

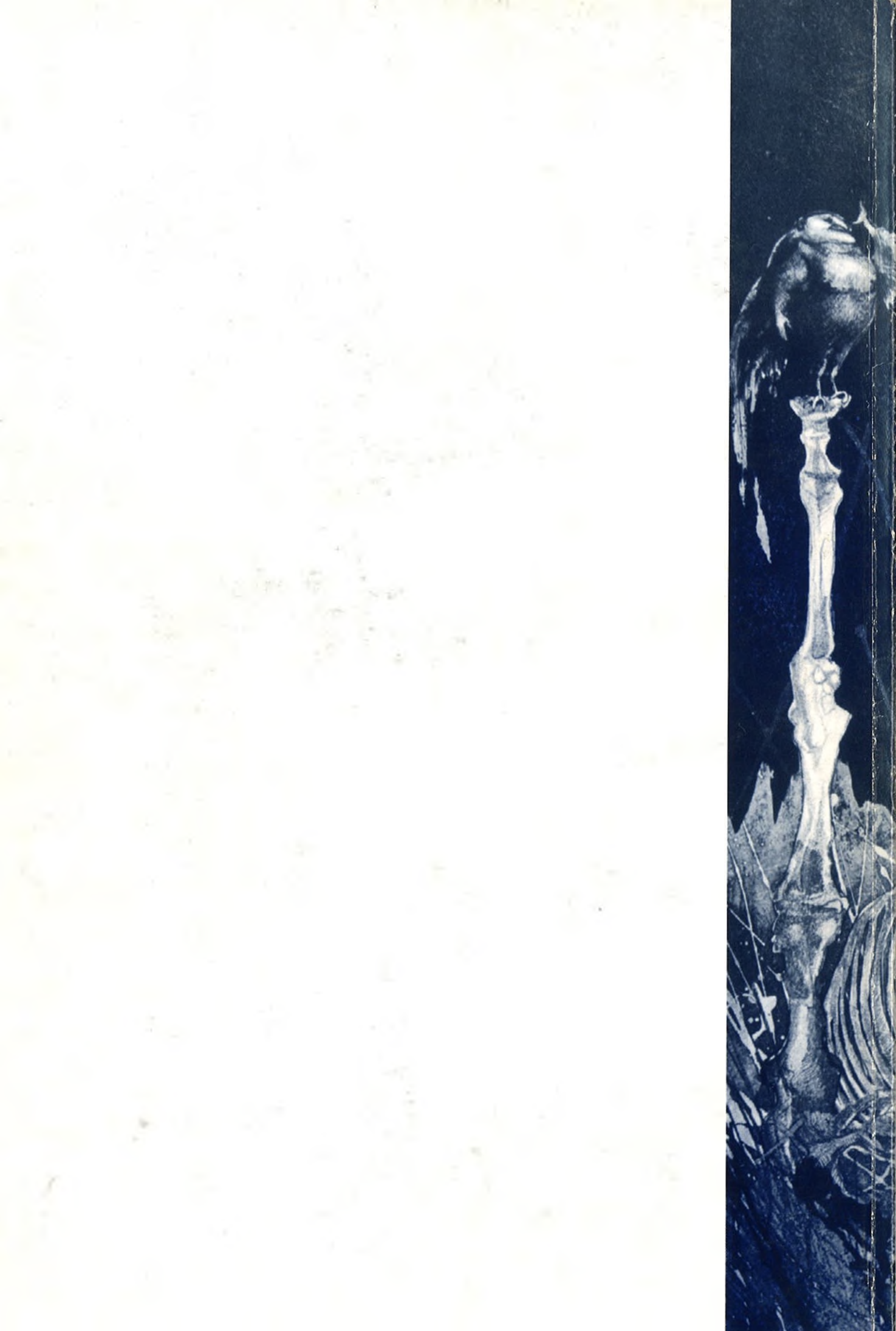

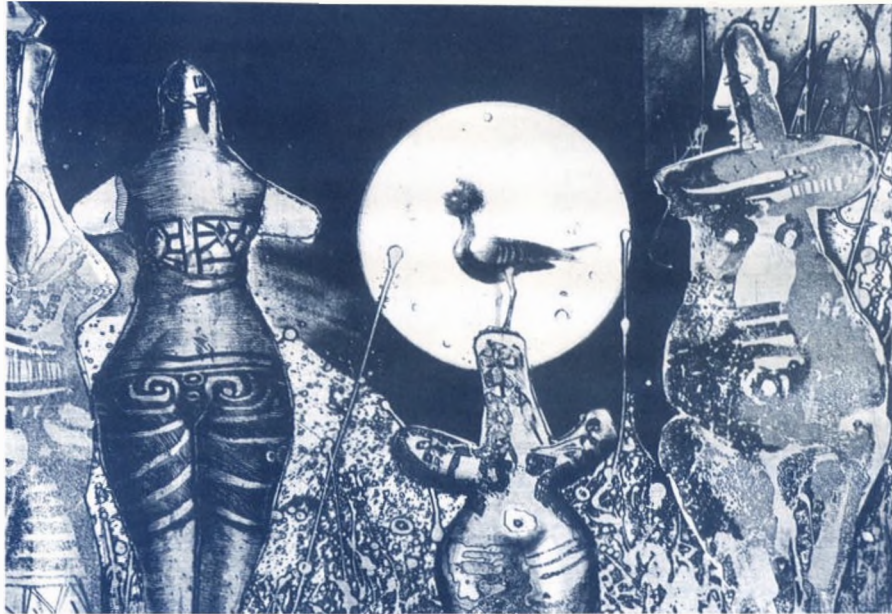
NO. 10
KALOS IDEEM

WAMUS
XEMYYC

4/2001

Винаги съм смятал, че езикът е като морето – каквито и реки да се изливат в него, водата нито става по-солена, нито по-сладка. И ние сега умуваме върху това, дали, като се вляят толкова много реки в Черно море, то няма да стане по-сладко или по-солено. Мисля, че то, освен че си запазва морското ниво, също така не става нито по-солено, нито по-горчиво, нито по-сладко.

Мисля, че има едно провинциализиране на съвременния човек. Това провинциализиране неизбежно води до обедняване на неговия език. Той ползва малко средства за комуникация с останалите хора.

Съвременният човек няма какво да разкаже на себе-подобните си. Аз живея в една къща, където има четири поколения: майка ми е на 90 години, а имам и трима внуци – от 3 до 13-годишна възраст. Наблюдавам начина, по който общуваме помежду си. Най-интересни са най-малките с прабаба си – те си имат някакъв общ език. И обикновено възрастният човек – майка ми – говори тогава, когато има какво да каже или да разкаже. Тя обикновено гледа да разкаже нещо, тя разказва някакви истории, някакъв сюжет. Ако има сюжет – ще разкаже. Това са нейни опорни точки. Децата също обичат истории и те по свой начин също разказват. Останалите две поколения обаче нямаме какво да си кажем един на друг. Това е една трагедия за съвременния човек – той нито има какво да каже на човека до себе си, нито има какво да му разкаже. Той е беден на впечатления, той няма впечатления.

Мисля, че ние бавно и постепенно отиваме към едно безутешно провинциализиране. Съвременният човек се провинциализира бавно и неусетно и върви към това, без да се спира. Днешният човек е един елементарен, провинциален човек, много си стесни кройката... Той и в главата си няма кой знае какво... Езикът, за да е богат, човек трябва да има и в главата си нещо да дрънчи.

Úgy tartottam és tartom, hogy a nyelv olyan, mint a tenger – bármilyen folyók is torkollnak bele, vize se sósabb, se édesebb nem lesz. Most is itt azon dévánkozunk, hogy ha annyiféle folyó ömlik bele a Fekete-tengerbe, nem lesz-e az sósabb vagy édesebb. Azonkívül, hogy őrzi tengerszintjét, se sósabb, se keserűbb, se édesebb nem lesz, úgy gondolom.

Úgy látom, hogy egyfajta provincializálódás jellemző ma az emberekre. Ez a provincializálódás pedig óhatatlanul nyelve elszegényedéséhez vezet. A többiekkel való kommunikálásnak csak kevés eszközével él.

A ma embere nincs mit meséljen felebarátjának. Olyan házban élek, amelyik négy nemzedéknek ad otthont; édesanyám kilencvenéves, három unokám közül a legkisebb három, a legnagyobb tizenhároméves. Figyelem hogyan beszélgetünk. Legérdekesebb a legkisebbek kapcsolata dédanyjukkal – ők megtalálják a közös nyelvet. Az idős ember – édesanyám – általában akkor szólal meg, ha van mit mondania vagy mesélnie. Általában azon van, hogy meséljen valamit, elmond egy történetet, valami eseményt. Ha van magva, fejleménye mondandójának – elmeséli. A gyerekek szintén szeretik a történeteket, ők is elmondják a magukéit. A másik nemzedéknek azonban nincs igen mit mondania, mesélnie egymásnak. A ma emberének ez az egyik tragédiája – se mondanivalója nincsen a másik számára, se mesélnivalója. Élményszegény, nincsenek élményei.

Félek, hogy lassan, de folyamatosan egy reménytelen provincializálódás felé tartunk. A ma embere lassan és észrevétlen provincializálódik, megállás nélkül afelé tart. Egyszerű, provinciális ember. Feszeng a rászabott méreteken, szorítják... A fejébe nincs valami sok... Hogy gazdag legyen a nyelv, ahhoz az ember fejében is kell hogy valami mocorogjon.

СЪДЪРЖАНИЕ   TARTALOM

Иван Радоев: Религии	3	Ivan Radoev: Vallások	
Константин Павлов: Записки 1970-1993	4	Konsztantin Pavlov: Feljegyzések 1970–1993	
Константин Павлов: Одраскано небе, Огромен (- - -) се задава	14	Konsztantin Pavlov: Összekarcolt ég, Hatalmas (---) tűnik fel	
Николай Кънчев: Лайкучката не лае, а ухае	18	Nikolaj Kancsev: Az oroszlánszáj nem cibál, de illata száll	
Иван Кулеков: Политика, Време беше	20	Ivan Kulekov: Politika, Eljött az idő	
Артистичният дух – синтез между традиция и индивидуалност Интервю с художника Буян Филчев	22	A művészi szellem a hagyomány és az individualizmus szintézise Interjú Bujan Filcsevvvel	
Янош Лацкфи: Любовта на кондуктора	26	Lackfi János: Egy kalauz szerelmei	
Силард Борбей: Българският кондуктор	35	Borbély Szilárd: A bolgár kalauz	
Иван Радоев: Затъмнение, Бяло	44	Ivan Radoev: Sötétülés, Fehér	
Теодор Радевски: Тленност	46	Radevszki Teodor: Enyészet	
Юлия Вълева: Изображението като език	55	Julija Valeva: Az ábrázolás mint nyelv	
Вера Бонева: Спиридон Палаузов разказва за Унгария	59	Vera Boneva: Szipiridon Palauzov írásai Magyarországról	

Илюстрации: Буян Филчев

Illusztráció: Bujan Filcsev

W. S. Prater

ИВАН РАДОЕВ

РЕЛИГИИ

На Константин Павлов

Обрасъл в думи – уморено се движа.
И ей така ще забравя очите си някъде.
И ще щракне пазач. И ще се втрещи светът
като препарирана катеричка – насреща ми.

И ще политна в неподготвена поза.
И ще се счупят моите стъпки. И ръцете ми
ще свлекат от небето държавния указ.

Ей ти, пияния, защо ни примамваш
с тази разкъсана облачност?

И пак ще повикат Исус, и ще дойде Нерон.

1991

IVAN RADOEV

VALLÁSOK

Konsztantin Pavlovnak

Szavak lepetten járok fáradtan egyre.
S szemem valahol hirtelen csak otfelejttem.
És őrlámpa villan majd. S mint kitömött mókus
meresztí szemét rám a világ.

S váratlan pózba tántorulok akkor.
És megtörnek lépteim. S levonkodja
kezem az égről az állami rendelet.

Hej, te részeg, mért hitegetsz minket
ezzel a szakadozott felhőzettel?

És Jézust szólítják, és Néro érkezik.

Szondi György fordítása

КОНСТАНТИН ПАВЛОВ*

ЗАПИСКИ 1970-1993

***

Роден съм на 2 април 1933 г. в с. Попово (после Витошко, преди – Чекало; в момента – дъно на язовир “Студена”), Пернишко.

Засега това е достатъчно – нямам намерение да пиша хронологическа биография, а само разбъркани откъси, наблюдения, мисли, преживявания. Убеден съм, че тези отделни частици живот, ако бъдат искрени и точни, самички (след това) ще се подредят по такъв начин, та цялостната картина няма да загуби логиката си като възприятие за един индивидуален живот в едно конкретно време. С хората около мен, естествено. През различните периоди от живота ми, критици агенти (писмено, а най-често устно) са търсели обяснение (хем неграмотно, хем спекулативно) на “феномена” К. Павлов. Най-напред се пусна слух, че знам много чужди езици, а моите стихове са преводи на разни вредни модернисти. Когато се убедиха, че не само не знам какъвто и да е чужд език, а дори и българският ми се съпротивлява, тогава потърсиха други, но по същество същите версии – той е ученик на Кафка (когато не бях още прочел ред от Кафка), той подражава на абсурдистите (без да съобразят, че шопският хумор предхожда и превъзхожда абсурдистите с десетки векове и милиони качества), после твърдяха, че съм под влияние на магическия реализъм (без да правят справка, че поемата ми “Петима старци” е написана няколко години (и отпечатана също по-рано) преди “Сто години самота”, например). Без да обсъждам факта, че моята поема е по-добра (толкова пъти поне, колкото е цифрата в романа на Маркес). На такива хора, ако им покажеш новоизгряваща звезда, те ще ти отвърнат: “Виждали сме звезди, тази прилича на другите звезди”. Прилича. Вярно е, че прилича. Не претендирам да съм звезда, но все пак съм светулка. “Виждали сме светулки”. Виждали сте, знам. Да се открие приликата между две светулки (или звезди) е много по-лесно (и по-мързеливо), отколкото разликата между две светулки. Знам, че е нужна грамотност, за да видиш приликата между явленията, но двойно по-голяма грамотност (и обезателно талант!) е нужна да откриеш разликите, сиреч спецификата (оригиналността) на от-

* Константин Павлов: Записки 1970-1993. ИК “Жанет– 45”, Пловдив, 2000

Константин Павлов е един от най-значимите български поети от изминалите десетилетия. Оригиналноста му намира високо признание в чужбина още откроя на 60-те години. Официалната литературна критика в България обаче се нахвърля необуздано върху поета и предизвиква забрана на неговите творби за повече от 20 години. През 1992 г. получава наградата за поезия, отсъдена от Международната академия на изкуствата, Париж. Поезията му е превеждана на английски, испански, немски, полски, руски, сърбохърватски, унгарски и др. езици.

KONSZTANTIN PAVLOV*

FELJEGYZÉSEK 1970–1993

***

1933. április 2-án születtem a Pernik környéki Popovo faluban (később Vitosko, korábban Csekalo, jelenleg a Sztudena víztározó feneké).

Egyelőre elég ennyi – nem áll szándékomban kronologikus életrajzot írni, csak kiragadott részleteket, megfigyeléseket, gondolatokat, élményeket. Meg vagyok győződve arról, hogy ezek a különálló életrészletek, ha őszinték és pontosak, (később) majd maguk elrendeződnek oly módon, hogy a teljes kép ne legyen híján a logikának, hogy egy konkrét időben végbemenő egyéni élet képzetét keltse. Természetesen a körülöttem élő emberekkel együtt. Az életem különböző szakaszaiban az ügynök-kritikusok (írásban, de leggyakrabban szóban), remélem, keresték a K. Pavlov-„jelenség” magyarázatát (ostobán és spekulatív módon is). Először az a pletyka terjedt el, hogy sok idegen nyelvet tudok, és verseim a különböző züllesztő modernisták fordításai. Amikor meggyőződtek róla, hogy nemcsak hogy egyetlen idegen nyelvet se tudok, de még a bolgár is szembeszegül velem, akkor más, de a lényegüket tekintve hasonló verziókat kerestek – Kafka tanítványa (amikor még egy sort sem olvastam el Kafkától), az abszurd írókat utánozza (anélkül, hogy mérlegelték volna, hogy a sop humor évszázadokkal előbb létezett az abszurd íróknál, és rengeteg tulajdonságában túl is tesz rajtuk), majd azt állították, hogy a mágikus realizmus hatása alatt állok (anélkül, hogy utánanézték volna, hogy az *Őt öregember* című poémámat például néhány évvel a *Száz év magány* előtt írtam /és adtam is ki/. Most nem foglalkozom azzal a ténnyel, hogy az én poémám jobb (legalább annyiszor, amekkora szám szerepel Marquez regényében). Ha ilyen embereknek mutatsz egy újonnan feltűnő csillagot, azt felelik: „Láttunk már csillagot, ez is a többi csillagra hasonlít.” Hasonlít. Tény, hogy hasonlít. Nem állítom, hogy csillag vagyok, de szentjánosbogár igen. „Láttunk már szentjánosbogarat.” Láttak, tudom. Két szentjánosbogár (vagy csillag) között sokkal könnyebb (és kevésbé fárasztó) megtalálni a hasonlóságot, mint a különbséget. Tudom, hogy tájékozottnak kell lenni hozzá, hogy lássuk a jelenségek közötti hasonlóságot, de kétszer olyan tájékozottnak (és feltétlenül tehetségesnek) kell lenni ahhoz, hogy a különbségeket, vagyis az egyes tehetségek specifikumát (eredetiségét) felfedezzük. Külön-

* Konsztantin Pavlov: Feljegyzések 1970–1993, Zsanet–45 Kiadó, Plovdiv, 2000

Konsztantin Pavlov az elmúlt évtizedek egyik legjelentősebb bolgár költője. Eredetiségét már a 60-as évek vége óta nagyra értékelik külföldön. A hivatalos bolgár irodalomkritika azonban rendíthetetlenül támadja a költőt, és több mint 20 évre betiltatja a műveit. 1992-ben elnyeri a párizsi Nemzetközi Művészeti Akadémia költészeti díját. Versei angol, spanyol, német, lengyel, orosz, szerbhorvát, magyar stb. nyelven is megjelentek.

делния талант. Иначе целият културен процес може да се подведе под един знак. Още една дума: те виждат приликата между маймуната и човека, но никога няма да забележат разликата – не разликата между маймуната и човека, а разликата между отделните хора.

Най-смешното оставям за десерт: когато изчерпах всички си възможности за сравнения-обвинения, те заявиха най-категорично: "Такъв човек изобщо не съществува!". Обявиха ме за зрителна измама. Като оня шоп, дето за пръв път влязъл в зоологическа градина, гледал жирафа, цъкал с език, дивял се на дългата шия и отсякъл: "Това не може да бъде!" Сега пък се оказва, че разликата между магаре и жираф е прекалено драстична.

Край. Навлязох в друга тема. Все пак, защо тогава искаха да ме убият(и ме убиваха многократно)? В най-буквалния смисъл на думата. Нали са атеисти, нали не вярват в призраци?

***

Аз съм изяснявал своите отношения с миналото още по време на неговото настояще. Успешно или не – все ми е едно. Но всичко, което бих могъл да кажа срещу настоящето, не бива да се възприема като аргумент в полза на миналото. (Ужасявам се, че логиката ми е толкова безкрила.) Искам да кажа, че ако някога хората изпищяват срещу настоящето, то е, защото живата мишка ги стряска повече от препарирания тигър.

***

Върху трупа на гения цъфтят талантите. Геният е лъв, талантът – хиена. Геният конструира идеи, талантът ги превръща в стенописи, в пана, в продукт.

***

Много е важно, ако си натоварен с тежко чувство, което води към тежка тема, нещо да те разсее, като естетическа скоба-вметка, това олекотява (облагородява) основния импулс – универсалното средство е интелигентният хумор.

***

Убиват хора, а след това ги реабилитират. А? Как ви се струва? Ама няма дори помен на реабилитация, а ексхумация. Ама е само на тялото ексхумация, а не на духа. Реабилитирането е по-страшно от убийството, защото е разпродажба на трупа за нови (и по-гнусни) цели.

***

Всички наши средни (и над) ръководители-мишки цял живот репетират теста-лабиринт: как да стигнат до сиренето, без да срещнат котката.

ben az egész kulturális folyamatot egy kalap alá vehetjük. És még egy szó: a majom és az ember között látják a hasonlóságot, de a különbséget sohasem fogják észrevenni – nem a majom és az ember közti különbséget, hanem az egyes emberek közti különbséget.

A legnevetésesebbet hagytam a végére: amikor már minden lehetőséget kimerítettek a hasonlatokkal való vádaskodás terén, a leghatározottabban kijelentették: „Ilyen ember egyáltalán nem létezik!” Érzéki csalódásnak nyilvánítottak. Mint az a sop férfi, aki először ment el az állatkertbe, nézte a zsiráfot, csettintgetett a nyelvével, hüledezett az állat hosszú nyakától, majd kijelentette: „Ez nem létezhet!” Most pedig kiderül, hogy a szamár és a zsiráf között drasztikus a különbség.

Vége. Más témára tértem át. De mégis, miért akartak akkoriban megölni (és többször meg is tették)? A szó legszorosabb értelmében. Hiszen ateisták, akik nem hisznek a kísértetekben.

***

Én a múlttal már az ő jelen idejében tisztáztam a viszonyomat. Hogy sikerült-e vagy sem – nem érdekel. De mindazt, amit a jelen ellen tudnék mondani, nem szabad a múlt javára szóló érvként felfogni. (Meg vagyok rémülve, hogy milyen szárnyaszegett a logikám.) Azt akarom mondani, hogy amikor az emberek visítanak a jelentől, az azért van, mert az élő kisegértől jobban megijednek, mint a kitömött tigristől.

***

A zseni holttestén virulnak a tehetségek. A zseni az oroszlán, a tehetség – a hiéna. A zseni megteremti az elgondolásokat, a tehetség pedig falfelirattá, táblaképpé, termékévé változtatja őket.

***

Amikor egy nehéz érzés kerít hatalmába, amely nehéz témához vezet, nagyon fontos, hogy valami elvonja a figyelmet, mint egy esztétikai zárójel-közbevetés, ez megkönnyíti (nemesebbé teszi) az alapimpulzust – az univerzális eszköz az intelligens humor.

***

Megölik az embereket, majd rehabilitálják őket. Na? Hogy hangzik? De a rehabilitációnak nyoma sincs, ez csak exhumálás. De csak a testet exhumálják, a lelket nem. A rehabilitáció rosszabb a gyilkoságnál, mert az a test újabb (és undorítóbb) célokra történő kiürülése.

***

Minden közép- (és annál feljebbi) vezetőnk egér, aki egész életében a labirintustesztet gyakorolja: hogy érjen el a sajtóhoz anélkül, hogy a macskával találkozna.

***

Човекът е най-неблагодарният син на природата. Той не възвръща, той само отнема.

Единствената полза за природата е личният му труп, като възвръщаемост на малко белтъчини и минерали.

***

Когато едно зло властва прекалено дълго, започваме да го възприемаме ирационално – като сън, илюзия, мираж... Защитна реакция? Може би. Но това е нежният път към лудостта. Винаги съм смятал, че човек трябва да полудее мъничко, за да не полудее съвсем.

***

Пътят от пещерата до Кьолнската катедрала е твърде дълъг. Но обратният път може да бъде изминат за мигове.

***

Смъртта – това е изключително преживяване. Но предвкушването на смъртта превъзхожда като усещане всички други съблазни.

***

Талантливият човек е заложник на Собственото си Време – именно защото отрича Собственото си Време. Реципрочно отмъщение.

***

Геният създава непоносима красота. Като mine време, като се появят подкрепящи го до обезсмисляне факти, тогава го възприемат като аргумент срещу новопоявилите се гении.

***

Аз съм щастлив човек: обичат ме точно тези, дето бих искал да ме обичат; ненавиждат ме точно онези, дето бих им платил да ме ненавиждат.

***

Красиво опакована мръсотия.

***

Бездарен не означава глупав. То е по-скоро стерилност на потентен мъж. Най-благородните (рядко) осиновяват (с любов) чужди рожби, но като общ и основен двигател имат патологична злоба към естествено създаващите се.

***

Вярвам във всичко, докато не се докаже обратното; след това ставам върл враг на бившите идоли.

***

Az ember a természet leghálátlanabb fia. Nem ad vissza semmit, csak elvesz. A természet számára az egyetlen haszon a holtteste, amellyel visszakup valamennyi fehérjét és ásványi anyagot.

***

Amikor a rossz túl hosszú ideig van uralmon, elkezdjük irracionálisan felfogni – álmként, illúzióként, délibábként. Védekező reakció? Talán. De ez a megbolonduláshoz vezető szelíd út. Mindig azt tartottam, hogy az embernek meg kell örülnie egy kicsit ahhoz, hogy ne örüljön meg teljesen.

***

A barlangtól a kölni dómig nagyon hosszú az út. De a visszafelé vezető utat pillanatok alatt meg lehet tenni.

***

A halál – kivételes élmény. De a halál előzetes megköszölése minden más csábítást felülmúl.

***

A tehetséges ember Saját Korának túsza – éppen azért, mert megtagadja Saját Korát. Kölcsönös bosszú.

***

A zseni elviselhetetlen szépséget hoz létre. Ahogy telik az idő, és ahogy megjelennek az őt az értelmetlenné tételig támogató tények, akkor az újonnan megjelent zsenik elleni érvnek tartják őt.

***

Szerencsés ember vagyok: pont csak azok szeretnek, akiket szeretném, hogy szeressenek; pont csak azok utálnak, akiknek fizetnék azért, hogy utáljanak.

***

Szépen becsomagolt ocsmánység.

***

A tehetségtelenség nem jelent butaságot. Inkább a potens férfi sterilitása. A legnemesebbek (néha) örökbe fogadnak (szeretettel) idegen gyermekeket, de általános és alapvető mozgatórugójuk a patológikus rosszindulat a természetesen létrejövők iránt.

***

Hiszek mindenben, amíg be nem bizonyosodik az ellenkezője; ezután a korábbi illúziók legfőbb ellenségévé válok.

***

Идея, която иска да превърне вечността в ежедневие, сама се превръща в мимолетност.

***

Един от големите грехове на властта е безсмисленото огорчаване на най-талантливите представители на нацията.

***

Беден, но щедър – комедия.

Богат, но стиснат – драма.

Богат и щедър – трагедия.

***

В романтичен план: Когато слънцето залязва, цветовете си затваря чашката. Това не е съпротива срещу нощта (като режим), а хармоничен инстинкт за съхранение, т.е. в унисон с природните закони. Цветя, които радват нощните трапези, това са безкоренни ренегати.

***

Много се възхищаваха, много реклами, много изобещавашо суперлативи за мултипликационната съветска серия "Ну, погоди", където заекът малтретира вълка. А това е немощно претворяване на българската поговорка: "Дошло е време заек вълк да ебе и той да си трае". Възхищават се на "Ну, погоди", а смятат родната (стара) поговорка за циничен намек спрямо сегашната действителност.

***

Страхът има хиляди превъплъщения: най-достойното от тях е смелостта.

***

Кучетата са предани безкрайно. Не обсъждат господарите си. Подобни качества за човека са обидни, но за кучетата! – гениалност на природата – да измисли приятел на човека, дори срещу самия човек.

***

Сега мнозина си задават въпроса "как оцеляхме". Така поставен, въпросът не предполага отговор, а утвърждение за оцеляване. Доста хитричко. А защо никой не си задава въпроса дали наистина оцеляхме? Или поне – какво от нас оцеля. И – заслужава ли да развяваме като знаме оцелялото? От борбата за оцеляване човек излиза променен. Тази промяна не винаги е положителна, дори когато средствата са били честни.

***

Az az eszme, amely az örökkévalót mindennapokká akarja változtatni, saját maga válik mülékonyrá.

***

A hatalom egyik legfőbb bűne a nemzet legtehetségebb képviselőinek értelmetlen elkeserítése.

***

Szegény, de bőkezű – komédia.

Gazdag, de fukar – dráma.

Gazdag és bőkezű – tragédia.

***

Romantikusan: Amikor lemegy a nap, a virág bezárja szirmait. Ez nem ellenállás az éjszakával (mint rendszerrel) szemben, hanem harmonikus önfenntartó ösztön, vagyis összhangban van a természet törvényeivel. Azok a virágok, amelyek éjjel díszítik a terített asztalt, gyökértelen árulok.

***

Hatalmas lelkesedés, rengeteg reklám, általában véve szuperlatívuszok a *No, megállj csak* című szovjet rajzfilmsorozattal kapcsolatban, amelyben a nyúl gyötri a farkast. Pedig ez az „Eljött az idő, amikor a nyúl bassza a farkast, az pedig túri” bolgár közmondás gyenge újrafeldolgozása. Lelkesednek a *No, megállj csak-ért*, a saját (rég) közmondásukat pedig a jelen valóságra való cinikus utalásnak tartják.

***

A félelem ezer alakban jelenik meg: a legméltóságteljebb közülük a bátorság.

***

A kutyák végtelenül odaadók. Nem ítélik meg gazdáik fölött. Az ilyen tulajdonságok az emberre nézve sértőek, de a kutyáknak! – a természet zsenialitása –, hogy kitaláljon egy barátot az embernek maga az ember ellen.

***

Most sokan teszik fel a kérdést, „hogyan éltük túl”. Így feltéve a kérdés nem választ feltételez, hanem a túlélés megerősítését. Nagyon ravasz. De miért nem teszi fel senki a kérdést, hogy valóban túléltek-e? Vagy legalábbis – mi élte túl belőlünk. És – megéri-e zászlóként lobogtatni azt, ami túlélte? A túlélésért vívott harcból az ember megváltozva kerül ki. Ez a változás nem mindig pozitív, még akkor sem, ha az eszközök becsületesek voltak.

***

Начините за оцеляване са десетки. В началото се започва доста примитивно, но симпатично по детски – да постъпваш точно обратно на предписанията за поведение, след като си убеден в порочността на действащия морален кодекс. Честният, но неопитен и объркан човек избира именно този начин – като импулс (инстинкт) да опази душата си от смилателните сокове на амебата. По-късно начините на съпротива се обогатяват, но се засилва опасността да попаднеш в мрежата на собствените си хитрини.

Например мимикрията: "Аз не съм аз, аз съм само сухо клонче, аз съм буково листенце"... Това е пасивна мимикрия. Активната – "с вълците вий като вълк". Обаче – почваш да се вслушваш във воя си, харесваш се. После – по закона на корелативните изменения (промяната на един белег води до промяна на други белези) – пораства ти козината, опашка, зъби... И най-страшното, променя се нравът – ставаш по-коварен и по-жесток вълк от "нормалните" вълци. Ето цената – започнал си с намерението да оцелееш, а самият вече си се превърнал в хищник. И – всичко това – "неусетно"...

Хамелеонщината е друго – то е предварителна безнравственост, генетическа същност на приспособленеца.

***

Робството не е стаж за демокрация. Механизмът на диктатурата е нещо по-цялостно и по-разбираемо, отколкото демокрацията. Демокрацията е сложна и противоречива – във всеки отделен момент; целта ѝ е повисша от самата нея. Това обяснява феномена, че диктатурата има привърженици дори сред своите жертви.

***

Цялата история на философия, етика, религия и пр. доказва един и същ начин на отношение към доброто и злото. Именно: Злото се възприема като мутант на доброто. Хегел (неточно) го нарече диалектика – т.е. сигурен е и в обратното. Ама не е вярно. Другаде ще си го обясня – на самия себе си.

***

Мен ме изключиха от живота (а аз бях действителен тип), болката ме превърна в съзерцател, и – парадоксално – тогава видях живота, така го видях, че тия, дето ме изключиха, би трябвало да съжаляват, че един невинендействащ се превърна в съзерцател-обвинител. Вадейки две очи, създават четири очи.

***

Право да грешат имат само виртуозите.

***

Аз в етичен живот имам повече тукат моджа ван. Először nagyon primitív módon kezdődik, de szimpatikus gyerek-módon – a magatartási előírásoknak pontosan az ellenkezőjét teszed, mivel meg vagy győződve az érvényben lévő erkölcsi kódex fogyatékoságáról. A becsületes, de tapasztalatlan és összezavarodott ember épp ezt a módot választva – mint egy impulzust (ösztönt), hogy megvédje lelkét az amőba emésztőnedveitől. Később az ellenállás eszközei gazdagabbá válnak, de nagyobb a veszély is, hogy a saját ravaszságaid hálójába ess.

Például a mimikri: „Én nem vagyok én, én csak száraz ág vagyok, én bükkfalevél vagyok”... Ez a passzív mimikri. Az aktív – „a farkasokkal farkasként üvöltés”. Azonban – amikor elkezded hallgatni saját üvöltésedet, tetszel magadnak. Majd később – a korrelatív változások törvénye alapján (az egyik jegy változása a többi jegy változásához vezet) – kinő a szőrzed, a farkad, a fogaid... És a legfélelmetesebb, megváltozik a természeted – alattomosabb és kegyetlenebb farkas leszel a „normális” farkasnál. Ez az ára – a kiindulási szándékod az életben maradás volt, de most már magad is ragadozóvá váltál. És – mindez – „észrevétlenül”... A kaméleonság más – előzetes erkölcstelenség, az alkalmazkodó genetikai sajátosága.

***

A rabság nem gyakornoki idő a demokráciához. A diktatúra mechanizmusa teljesebb és érthetőbb, mint a demokrácia. A demokrácia bonyolult és ellentmondásos – minden egyes pillanatban; célja magasabb, mint saját maga. Ez a magyarázata annak a jelenségnek, hogy a diktatúrának még az áldozatai között is vannak hívei.

***

A filozófia, etika, vallás stb. egész története a jóhoz és rosszhoz való viszony ugyanazon módját támasztja alá. Vagyis: A rosszat a jó mutánsaként fogja fel. Hegel ezt (pontatlanul) dialektikának nevezte – tehát a fordítottjában is biztos. De ez nem igaz. Majd máshol megmagyarázom – magamnak.

***

Engem kizártak az életről (tevékeny típus voltam), a fájdalom szemlélődővé tett, és – paradox módon – akkor láttam meg az életet, úgy láttam meg, hogy azoknak, akik kizártak engem, sajnálniuk kellene, hogy egy ártatlan cselekvő szemlélő vádlóvá vált. Kivájva két szemet, négy szemet hoznak létre.

***

Csak a virtuózoknak van joguk hibázni.

***

Постоянно се говори, че човек трябва да има точна оценка за себе си. Как да я има? Ако е глупак, как ще каже "Аз съм глупак?" Нали той е толкова глупав, че не може да разбере, че е глупав (да приемем, че има високи нравствени качества и че е готов да си признае). Един глупак не може да признае: "Е, тук сбърках". Ами той бърка постоянно. Горното може да си го позволи само умен човек и – гарантирам с успехи – та признанието да не му навреди.

**

Всеки писател има право няколко пъти в живота си да изкрещи: "Аз обвинявам!" Но това не бива да се превръща в негово основно занимание, защото ще стане известен като общественик, но ще убие художника, който е по-обемен, дори като социално мислещ. Затова и по-слабите писатели предпочитат да се занимават с политика – компенсират неясното си усещане за творческа, за художествена безпомощност.

***

Една сгрешена формула може да деформира даден технически процес, но за кратко време; обаче една грешно изразена мисъл може да деформира човешки души с необратим ефект. А пък на тоя свят с нищо не се така злоупотребява, както с думите.

***

Щастлив съм, че имам много искрени приятели сред младите хора. И то – приятелство на равностойни начала – нито аз се вдетинявам, за да залича възрастовата разлика, нито те си посребряват мислите и брадите, за да изглеждат по-мъдри. Значи: възможни са достойни отношения между поколенията, без това да бъде фалшив договор за ненападение. Само страхливците от различните поколения воюват помежду си, изтъквайки лъжливите приоритети на различните възрасти. Интуицията на младите добре компенсира прословутия жизнен опит на по-възрастните. Всичко в крайна сметка опира до качествата на духа.

***

Всички времена са еднакво удобни и еднакво неудобни за поезия, но въпросът не опира само до времето. Изкуството е нещо, което човек прави сам и никое време не е алиби за бездарието. Каквото и да е това време.

***

Странно е, че на мен държавата никога нищо не ми предложи (членство в партия, сътрудник на ДС и пр.).

***

Állandóan azt beszélnek, hogy az embernek pontosan kell értékelnie saját magát. Hogyan? Ha buta, hogy fogja azt mondani „Én buta vagyok?” Hiszen annyira buta, hogy nem képes felfogni, hogy buta (tegyük fel, hogy jó erkölcsi tulajdonságokkal rendelkezik és hogy kész bevallani). A buta nem képes beismerni: „Hát itt hibáztam”. De egyfolytában hibázik. A fentieket csak az okos ember engedheti meg magának, és – sikerekkel garantálom – a beismerés nem árt neki.

***

Minden írónak jogában áll életében néhányszor felkiáltania: „Én vádolok!” De ez nem válhat alapvető elfoglaltságává, mert közéleti személyiségként ismert lesz ugyan, de megöli a művészt, aki nagyobb formátum, még szociális gondolkodóként is. Ezért is foglalkoznak inkább a gyenge írók politikával – az alkotói, művészi tanácsalanságuk zavaros érzését kompenzálják vele.

***

Egy hibás formula deformálhatja az adott technikai folyamatot, de csak rövid időre; egy hibásan kifejezett gondolat azonban visszafordíthatatlanul deformálhat emberi lelkeket. A világon pedig semmivel sem élnek úgy vissza, mint a szavakkal.

***

Boldog vagyok, hogy sok igaz barátom van a fiatalok között. Ráadásul – az egyenlőség elvén nyugvó barátságokban – én sem válok gyerekké, hogy eltüntessem a különbséget, és ők sem ezüstözik be a gondolataikat és a szakállukat, hogy bölcsebbnek tűnjenek. Tehát: lehetséges a megfelelő kapcsolat a nemzedékek között anélkül, hogy ez egy hamis megnemtámadási szerződés lenne. Csak gyávák harcolnak egymással a különböző nemzedékekből, hangsúlyozva az eltérő életkorok álelőnyeit. A fiatalok intuíciójól jól kompenzálják az idősebbek közismert élettapasztalatát. Végeredményben minden a lélek tulajdonságaitól függ.

***

Minden idő egyformán kedvező és kedvezőtlen a költészet számára, de a kérdés nem csak az időre vonatkozik. A művészet olyan dolog, amit az ember maga csinál, és semmilyen idő nem lehet alibi a tehetségtelenségre. Akármilyen is az az idő.

***

Különös, hogy nekem soha semmit nem ajánlott az állam (párttagság, ÁVO-tagság stb.). Ez az egyik szerencse

Това е едно от щастията – че винаги са ме надценявали: надцениха ме творчески и ядох пердах, нравствеността ми надцениха и не ме вкараха в некрасиви взаимоотношения, на които бих могъл да се поддам. Решиха, че няма да приема, държаха се така и ми създадоха добра биография. Аз бях възпитан романтично – от литературата, не от живота – и винаги можех по тази романтична струна да бъда подведен да извърша престъпление, без да се усетя...

***

Мен от хиляди неща ме е срам – от жест, от фалшива усмивка, някога съм постъпил несправедливо, някога съм се подиграл някому, а не е трябвало да се подигравам, трябвало е да разбере човека, не е било време за шеги... Озлобявал съм се – неправомерно и с неточен адрес, защото се натрупва енергия, зла у човека и не винаги се насочва към този, който я предизвиква. Често пъти става един разпилян огън, от който невинни могат да пострадат... Десетки неща се натрупват в човек, когато е достатъчно изморен, когато инстинктът му за съхранение започне да прави отстъпки, когато се появяват мазохистични усещания и започва да се самоупреква. Самото себеупрекуване е вече един аванс за онези, които смяташ за несправедливи, некоректни...

***

Възкръсването е мъчителен процес. Няма гаранции, че след пречистването няма да се окажеш някой трети, защото нещо в теб е мутирало. Може да се окаже, че само външно наподобяваш онова, което си бил преди. Прилича на пътуване, на изгубване на посоката. Уж бележиш някое крайпътно дърво или храст, уж разпознаваш по мъха посоките, а из засада се появи някой тарикат и промени знаците. Попадаш в чужда душа, търсейки своята.

***

Имам собствена лудост, която не бих заменил с никоя друга. А още по-малко – с колективна лудост.

***

Предпочитам кръга, защото квадратът, още повече многоъгълникът, е една неосъществена идея, носталгия за кръг. А и кръгът от своя страна е безкраен многоъгълник. Това чисто геометрически. Харесва ми движението между двете фигури. Всяка една от тях крие в себе си порива към другата. Тяхното себеизразяване се съдържа в движението към противоположното, а не в крайните резултати като застиналост. (Когато една идея започва да се движи, това е самоосъществяване.)

– hogy mindig túlértékelték: túlértékelték alkotóilag és elagyabugyáltak, túlértékelték az erkölcsösségemet, és nem vontak be visszatetsző kapcsolatokba, amelyeknek a hatása alá kerülhettem volna. Úgy döntöttek, hogy nem fogom elfogadni, ehhez tartották magukat, és jó életrajzot csináltak nekem. Én romantikus neveltetésben részesültem – az irodalom, nem az élet által – és a romantikus szálon mindig félre lehetett volna vezetni úgy, hogy bünt kövessek el anélkül, hogy érzékelném...

***

Sok dolgot szégyellek – egy gesztust, egy hamis mosolyt, azt, hogy valaha igazságtalan voltam, hogy valakiből gúnyt űztem, és nem szabadott volna ezt tennem, meg kellett volna értenem az illetőt, nem volt itt a tréfa ideje... Igazságtalanul és nem a megfelelő emberre lettem dühös, mert energia, gonoszság halmozódik fel az emberben, és nem mindig arra irányítja, aki azt kiváltja belőle. Gyakran szétterjedő tűz keletkezik, amelytől a végtelen szenvednek... Több tucat dolog halmozódik fel az emberben, amikor nagyon fáradt, amikor a fenntartó ösztöne elkezd engedményeket tenni, amikor mazochista érzések kerítik hatalmába, és elkezdi önmagát vádolni. Maga az önvád már előleg azoknak, akiket igazságtalannak, inkorrektnek tartasz...

***

A feltámadás kínzó folyamat. Nincs garancia rá, hogy a megtisztulás után nem leszel valaki harmadik, mert valami mutálódott benned. Kiderülhet, hogy csak külsőleg hasonlítasz arra, aki előzőleg voltál. Ez egy utazásra, irányítvesztésre hasonlít. Megjegyzel egy út menti fát vagy bokrot, a moháról felismered az égtájakat, de a leshelyéről előugrott egy ravasz kópé, és megváltoztatta a jeleket. Saját lelkedet keresve, idegen lélekbe kerülsz.

***

Megvan a saját bolondériám, amelyet nem cserélnék fel egyetlen másikkal sem. Még kevésbé – a kollektív bolondériával.

***

Jobban kedvelem a kört, mert a négyzet, és főleg a sokszög egy megvalósítatlan eszme, nosztalgia a kör után. A kör a maga részéről pedig egy végtelen sokszög. Tisztán geometriailag. Nekem tetszik a két alakzat közötti mozgás. Mindegyikük magába rejti a törekvést a másik felé. Önkifejezésük az ellentétes felé irányuló mozgásban rejlik, és nem a végső eredményben mint megdermedt állapotban. (Amikor egy eszme elkezd mozogni, az önmegvalósítás.)

***

Чувството за свобода идва винаги, когато преодоляваш някакво робство. Не е задължително да робуваш на държава, власт или политика. Роб си дори ако си под властта на собствените си предразсъдъци. Онова, което застрашава собственото чувство за свобода, е самата личност.

***

Понякога имам някакво странно ирационално усещане, че друг е извършил греха, който ми приписват. За мен това е особена защита на съзнанието, своего рода хитруване. Ние, хората, сме Божие творение и щом имаме претенции за лека божественост, то носим греховете – своите и на Господа.

***

Мислещите хора (хората на духа) се тревожат от трагичното развитие на обществото. "Апелите" отправят съмнителни политики, на които бе подарена властта, а те си останаха безплодна опозиция. Искат подло да прехвърлят вината си върху малцината умни, чувствителни, мислещи хора, наричани полупрезрително интелектуалци. Същите тия умове, които бяха изхвърлени извън политическия терен от люде с по-примитивна енергия и по-силни гласни струни. Кариеристите кресльовци надават познатия вик: "Бийте интелектуалците (талантливите, умните, оклеветените). Те ни предадоха!" Не, господа. Пред Арбитража на Страшния съд вие ще се явите с подправени досиета и протоколи от Народното събрание. А клеветените от вас – със симфонии, картини, поеми... Па нека Бог отсъди чия от двете дейности е била по-престъпна спрямо човечеството.

***

Отдавна думите са изпразнени от съдържание, произволна е употребата им, всички говорят, малцина мислят. Словото престана да има стойност успоредно с обезценяването на човешкия живот и (уж) вечните морални норми. Този процес не е започнал от вчера – десетилетия бе отглеждан безцветният интелектуалец простак, за да разцъфти сега с всичките цветове на дъгата. Искам да кажа, че разноцветните мутанти продължават битката срещу културата. А това е доказателство, че културата съществува. Битката ще бъде спечелена. Познайте от кого...

***

Всяко време е недоволно от себе си. Това е някакво мазохистично кокетство с неминуемите рани от съприкосновението с живота. Нека "нашето" време не

***

A szabadságérzés mindig akkor jelenik meg, amikor felülkerekedsz egy rabságon. Nem kötelező egy állam, hatalom vagy politika rabjának lenni. Akkor is rab vagy, ha a saját előítéleteid hatalma alatt állsz. Az, ami a saját szabadságérzetedet veszélyezteti, maga a személyiséged.

***

Néha az a teljesen irracionális érzésem támad, hogy valaki más követte el azt a bűnt, amit nekem tulajdonítanak. Számomra ez a tudat különleges védelme, egy sajátos ravaszkodás. Mi, emberek, Isten teremtményei vagyunk, és ha egy kicsit is isteni voltunkra pretendálunk, akkor hordozzuk a bűnököt – a sajátjainkat és az Úrét is.

***

A gondolkodó emberek (a szellem emberei) aggódnak a társadalom tragikus fejlődése miatt. Kétes politikusok „apelálnak”, akik ajándékba kapták a hatalmat, ők pedig meddő opozíció maradtak. Aljas módon át akarják ruházni bűneiket azon kevés okos, érző, gondolkodó emberre, akiket félig lenézően értelmiségnek hívnak. Ugyanazokra az elmékre, amelyeket a primitívebb energiájú és erősebb hangszálú emberek kirekesztettek a politika színteréről. A karrierista kiabálók az ismert kiáltást hallatják: „Üssétek az értelmiségieket (tehetségeseket, okosakat, megrágalmazottakat). Ők árultak el minket!” Nem, uraim. Az utolsó ítéletet kimondó bírák előtt Önök az Országgyűlés meghamisított dossziéival és jegyzőkönyveivel fognak megjelenni. Az Önök által megrágalmazottak pedig – szimfóniákkal, festményekkel, poémákkal... És Isten majd eldönti, a két tevékenység közül melyik jelentett nagyobb bűnt az emberiségre nézve.

***

A szavak régóta meg vannak fosztva tartalmuktól, használatuk önkényes, mindenki beszél, csak nagyon kevesen gondolkodnak. A beszéd az emberélet és az (úgymond) örök erkölcsi normák elértéktelenedésével párhuzamosan elvesztette az értékét. Ez a folyamat nem tegnap kezdődött – évtizedeken át nevelgették az unalmas intellektuális tuskót, hogy most a szivárvány minden színében nyiljon. Vagyis azt akarom mondani, hogy a különböző árnyalatú mutánsok folytatják a kultúra elleni harcukat. És ez bizonyíték arra, hogy a kultúra létezik. A harcban lesz nyertes. Találják ki, kicsoda...

***

Minden kor elégedetlen önmagával. Ez valamilyen mazoхista kacérkodás az élettel való érintkezés okozta elkerülhetetlen sebekkel. A „mi” korunk ne akarjon fontosabb

се прави на по-важно или по-нешастно от което и да е друго време. Не му отива.

***

Талантът има божията мисия да посочи с пръст ежедневно и да каже: "Превръщам те във вечност!" Бездарникът и вечността ще изцапа. Върху скулптурата на Фидий ще напише: "Пешо не е талантлив." ...Талантът има божия мисия да превърне посочената вещ във вечност.

***

Чувството за виновност ми е необходимо за творческия процес – твърде важна съставка е. Нужна ми е в индустриални количества. Събирам от историческото сметище изхвърлената чужда вина, обявявам я за своя и я преработвам в чудесни текстове. Знам, че така печеля некоректно от чужда собственост, но досега никой не ме е съдил, че съм присвоил вината му. Нещо повече – не желаят да си я припознаят.

***

Престижът на една награда се определя не от самата награда, а от личността, която е наградена.

***

За да има демагогия, трябва да съществуват поне наченки на демокрация. Демагогията е флирт с народа, макар и спекулативен. Демагогията е изкуство. 45 години у нас нямаше демагогия – имаше грубост, цинизъм, брутална лъжа...

***

Илюзиите, все пак, са форма на надежда, на утешение, макар и в извратен вид. В тази слабост има човештина. Докато, при цялото ми преклонение пред истината, има една истина, която ненавиждам: тя е самовлюбената, статична, Абсолютна истина – този бивш атеист, който след победата си се самообявява за божество. Истинската истина за мен е самото пътуване към истината, макар че много често пътят може да отведе в обратна посока. Но дори и тогава, една изстрадана лъжа струва повече от сто готови истини.

***

Компромисът е вид култивирана човечност. Но не трябва да се забравя, че компромисът е и вид отстъпка на човека спрямо маймуната у него. Колко отстъпки са необходими, за да се превърнат отказ от самия себе си? Да не забравяме горчивия опит на маймуната – нали безкрайните компромиси спрямо самата себе си я доведоха до състоянието на човек.

vagy szerencsétlenebb lenni bármely más kornál. Nem áll jól neki.

***

A tehetség isteni küldetése, hogy ujjával rámutasson a mindennaposra, és azt mondja: „Örökkévalóvá változtatlak!” A tehétségtelen még az örökkévalót is összekoszolja. Pheidiasz szobrára ráírja: „Peso nem tehetség.”... A tehetség isteni küldetése, hogy az ujjával kijelölt dolgot örökkévalóvá változtassa.

***

Számomra a büntudat szükséges az alkotói folyamathoz – nagyon fontos alkotórésze. Ipari mennyiségben van rá szükségem. A történelmi szeméttárolóból összegyűjtöm a kidobott idegen bűnöket, magaménak kiáltom ki őket, és csodálatos szövegekké dolgozom át. Tudom, hogy így idegen tulajdonból jutok tisztességtelen előnyhöz, de eddig még senki sem jelentett fel, hogy eltulajdonítottam a bűnét. Sőt, mi több – nem is akarják felismerni.

***

Egy díj presztízset nem a díj, hanem a díjazott személye határozza meg.

***

Ahhoz, hogy legyen demagógia, legalább a demokrácia csíráinak kell létezniük. A demagógia flört a néppel, még ha spekulatív is. A demagógia művészet. Nálunk 45 évig nem volt demagógia, csak durvaság, cinizmus, brutális hazugság...

***

Az illúziók végeredményben a remény, a vigasz formái, még ha eltorzított formában is. Ebben a gyengeségben van emberség, míg, bár minden tiszteletem az igazságé, van egy olyan igazság, amelyet gyűlölök: az önimádó, statikus. Az abszolút igazság – az az egykori ateista, aki a győzelem után istenségnek kiáltja ki magát. Az igazi igazság számomra maga az igazság felé való haladás, bár az út gyakran az ellenkező irányba vezethet. De még akkor is egy megszenvedett hazugság többet ér száz kész igazságnál.

***

A kompromisszum egyfajta kultivált emberség. De nem szabad elfelejteni, hogy a kompromisszum az ember egyfajta engedménye is a benne élő majommal szemben. Mennyi engedmény kell ahhoz, hogy azok önmegtágadása váltsanak? Ne felejtjük el a majom keserű tapasztalatát – hiszen a rengeteg önmagával szembeni kompromisszum vezette őt az emberállapothoz.

***

Може ли илюзията да се превърне в реалност.

- Може. Самата реалност е сбор от вечно топлите трупове на милиарди илюзии.

***

Демокрацията подозрително бързо започна да кано-
низира свои светци, пророци, великомъченици; скубят
си брадите старите и новите търговци. Къде? В храма.

***

Не вярвам, че дискусиата между палача и жертвата
ще доведе до нова истина.

***

Аз приемам словото възможно в най-широкия
смисъл на думата, като много разширено понятие. Го-
ворът и писменият знак са само едно от важните му
проявления. Иначе словото е всяка изява на изкуството
(музика, живопис), понеже нещо казва на душата, на
разума. И тъй като човек общува с всичко, всичко е
слово. Словото е общение. В този смисъл и мълча-
нието е слово, доста претенциозно слово. Мисля, че
между дух и слово има биномна взаимозависимост,
биномна връзка. Мисълта предизвиква словото, но и
словото провокира мисълта. Давам лек приоритет на
духа във всеки случай.

***

В сериозността има агресия, докато в хумора има
приятелски жест, приятелско потупване на неприлично
място. Той изравнява хората. Престават да гледат на
себе си като на категории – писател, художник. Игра
на нормални хора.

***

Мисля, че пътят към истината не е раят. От рая
трябва да се тръгне към чистилището и в последния
етап, ако човек си направи равносметка в чистилището,
сам ще прецени, че мястото му е в ада. Остава да си
избере кръговете.

***

Változhat-e az illúzió realitássá.

– Változhat. Maga a realitás sok milliárd illúzió örökké
meleg holttestének összessége.

***

A demokrácia gyanús gyorsasággal kezdte kanonizálni
szentjeit, prófétáit, vértanúit; a régi és az új kufárok a sza-
kállukat tépkedik. Hol? A templomban.

***

Nem hiszek abban, hogy a hóhér és az áldozat közötti vi-
ta új igazsághoz vezet.

***

Én a szót annak legszélesebb értelmében fogom fel, na-
gyon tág fogalomként. A beszéd és az írásjel csak az egyik
legfontosabb megjelenési formája. A művészet (zene, fes-
tészet) minden megnyilvánulása is szó, mivel valamit
mond a léleknek, az értelemnek. És mivel az ember min-
dennel kommunikál, minden szó. A szó érintkezés. Ebben
az értelemben a hallgatás is szó, nagyon igényes szó. Úgy
vélem, hogy a lélek és a szó között kölcsönös függőség
van, kétirányú kapcsolat. A gondolat váltja ki a szót, de a
szó provokálja a gondolatot. Mindenesetre szerintem az
elsőbbség inkább a léleké.

***

A komolyságban agresszió van, míg a humorban bará-
ti gesztus, baráti megveregetés egy illetlen helyen. Ez
egyenlővé teszi az embereket. Már nem mint kategóriák-
ra – író, művész – tekintenek magukra. Normális emberek
játéka.

***

Azt gondolom, hogy az igazsághoz vezető út nem a pa-
radicsom. A paradicsomból kell a purgatóriumba indulni, és
az utolsó szakaszban, ha az ember számot vet a purgató-
riumban, maga is eldöntheti, hogy a pokolban van a helye.
Már csak a bugyrokot kell kiválasztania.

Fordította Genát Andrea

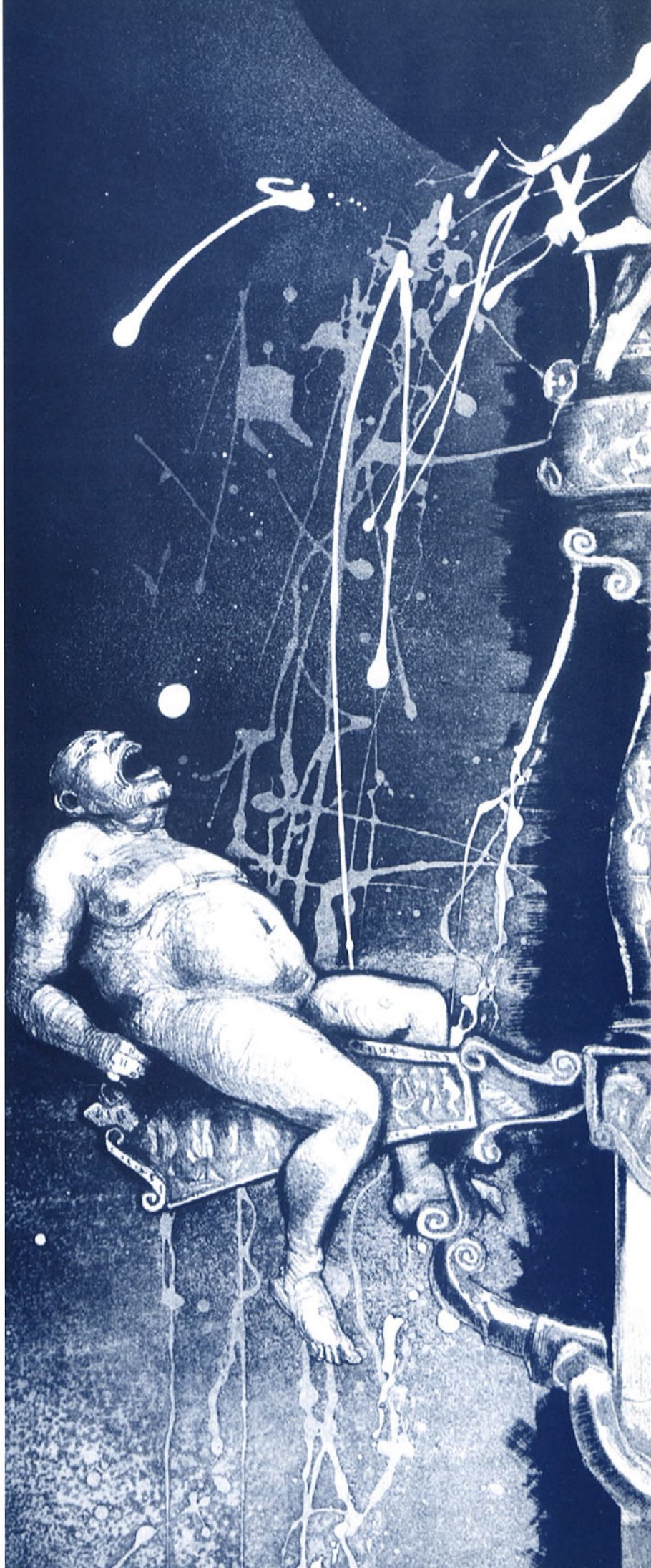

КОНСТАНТИН ПАВЛОВ

ОДРАСКАНО НЕБЕ

На Светлин Русев

Брѐмбар,
костенурка,
Динозавър,
Шип от роза,
Гладиатор,
Гушер,
Олимпийски победител,
Време,
Съвест,
Котка,
Похлупак,
Омир,
Шекспир,
Птица,
Друга птица,
Друга костенурка,
Акробат,
Въшка,
Бивш антифашист,
Слепок,
Калинка,
Том от Ленин,
Живинка без име,
Самолет.
И:
Аз
и Ти –
обърнати по гръб –
размахваме краченца и ноктенца –
раздираме небесната коприна,
чертаем агонични знаци
върху студения небесен свод –
непреводими йероглифи
на най-отчаяния зов.

KONSZTANTIN PAVLOV

ÖSSZEKARCOLT ÉG

Szvetlin Ruszevnek

Bogár,
Teknős
Dinoszaurusz,
Rózsatövis,
Gladiátor,
Gyík,
Olimpiai győztes,
Idő,
Lelkiismeret,
Macska,
Homérosz,
Shakespeare,
Madár,
Másik madár,
Másik teknős,
Akrobata,
Tetű,
Volt antifasiszta,
Homoki,
Katica,
Lenin-kötet,
Nevenincs teremtmény,
Repülő.
És:
Te
meg Én –
hátra fordítva –
lábbal hadonászunk, karommal –
meghasítjuk az ég selymét,
agóniás jeleket rovunk
a rideg firmamentumra –
a legcsüggedtebb jajszó
lefordíthatatlan hieroglifáit.

ОГРОМЕН (- - -) СЕ ЗАДАВА

Ако целият този Огромен (- - -),
който ни предстои...
Искам да кажа –
ако тоя Огромен (- - -)
успее да го разчлени на отделни буквички...
Може би...
Може би ще успеем да се спасим.
А?

Ами след като разчлени на отделни буквички –
(- - -), имам предвид –
ако всяка отделна буквичка
от Огромния (- - -)
изведнъж...
А?

Някои думи не изговарям нарочно –
убивам ги чрез премълчаване.
Или въобще не ги раждам.
Най-много да ги обознача с тирета.
Ета така: (- - -).
Страх ме е, че ако бъдат произнесени,
може да се материализират в (- - -).
Затова често ме обвиняват в неяснота.
Не знаят, че го правя за тяхно добро.
Имам предвид доброто на обвинителите ми.
И всички нас имам предвид.
Нещо като магия срещу (- - -).
Защото ако оживеят някои думички
като например (- - -)*....
Край.

HATALMAS (- - -) TŰNIK FEL

Ha ez az egész Hatalmas (- - -),
ami előttünk áll...
Akarom mondani –
ha ezt a Hatalmas (- - -)
betűire bontanom szépen...
Talán...
Talán megmenekülhetünk.
És?

Ha szépen majd betűire bontom –
(- - -), úgy értem –
ha a Hatalmas (- - -)
minden egyes betűje,
egyszeriben...
És?

Néhány szót nem mondok ki szándékosan –
hallgatásommal megölöm őket.
Vagy világra se hozom egyáltalán.
Legfeljebb gondolatjelekkel helyettesítem.
Ekképp: (- - -).
Félek, ha kiejtődnének,
azonnal (- - -) válna belőlük.
Ezért gyakran homályossággal vádolnak.
Nem tudják, hogy az ő érdekükben teszem.
Úgy értem, vádolóim érdekében.
Mindannyiunkéban, úgy értem.
Egyfajta varázserő a (- - -) ellen.
Mert ha némely szó életre kel,
mint például (- - -)*...
Vége.

1991

Szondi György fordítása

* Зад тези тирета се крие думата "ужас"

* A gondolatjelek a *szörnyűség* szót rejtik

НИКОЛАЙ КЪНЧЕВ*

ЛАЙКУЧКАТА НЕ ХАПЕ, А УХАЕ

◇ Когато капките политат стремително надолу в езерото и губят облака, където във формата му бяха форми, не можеш да ме убедиш, че те не се удавят.

◇ При тишината, за да си представи и други нечий съдби, самотникът дочува от ламята: семейството е многоглав човек...

◇ Разбира се, всичко стана в рая. Стъписаха се пред вида си – после, като видяха, че змията лъкатуши, разбраха, че не са на прав път: тръгнаха.

◇ Защо съм роден да общувам, когато с това се привършвам: при всяко общуване зная, че няма безръки палачи.

◇ Не падай духом ти, опора на небето! Защото долу кладенецът казва: живеи си в своята дълбочина!

◇ Докато делничното предаде мига на вечното, какво се случва? С присвити устни винаги мълчим и все устискаме с очи присвити: в морето, ако трябва и море, потъващият става наша котва.

◇ Море. Аз кротичко на сол и на вода живея тука като негов залив. Защо е тази паника, когато при отлива то няма да избяга?

◇ Естествено, при хиляда чешми, аз ще отпия от ведрото на момиче. Ревнувам дивите места сега дори от своя собствен поглед.

◇ Попара от вода и континенти е нашата планета, ако гледаш. И сигурно човекът ще я сърба.

◇ При краткото затишие се моля за сигурност. Сред пукоти издържам. В трошливото небе от черна креда: светкавици! От космоса ме снимат. Не съм на фокус – целият треперя. И този път представата за мене не ще е точна. Жалко за мащаба.

NIKOLAJ KANCSEV*

AZ OROSLÁNSZÁJ NEM CIBÁL, DE ILLATA SZÁLL

◇ Mikor a cseppek sebesen föntről a tóba zuhannak, s elvesztik a felhőt, ahol a formájában formák voltak, nem tudsz meggyőzni, hogy nem fulladnak a vízbe.

◇ A csöndben – hogy ismeretlen más sorsokról is képe legyen – a magányos ember azt hallja a sárkánytól: a család sokfejű ember.

◇ A paradicsomban történt minden, persze. Meghökkenetek a látványuktól, aztán, mikor látták, hogy a kígyó tekereg, megértették, hogy ez nem az egyenes út: s elindultak.

◇ Mért születtem bocsátkozni, mikor ezzel be is végzem: mindahány kézszorításnál tudom, hogy karjanincs hóhér nem létezik.

◇ Meg ne törj lélekedben, ég támasza! Mert lenn a kút figyelmeztet: önnön mélyedben éljél...

◇ Míg a hétköznapi az örökkévalónak átengedi a pillanatot, mi történik? Összeszorított szájjal mindig hallgatunk, összeszorított szemmel egyre őrizkedünk: a tengerben, ha tenger is kell, ki süllyed – horgonyunk lesz.

◇ Tenger. Én són és vízen éldegelek itt csendesen – akár egy öble. Mért ez a nagy riadalom, hát apálykor nem szalad el!

◇ Ha ezer is a kút, lány korsójából hörpintek, igen. Még a tekintetemtől is félttem most a vadóc helyeket.

◇ Bolygónk leves: víz és kontinensek, ha jól megnézed. És azt szörböli az ember bizonyára.

◇ A beálló kurta csöndben biztonságért könyörgök. Rogóságok között kitartok. A feketekréta-törékeny égen: vilálmók! Fényképeznek a világűrből. Nem esem épp a fókuszba – didergek egészen. A rólam alkotott kép most se lesz pontos. Kár a méretekért.

* Николай Кънчев (1936) печата стихове от 1957 г. Чужда на официалните идеологически схеми, през 60-те години поезията му е отлъчена от казионните български литературни критици като "неясна" и се цени главно в чужбина. По време на принудителната пауза на поета са разрешени изяви само в художествения превод и в литературата за деца. Носител е на международни награди.

* Nikolaj Kancsev (1936) versei 1957 óta jelennek meg. A hivatalos ideológiai sémáktól eltérő költészetét a '60-as évek botcsinálta bolgár irodalomkritikusai „zavarosnak” tartották és elvetették, csupán külföldön értékelték. A kényszer-szünet idején csak műfordításai és gyermekversei jelenhettek meg. Több nemzetközi díjat kapott.

◇ И пак за любовта, която винаги отказва да присъства на разговора, и разговорът затова е безсмислен. Наистина, защо не ставаше с мълчание?

Жената се продава и за думи – казва немият.

◇ Към края на годината природата е клоун: листът, за проба пуснат, вече е начало. И слънцето си тръгва по наклонената плоскост: то, ябълката от жената към мъжа, кога ги няма.

Щом дните станат арогантни, има празници.

◇ Какво спокойствие настъпва само. Лайкучката не хапе, а ухае на бъдеще, което преизпълва гърдите ми, преди да дойде: по нищо не приличаш ти на залез, о, миг на слънце – разделено от деня и от нощта поравно!

◇ És újra a szerelemről, mely mindig elhárítja, hogy beszélgetéseinken részt vegyen – ezért is oly értelmetlenek. Valóban, hallgatással mért nem lehetett?

Szóért is eladja magát a nő – mondja a néma.

◇ Az esztendő vége felé a természet pojáca: a próbára bocsátott levél már – kezdet. S a Nap is elindul a ferde síkon – az is: a nőtől a férfihoz az alma, mikor ők nincsenek.

Ha pökhendivé válnak a napok, ünnep van.

◇ Milyen nagy nyugalom köszönt be. Az oroszlánszáj nem cibál, de jövőillatot áraszt, mely meg se jó, és keblünket repeszti: nappaltól és éjszakától egyenlőképp megosztva te semmiben sem hasonlítasz alkonyatra, ó Nappillanat.

Szondi György fordítása

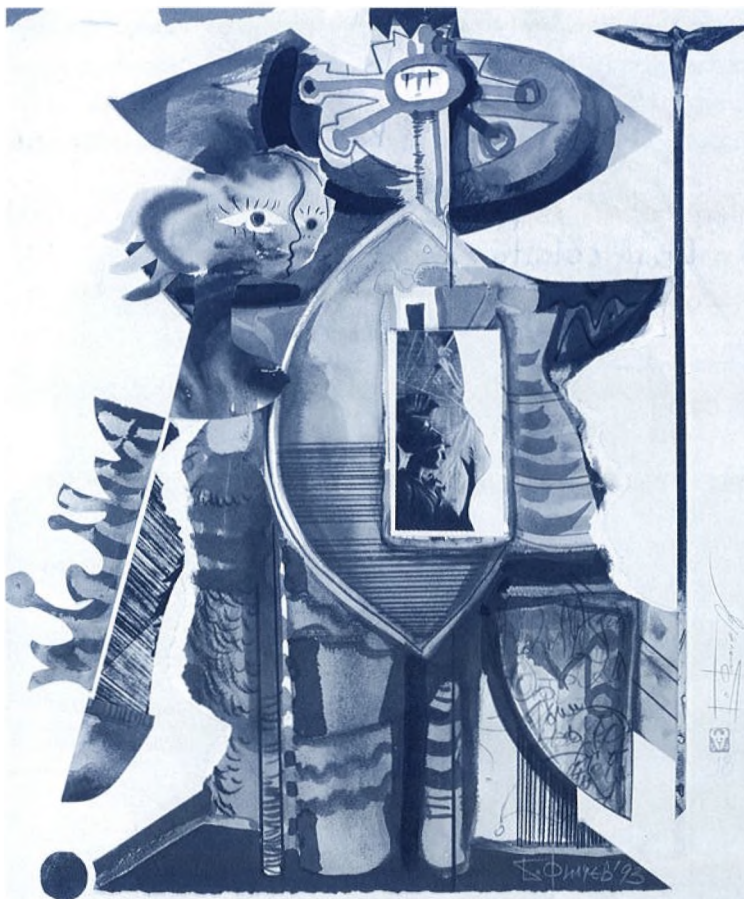

ИВАН КУЛЕКОВ*

*
Политикаполитикаполитикаполитикапо
литикаполитикаполитикаполитикаполити
каполитикаполитикаполитикапо
лититиклитикаполитикапол
итик
аполитикаполитикаполитикаполитика
политикаполитикаполитикаполит
икаполитикаполитикаполитик
а
политикаполитикаполитикаполитикап
олитикап
Бръквам си в устата
и си притискам езика с два пръста,
разтворени в знак
victory.

*
Време беше.
Не можеше да тръгна как да е.
Направих списък на най-необходимото (по азбучен ред):
Аз.
Азбука.
Боб.
Бог.
Вода.
Гащи.
Дете.
Домати.
Език.
Ерекция.
Жена.
Жени.
Зъби.
Игла.
Илюзии.
Книги.
Къща.
Лекарства.
Любов.
Лъжа.
Лъжица.
Минало.
Молив.
Музика.
Нож.

* Иван Кулеков (1951). Рисункописното творчество на Кулеков е своеобразна художествена арена на пародийни сюжети от реалния живот. В творбите му разминаванията между гражданските добродетели и житейските стандарти са дълбоко осмислени и съкровено изстрадани.

IVAN KULEKOV*

*
Politikapolitikapolitikapolitikapo
litikapolitikapolitikapolitikapoliti
kapolitikapolitikapolitikapo
litikapolitikapolitikapol
itik
apolitikapolitikapolitikapolitika
politikapolitikapolitikapolit
ikapolitikapolitikapolitik
a
politikapolitikapolitikapolitikap
olitikap
Benyúlok a számba,
s leszorítom nyelvem
victoryra nyílt
két ujjammal.

*
Eljött az idő.
Csak úgy nem indulhattam el.
Listát készítettem a legszükségesebb dolgokról
(betűrendben):

Anya
Állatok
Bevásárlás
Dinnye
Erekcio
Ez
Én
Film
Filozófia
Fogak
Gatya
Gyerek
Gyomor
Hazugság
Ház
Isten
Kés
Kocsi
Könny
Könyvek
Majd
Mell
Múlt
Nő

* Ivan Kulekov (1951). Kulekov festői írásművészete a valós életből merített paradikus jelenetek sajátos művészi arénája. Műveiben a polgári erények és az életszínvonal közötti ellentétek mélyen átgondoltak és személyesen megszenvédettek.

Огледало.
Очи.
Пари.
Път.
Салфетки.
Сандвичи.
Сапун.
Смях.
Сол.
Сълзи.
Сън.
Тоалетна.
Това.
Философии.
Х.
Хартия.
Цифри.
Чорапи.
Ще.
Яйца.
Метнах списъка на гръб и тръгнах.

Pisztoly
Politika
Só
Szalámi
Szalvéta
Szappan
Számok
Szem
Szerelem
Toilet
Tojás
Tű
Tükör
Út
Útlevál
Vendég
Villa
Víz
x
Zokni

Hátamra vetettem a listát s elindultam.

Szondi György fordítása

АРТИСТИЧНИЯТ ДУХ – СИНТЕЗ МЕЖДУ ТРАДИЦИЯ И ИНДИВИДУАЛНОСТ

Интервю с художника Буюн Филчев

Г-н Филчев, през лятото на 2000 г. вие участвахте в Централно европейски пленер в Тайя. Каква възможност (или провокация) беше за утвърден художник като Вас това участие? С какви работи се завърнахте от Унгария?

Не знам как е за другите колеги, но за мен всяка възможност двадесет и четири часа в денонощието да мога да посвещавам на изкуството и всичко свързано с него, е чист празник на духа. Когато това се съчетае с едно място, наситено с магнетизъм и сродни души от различни страни и култури, се получава нещо като катализатор, който ускорява, динамизира и придава нов привкус на всичко, което правиш. Затова на такива места винаги се ражда нещо ново – особено и специфично, неповторимо. Пребиваването ми в Тайя беше изключително плодотворно за мен. Там се родиха 17 творби – колажи и акварел, които бяха експонирани на изложбата, с която се закри и самият пленер. Пет от тях подарих на организаторите. Те от своя страна издават всяка годишна цветен каталог с творби на участниците и по този начин създават една трайна и интересна традиция.

Възможно ли е в общуване между колеги от различни страни – като това, което беше този пленер – да се родят нови идеи за един творец, а и да се съпоставят нивата на дадено изкуство в различни страни? Ако е така, какво даде на Вас пленерът и как виждате българското изобразително изкуство днес сред изкуството в други европейски страни?

Не само че е възможно, но е и желателно. Изкуството прави хората като от една и съща кръвна група. Освен езиковите бариери, други не открих и този път. Характерно за този пленер е това, че не е тясно специализиран. Там канят живописци, графици, керамици, дърворезбари, скулптори и други майстори от различни видове изкуства. Българите бяхме точно такава разностранна група. Единодушно и организаторите, и участниците оцениха нашето присъствие като доминиращо, дало акцента на този пленер.

Допускам, че и пред колегите Ви от другите източноевропейски страни стоят проблемите на "прехода", но вие можете да кажете какви са те за един съвременен български художник.

Проблемите на съвременния художник от страните в "преход" са доста сходни, тъй като и проблемите на обществата, в които те творят са близки по своята същност.

A MŰVÉSZI SZELLEM A HAGYOMÁNY ÉS AZ INDIVIDUALIZMUS SZINTÉZISE

Interjú Buján Filcsevel

Filcsev úr, Ön 2000 nyarán részt vett a tállyai nemzetközi Közép-európai Művésztelepen. Milyen lehetőség (vagy kihívás) volt egy olyan elismert művész számára, mint Ön, részt venni ezen a művésztelepen? Milyen művekkel tért vissza Magyarországról?

Nem tudom, más művészek hogy vannak ezzel, de számomra minden olyan lehetőség, amikor napi huszonegy órát a művészetnek és a vele kapcsolatos dolgoknak szentelhetem, valódi ünnep a lelkemnek. Amikor ehhez egy mágnességgel telített hely és különböző országok és kultúrák rokon lelkei társulnak, az olyan katalizátor, amely felgyorsít, dinamizál és új ízzel gazdagít mindent, amivel foglalkozol. Ezért az ilyen helyeken mindig születik valami új, különleges és sajátos, megismételhetetlen. Tállyai tartózkodásom rendkívül termékeny volt. 17 művet alkottam: kollázsokat és akvarelleket, melyek szerepeltek a művésztelep záró kiállításán. Ötöt közülük a szervezőknek ajándékoztam. Ők minden évben kiadnak egy színes katalógust a résztvevők alkotásaival, mellyel egy tartós és érdekes hagyományt teremtenek.

A különböző országokból érkező művészek találkozásakor, mint ezen a művésztelepen, születhetnek-e új ötletek az egyes alkotók számára és össze lehet-e vetni a különböző országok művészetének színvonalát? Ha igen, mi adott Önnek a művésztelep, és hogyan látja a mai bolgár képzőművészet helyzetét más európai országok művészetéhez viszonyítva?

Nem csak hogy lehetséges, hanem kívánatos is. A művészet azonos vércsoportúvá teszi az embereket. A nyelvi akadályokon kívül most sem fedeztem fel más nehézségeket. A tállyai művésztelep jellegzetessége, hogy nem szűken szakosodott. Festőket, grafikusokat, keramikusokat, faragókat, szobrászokat és a legkülönbözőbb művészeti ágak alkotóit hívják meg. A bolgár csoport is ilyen sokszínű volt. A szervezők és a résztvevők egyöntetűen dominánsként, a művésztelep jellegét meghatározóként értékelték részvételünket.

Feltételezem, hogy más kelet-európai országok művészei előtt is az átmenet problémái állnak, de Ön bizonyára jobban el tudja mondani, hogy a kortárs bolgár képzőművészek számára melyek ezek.

A rendszerváltó országok kortárs művészei előtt hasonló problémák állnak, mivel azoknak a társadalmaknak is lényegében hasonlóak a problémái, melyekben alkot-

Те се обуславят от една страна от ниското материално състояние на тези страни и липсата на средства за финансиране на стойностни и мащабни проекти в областта на културата и в частност – в областта на изобразителните изкуства. От друга страна самото общество в „преход“ не е избистрило приоритетите на своите потребности – материални и духовни. Често отхвърля старите критерии без да е изградило нови. Художникът пък от своя страна е длъжен да следва своята собствена съдба, независимо от всичко, което се случва наоколо, иначе рискува да се превърне в ехо на събитията. Така че драматичните размивания са по-често явление от принципите на хармонията творец – общество.

Завършил сте специалност илюстрация и оформление на книгата в Художествената академия в София. Кои бяха Вашите учители и какво научихте от тях?

Моите учители бяха много. Така се случи, че те се сменяха няколко пъти в годините на следване в Художествената академия. Това има своите предимства, тъй като можеш да избираш, да степенуваш и да селектираш. Благодарност изпитвам към всички тях, защото по невидими тайнствен път ми предадоха нещо много по-ценно от самия занаят, а именно онзи артистичен дух, който е сложен синтез между традиция и индивидуалност.

Сега Вие самият сте доцент по графика и графични технологии. На какво учите Вашите студенти? Завижда ли им за нещо, което Вие като студент не сте имал?

Опитвам се да им предам това, което съм научил от моите учители плюс всичко онова, което постигнах сам след това. Аз обичам своите студенти и затова не мога да им завиждам. По-скоро се радвам на успехите им. Що се отнася до моите студентски години, мога да кажа, че сигурно не съм имал много неща и възможности, но всичко, което е необходимо за да правя изкуство, съм имал.

Книги с Ваши илюстрации и с Ваше оформление са представяни на национални и международни форуми, получавали са награди. Кажете на читателите на „Хемус“ как изглежда съвременната българска книга и илюстрация, как „стои“ тя на един европейски форум, например?

Българските илюстратори, както и другите български художници са с великолепно академично образование – плод на една изключително силна традиция. Когато имаме такава традиция плюс изявени автентични таланти, тогава всичко е наред. Както казах по-горе проблемите не идват от художниците, а от институциите (държавни и частни) в „преход“. За да се изяви един илюстратор и графичен дизайнер се нуждае от една интелигентна и с големи финансови възможности издателска система. Но това е дълга и сложна тема.

Ежедневността на тези страни е обуславяна от ниското материално състояние на тези страни и липсата на средства за финансиране на стойностни и мащабни проекти в областта на културата и в частност – в областта на изобразителните изкуства. От друга страна самото общество в „преход“ не е избистрило приоритетите на своите потребности – материални и духовни. Често отхвърля старите критерии без да е изградило нови. Художникът пък от своя страна е длъжен да следва своята собствена съдба, независимо от всичко, което се случва наоколо, иначе рискува да се превърне в ехо на събитията. Така че драматичните размивания са по-често явление от принципите на хармонията творец – общество.

А szófiai képzőművészeti egyetem könyvillusztrátor szakán végzett. Kik voltak a tanárai és mit tanult meg tőlük?

Sok tanárom volt. Úgy alakult, hogy az egyetemen töltött éveim során oktatóim többször is cserélődtek. Ennek megvannak az előnyei, mivel így választhatsz, rangsorolhatod őket és szelektálhatsz. Mindnyájuknak hálás vagyok, mert láthatatlan, titokzatos úton a szaktudásnál valami értékesebbet adtak át nekem, mégpedig azt a művészi szellemet, ami a hagyomány és a individualizmus sajátos szintézise.

Most már Ön is a grafika és grafikai technológiák docense. Mire tanítja diákjait? Irigyl-e őket valamiért, ami Önnek diákként nem adatott meg?

Megpróbálom átadni nekik mindazt, amit tanáraimtól tanultam, plusz mindazt, amit később sajátítottam el. Szeretem a diákjaimat, ezért nem tudok irigységet érezni irántuk. Sikereiknek inkább örülök. Ami az én egyetemi éveimet illeti, elmondhatom, hogy bizonyára sok dolog, sok lehetőség nem adatott meg számomra, de mindent megkaptam, ami az alkotáshoz elengedhetetlenül szükséges volt.

Az Ön által illusztrált és tervezett könyvek bulgáriai és nemzetközi könyvkiállításokon szerepeltek, díjakat nyertek. Ossa meg véleményét a Haemus olvasóival: hogy állják meg a helyüket napjaink bolgár könyvei, illusztrációs például az európai kiállításokon?

A bolgár illusztrátorok, mint általában a bolgár művészek – a rendkívül erős hagyománynak köszönhetően – kitűnő egyetemi oktatásban részesültek. Ha ilyen hagyományokkal és elismert autentikus tehetségekkel rendelkezünk, akkor minden rendben van. Mint már említettem, a problémát nem a művészek, hanem az „átmeneti“ (állami és magán-) intézmények okozzák. Ahhoz, hogy egy illusztrátor vagy egy grafikai designer érvényesülhessen, intelligens és nagy anyagi lehetőségekkel rendelkező kiadói rendszerre van szükség. De ez hosszú és

Освен това нещата са в непрекъснато развитие и това, което е било вярно вчера, днес вече звучи малко по-различно. Много български художници в този период намериха възможности за реализация в чужбина.

Защо приехте Ваши творби да бъдат показани в списанието на българската общност в Унгария? Смятате ли, че българите в диаспора имат културна мисия, която може да подпомогне общуването между културите?

Вашите въпроси са всъщност и много точни и синтезирани отговори. Докато чакаме да построят втори мост на Дунава, който ще скъси разстоянието между нас, по-добре е да изградим бързо и мъдро един духовен мост и да внимаваме да не сложат митничари и на него.

Знаете ли отсега какво ще се случи на Вашите творби през 2002 г.? На какви форуми ще бъдат представени?

Не знам в цялост какво ще им се случи точно, но бих им пожелал да бъдат гледани и харесвани от повече хора. Всъщност 2002 година е годината на моята 50-годишнина. Сигурно ще направя голяма изложба в София в галерия "Райко Алексиев" и други по-малки в страната. Имам и други планове, но не бих ги коментирал преди да са станали факт.

Мечтаете ли си за нещо като творец, пък и като човек? Имате ли трудно изпълними или неизпълними мечти?

Мечтая си да имам възможност да се издължа на Този, който ми е дал всички дарби. Това обаче става с много силна вяра, защото всяка мечта без вяра е празна химера, която ако се реализира, по-скоро ни вреди. Истинските неща се постигат трудно, затова и истинските мечти са сигурно трудно изпълними. Но смисленият труд е също така и сладък.

София, 5 януари, 2002 г.

Разговаря: Пенка Ватова

bonyolult téma. Ráadásul a dolgok szüntelenül fejlődnek, s ami tegnap érvényes volt, ma már másképp hangzik. Korunk sok bolgár művésze külföldön talált érvényesülési lehetőséget.

Miért egyezett bele, hogy művei a magyarországi bolgár közösség folyóiratában szerepeljenek? Ön szerint a diaszpórában élő bolgároknek kulturális küldetésük van, amely elősegítheti a kultúrák közötti érintkezést?

Az Ön kérdései valójában nagyon pontos és tömör válaszok. Amíg arra várunk, hogy végre felépüljön második Duna-hidunk, mely lerövidíti az országaink közötti utat, jobban tesszük, ha gyorsan és bölcsen építünk egy szellemi hidat és megakadályozzuk, hogy oda is vámszedőket állítsanak.

Tudja-e már, mi lesz művei sorsa a 2002-es évben? Hol fogják kiállítani őket?

Nem tudom pontosan, mi lesz velük, de szeretném, ha több ember láthatná őket és sokak tetszését elnyernék. 2002-ben ünneplem ötvenedik születésnapomat. Valószínűleg nagy kiállításom lesz a szófiai „Rajko Aleksziev” galériában és több kisebb vidéki képtárban. Más terveim is vannak, de amíg nem biztosak, nem szeretnék beszélni róluk.

Művészként vagy emberként vágyik-e valamire? Van-e nehezen vagy nem megvalósítható álmai?

Arra vágyom, hogy kifejezhessem hálámat Annak, akitől minden tehetségemet kaptam. Ehhez azonban nagyon erős hit kell, mert az álom hit nélkül üres látomás, amely, ha megvalósul, többet árt, mint használ. Az igazi dolgokat nehéz elérni, ezért az igazi vágyak is nehezen teljesíthetők. De az értelmes munka már önmagában is élvezet.

Szófia, 2002. január 5.

Készítette: Penka Vátova

Juhász Anna fordítása

ЯНОШ ЛАЦКФИ*

ЛЮБОВТА НА КОНДУКТОРА

Обратната страна на разказ от Костолани

Започнах като един вид помощник-огняр, бях още сополанко, да паса гъските – за това ме биваше. Рано-рано ме натирваха отатък баира по една ризка, да си отрежа тояжка от лешника и до вечерта да не им се мяркам пред очите. Не им завиждах на тези гъски, никак не ги жалех, не обръщах внимание и на съскането на гъсока, в началото едва се подавах над него, ама винаги го надвивах, макар че трябваше да потроша по него тояжката. Имаха ми страх, тромавите му животни, притайваха се, ама пак си ме гризеше нещо отвътре, там, сред баирите, дете приличаха на пладнуващо гъше ято. Навсякъде само дървета, храсти, някакво мизерно поточе, дете всъщност можеш да го прескочиш, пръсках се от скука, моля ви се, и не можех да разбера какво толкова му се кефят хлапетата от селото, какво толкова се плискат във водата, що се радват като си направят чадърчета от листо или на скапаните си лъкове, направени от извит клон.

*

О, благодаря, това му се вика цигара! Влаковете тогава бяха всичко за мене. Все натам скитах с гъските, все край насипа, покатервах се на релсите, лягах на траверсите и гледах небето. И ми се струваше, че се движат не облаци, ами съм се излегал на осаждения покрив на някакъв вагон, влакът ме носи нанейде, а километрите се веят отзад като шарена лента, ама толкова шарена, че нито едно момиче от селото нямаше такава в косите си, защото по тази панделка препускаха къщи, мостове, хора и пак къщи, огромни гари, в които влаковете са като гъсенички, кланици, в които зашеметените крави изглеждат като бълхички, църкви, в които навалицата от попове и паство е армия от шарени буболечки, пристанища, в които множеството параходи са черупки от лешник, а платноходите – плуващ акациев цвят, и бирарии, в които непрестанно търкалят ту навътре, ту навън безброй бъчви, защото се пълнят и празнят, пълнят и празнят...

Навремето дядо ми е бил голям авантюрист, той ми е разказвал какво е видял в големите градове, във Виена, Прага, Будапеща, чиновници с ръкавели, полицаи със свирки, какви ли не занаятчи, навалица, джебчи. Да, и джебчи, защото по нас даже и това нямаше, искам да кажа, че човек не можеше да научи професия, в която да

* Янош Лацкфи – поет, носител на наградата Атила Йожеф, преводач. Роден е през 1971 г. в Будапеща. Завършва унгарска и френска филология в университета "Лоранд Йотвьош", Будапеща. Преподавател в католическия университет "Петер Пазман", редактор в списанието за световна литература "Надвилаг". Издал е петпоетични и тринайсетпреводни книги. За седмицата на книгата през 2002 г. ще излезе първата му прозаична творба "Двойно салто със завъртане" в издателство "Ищер".

LACKFI JÁNOS*

EGY KALAUZ SZERELMEI

Egy Kosztolányi-novella fonákja

Afféle segédfűtként kezdtem, koszos kölyök voltam még, libát őrizni jó. Ki is zavartak már hajnalban a dombhátra egy szál ingben, vágjak magamnak mogyorófa-pálcát, estig ne lássanak. Nem lettem volna liba a saját kezem alatt, nem kíméltem őket, még a gúnár sziszegésével sem törődtem, eleinte alig voltam magasabb nála, mégis mindig legyűrtem, igaz, szilánkokra vertem rajta a pálcát. Volt is becsületesem, sunyítottak azok a lomha állatok, de még így is evett a méreg ott a dombok között, amelyek maguk is olyanok voltak, mint valami gunnyasztó nagy libafalka. Mindenhol csak a fák, a bokrok, egy hitvány kis patak, amit jószerivel át lehetett ugrani, rémesen untam magamat, kérem szépen, nem is értettem a falumbeli kis kölköket, mit esznek rajta, mit fröcskölnek egymást abban a vízben, mit örülnek a lapulevélből fabrikált esernyőnek, az ágból hajlított, nyavalyás íjaiknak.

*

Ó, köszönöm, ez aztán a cigaretta! Már akkor a vonat volt a mindenem. Mindig arra császalkáltam a libáimmal, ahol a töltes vezetett, felbotladoztam a sínekre, lefeküdtem a talpfákra, és néztem bele az égbe. És elképzelttem, hogy nem a felhők mozognak, hanem én heverek egy vagon kátrányos tetején, és visz valahová az a vonat, és úgy göngyölyíti le a kilométereket maga mögött, mint valami színes szalagot, olyan színeset, amilyen egy lánynak sem volt a hajában a falunkban, mert ezen a pántlikán házak szaladtak, hidak, emberek és egyre csak házak és akkora pályaudvarok, hogy kicsi hernyók bennük a vonatok, és akkora vágóhidak, hogy bolhácskák a lebunkózott tehének, és akkora templomok, hogy színes bogárkák serege a papok és a hívők sokasága, és akkora kikötők, hogy mogyoróhéj a sok pöfögő gőzös és úszó akácvirág minden vitorlás, és akkora sörházak, hogy állandóan ki s be kell görgetni a sok hordót, mert telnek és ürülnek, telnek és ürülnek...

Nagyapám a maga idején nagy csavargó volt, ő mesélte, mit látott a nagyvárosokban, Bécsben, Prágában, Budapesten, a könyökvédős hivatalnokokat, a síppal intézkedő rendőröket, a sokféle iparost, a tülekedést, a zsebmetszőket. Igen, a zsebmetszőket is, mert nálunk még az se volt, úgy értem, nem volt kitanulható szakma, ami kockázatokkal jár, hanem egyszerűen mindenki lopott szépen, nem nagy dolgo-

* Lackfi János, József Attila-díjas költő, író, műfordító 1971-ben született Budapesten. Magyar-francia szakon végzett az ELTE-n. A Pázmány Péter Katolikus egyetem oktatója, a NAGYVILÁG folyóirat szerkesztője. Öt verseskötete és tizenhárom fordításkötete jelent meg. 2002 könyvhetére jön ki első prózakötete az Ister kiadónál Két csavart szaltó címmel.

има риск, просто всеки си крадеше всичко, не голямо, дреболии, каче, балтия, конска сбруя, всичко преносимо. Баща ми веднъж, както всяка неделна сутрин, тъкмо да се обръсне на двора, оставил четката, цялата в пяна, и взел бръснача, втречено се вгледал в парчето стъкло, което му служеше за огледало, за да види и себе си, та докато се бръсна така, решил пак да си понасапуниса брадата, да ама напразно опипвал за четката. Откраднали я, моля ви се, в она ми ти празен двор, дето нямаше жива душа, бяха откраднали тази скапана, нищо и никаква четка, дето ѝ се скубеха космите, барабар с пяната, и тогава в яда си баща ми така заби бръснача в столчето, че години след това можеше да се напипа мястото. Тия кокошкари после отиваха на пазара, ама не в съседното село, а през две по-нататък, тръгваха нощем, за да могат да се отърват от краденото, а от онова село идваха в нашето, да не лъсне веднага какво са задигнали. И така, и така след време всичко се научаваше, ама от нещата вече нямаше и помен, освен ако не метнеха по един бой на заподозряните.

Докато можеше, дядо все ми разказваше, но бях още малък, когато го отнесе болест. Злите езици разправят, че и нея си я е навлякъл там хитрецът, ходейки нагоре-надолу, защото си е забъркал конците в кашата на някакви фръцки от кабарето, ама те тия работи не остават безнаказани и хайде и тая пущина. Аз пък си казвах, каква им е ползата на тези устатници, ако и да живеят два пъти повече, когато цял живот, нали така, с извинение, ама са се вторачили в задника на собственото си говедо и влачат ли, влачат ралото. Какво са видели от света – колкото торния бръмбар, а и земята дето все я ровичкат и тя не е повече от купчина фъшкии! Още тогава не ме задоволяваше това, излеждах се на релсите, гъските скитаха наоколо, все успявах да ги събера накрая. Знаех по разположението на слънцето кога идват влаковете, тогава скачах и бясно махах, случваше се да ми подхвърлят нещо, хлебче или портокал, когато ги ядях, имаха божествен вкус на влак, с безкрайните далечни километри.

Веднъж, както си се излеждах, дали съм заспал или съм се унесъл, защото там, на релсите, все си мечтаех как някой път влакът ще спре, ще ми помахат, качвай се, кондукторът ще надуе свирката, както ми е разказвал дядо, значи, бях забравил за времето, а влакът вече трещеше съвсем наблизо, релсите и траверсите се тресяха, скочих премаял от страх и не можех да сваля очи от приближаващите светлини, от желязната маса и, струва ми се, тогава, в смъртната си уплаха окончателно и изцяло се влюбих във влаковете, с огнена любов, като възрастен мъж. Мислех си, че е ударил последният ми час, радвах се, че влакът ще ме смаже, щом не може да ме отнесе далече отук.

kat, csupa aprót, sajtárt, fejszét, lószerszámot, bármit, ami mozdítható. Apám egyszer, mint minden vasárnap reggel, borotválkozott volna éppen az udvaron, s mikor letette a habos borotvapamacsot és felvette a pengét és erősen nézte a tükörnek szolgáló törött üvegdarabot, hogy egy kicsit magát is lássa benne, szóval, ahogy így borotválkozott és megint beszappanozta volna az állát, hát hiába tapogatózott a pamacs után. Ellopták, kérném tisztelettel, arról az üres udvarról, ahol egy lélek se volt, ellopták azt a szemétre való, ócska, szőrehullós, habos pamacsot, mire apám mérgében úgy belevágta a hokedlibe a borotváját, hogy még évek után is ki lehetett tapintani a ferde nyomát. Az enyveskezők aztán nem a szomszéd faluba jártak ám vásárra, hanem kettővel odébb, még szinte éjszaka indultak, csak hogy elszózhassák a lopott holmit, amabból a faluból pedig a miénkbe jártak az ottaniak, hogy ki ne tudódjék, mit emeltek el. Így is tudott azért előbb-utóbb mindenki mindent, mert körbejárt a híre, ki volt a messzi vásárban, de a holmiknak már bottal üthették a nyomát, legfeljebb ha eltángálták utólag a gyanúba jöttöket.

Mesélt a nagyapám, amíg tehetett, de kicsi voltam még, amikor elvitte őt valami betegség. A rossz nyelvek úgy mondták, azt is ott szedte össze a nagyokos, jártában-keltében, mert összeszűrte a levelet holmi frinc-francokkal a kabaréból, aztán az ilyen csapongást ingyért nem adják, jár vele a nyavalya is. Én meg úgy voltam vele, hogy mit ér, ha ezek a nagyszájúak kétszer annyit élnek, mint ő, amikor egész életükben ugye, tisztesség ne essék szólván, egyazon ökörnek a valagát nézik meredten, és tolják mögötte az ekét. Mit látnak a világból, nem többet, mint egy ganajtúró bogár, s ami földet összekapargattak, hát az is csak mint egy ganajgombóc! Nekem ez már akkor sem volt elég, heverésztem a sínen, a libák meg császkáltak valahol, csak összeszedtem őket előbb-utóbb. És tudtam már a nap állásából, mikor jönnek a vonatok, és leszaladtam olyankor, integettem veszettül, és volt, hogy kihajítottak valamit nekem, egy zsemlet vagy egy narancsot, amit megettem, és mindnek mennyei vonatize volt, benne az a rengeteg mádár látta kilométer.

És egyszer, ahogy így heverészek, tán elaludtam vagy elálmodoztam, mert mindig arról álmodoztam ott a sínen, hogy egyszer megáll az a vonat, és intenek nekem, felszállás, és sípol a kalauz, ahogy a nagyapám mondta, szóval valahogy elfeledkeztem az időről, a vonat pedig már ott katogott egész közel, rázkódtak a sínek, a talpfák, mikor felugrottam rémülten, és csak álltam, nem tudtam levenni a szemem a közeledő lámpákról, a közeledő vastömegről, és azt hiszem, ott, abban a halálfélelemben lettem végleg és teljesen szerelmes a vonatba, tüzes szerelemmel, ahogy egy felnőtt férfi tud szeretni. Azt hittem akkor, ütött az utolsó óráim, és örültem is, hogy a vonat tapos össze, ha már el nem vihet innen messzire.

Локомотивът спря със скърцане сред голямото нищо, само на няколко крачки от мен, от него изскочи някаква грамада, в сажди и гаширизон, със смъртнобледо лице, което ставаше все по-червено от кръсъците, защото пък крещеше без прекъсване, а на шията се издуха две лилави вени. Мислех си, дано не му се спуска някоя вена, защото тогава този хубав и едър човек няма да ме вземе със себе си. И колкото и да изглежда безумно, но аз наистина бях убеден, че ще ме вземе, че всъщност не ми се сърди, нищо, че го бях уплашил до смърт, разчитах на големите си очи, защото пък бях хубаво дете. Видях, че машинистът не е лош човек, само дето е много, ама много уплашен, зад него от влака бяха наслезли неколцина чудно елегантни господа, няколко работяги с широки капели, всички ме гледаха, а от прозорците надничаха жени и девойки, всички искаха да ме видят и викаха нещо, но не разбрах какво.

Накрая машинистът спря да крещи и с отпуснати ръце се загледа в мен, гърдите му се надигаха на вълни, обърна се и тръгна към влака. Аз се завтекох след него като пале, вкопчих се в дебелия му крак и взех да реда лъжа след лъжа, че съм сираче, че не ми дават даже и от картофите за свинете, че ме бият на поразия, да не ме оставя тук, готов съм да върша всякаква работа. И така, докато накрая ме съжали, метна ме ядосано в кабината, пълна ми в ръцете лопатата и подкара локомотива. Огнярът стоеше в ъгъла, пушеше серт тютюн и ми се подсмиваше, а аз хранех чудовището, както можех и мислено виждах как гъските ми се смалват в малки точкици и изчезват, изчезва и селото в голямото нищо, но всъщност нищо не виждах от потта и саждите, които се стичаха в очите ми. Направо ми се разкапаха кокалите, но бях щастлив, че издържах.

От този момент ходех навсякъде със Спиро, вечер лягах на дървения под в малката квартирата, на една изтривалка пред леглото, до жестоката мъжка миризма на Спировите ботуши и така, от земята, гледах звездите, затова и досега всяка вечер, като видя звезди, усещам миризма на ботуши. А пък друг път, като се връщахме у дома, се отбихме в един шантан, където някакво момиче танцуваше и пееше, беше с високи токчета, фръцкайки се вървеше между масите и току потупваше подгизналите до смърт гости я по челото, я по брадичката, и пееше, докато един извит като ченгел висок и кльошав пианист, чието лице бе смъртнобледо от будуването нощем, ала намазаната му с брилянтин коса стоеше прилепнала към черепа, като извита и лъскава желязна пластина, значи докато този пианист удряше с все сила клавишите. Тогава ми се стори, че това е най-прекрасното кътче на света, този опушен шантан, тънешв потайни светлини, с червените си пердета, с приличащите на манекени клиенти, които под общото въздействие на тъжната си любов към крачещата сред тях фея и на алкохола, от време на време, падаха от

Csikorogva állt meg a mozdony ott, a nagy semmiben, alig pár lépésre tőlem, és leugrott róla egy behemót, kormos ember kezelébasban, halásápadt fejjel, amely egyre vörösebb lett, ahogy üvöltött, mert üvöltöni üvöltött egyfolytában, s a két nagy lila ér kidagadt a nyakán. Arra gondoltam, ki ne csattanjon az az ér, mert akkor ez a szép nagy ember nem visz magával. És akármilyen bolondságnak tűnik, én tényleg hittem, hogy el fog vinni, hogy nem is haragszik rám valójában, hiába, hogy halálra rémítettem, és bíztam a nagy szemeimben, mert csinos gyerek voltam. Láttam azt is, hogy nem rossz ember a masiniszta, csak nagyon, de nagyon meg van ijedve, a háta mögött a vonatból pedig leszállt pár csuda elegáns úr, meg néhány széles kalapos kubikos, mind felém néztek, és lányok-asszonyások feje kukucskált ki az ablakokon, azok is engem akartak látni, és kiabáltak is, de nem értettem, mit.

Aztán az én masinisztám abbahagyta az ordibálást, és leeresztett karral csak nézett rám, a mellkasa hullámozott, ő meg megfordult lassan, és visszaindult a vonathoz. Én, mint egy kiskutya, odaszaladtam, átöleltem a kövér combját, és össze-vissza hadartam, csupa hazugságot, hogy árvagyerék vagyok, hogy még a disznók krumplijából sem adnak, hogy ütnek-vernek, ne hagyjon itt, bármi munkát megcsinálok. És addig-addig, hogy megszánt engem, mérgesen felhajított a fölkéjébe, kezembe nyomta a lapátot, és indította a mozdonyt. A fűtő egy sarokban ült, kapadohányt szívott, és mulatott rajtam, én meg etettem a szörnyeteget, ahogy bírtam, és gondolatban láttam, hogy a libáim egész kicsi ponttá zsugorodnak és eltűnnek és eltűnik a falu is a nagy semmiben, de igazából semmit se láttam a szemembe csorgó izzadságtól és koromtól. Utána sajogtak a csontjaim, de boldog voltam, hogy kibírtam.

Attól fogva Szpiróval mentem mindenhová, és feküdtem éjszakánként a kis bérlakás fapadlóján, az ágy előtt, egy lábtörlőn, Szpiró kegyetlenül férfiszagú bakancsai mellett, és a földről éppen a csillagokra láttam, és azért van, hogy azóta esténként mindig bakancsszagát érzem a csillagoknak. Máskor meg a hazaúton betértünk egy kis mulatóba, ahol egy lányka táncolt és énekelt, és magas sarkú cipőben, ringatózva járt-kelt az asztalok között, és megcirógatta a rémesen elázott vendégek állát vagy homlokát, és énekelt, míg egy ívbe görnyedt, magas, vékony zongorista, akinek az éjszakázástól egész halálfeje volt, de a brillantinos haja úgy tapadt a koponyájára, mint egy hajlított, csillogó vaslemez, szóval míg ez a zongorista pazarul verdeste a billentyűket. Nekem úgy tűnt akkoriban, ez a világ legszebb szöglete, ez a sejtelmes fényekben úszó, füstös kis mulató, a piros függönyeivel, a bábukhoz hasonlatos vendégekkel, akik időnként, a köztük sétáló tündér iránti bánatos szerelem és a szesz együttes hatására leestek a székükről. És a csepp tündér néha, egészen hajnal felé, amikor rekedtre és fátyolosra énekelte

словете си. А малката фея, някъде съвсем призори, когато гласът ѝ бе вече прегракнал и глух от пеене, танцуваше за нас, само за нас, тъй като другите клиенти вече си бяха отишли или изпадали на земята, танцуваше ни канкан, тъй леко, сякаш обувките ѝ бяха птици и литвах в радостта си чак над главата ѝ. И когато моят стопанин я възнаграждаваше с аплодисменти, от които и пияниците на пода потръпваха и се обръщаха на другата си страна, феята идваше за малко, сядаше в скута му и разрошваше косата по тила му, там, където все още имаше малко коса, а Спиро поръчваше две чаши шампанско и вдигаха наздравица, даже и аз получавах лимонада.

Веднъж пристигнахме по-рано в шантана и някакъв тип с бяла риза ни чакаше, Спиро му махна да почва, да видим, а аз стреснато въртях глава ту към единия, ту към другия. Непознатият взе да ме разпитва едно-друго, половината неща не разбрах, криво-ляво отговарях и то само защото колкото пъти извърнех очи към Спиро, той ми даваше знак с вежди да карам нататък. Оня с бялата риза накрая каза, че съм умно дете, може да излезе нещо от него, не си струва да се затрива в оня пушек, стопанинът ми кимна, а до бялата риза вече стоеше и Анита, и тя кимаше, разроши ми косата и каза да се пазя, умната, и целуна Спиро по носа, а той се закашля, чак сълзи му изскочиха в очите, какво по дяволите са сложили в тоя Капорал, вика, че така дими, да не би сушени гълъбови фъшкии, а ние се засмяхме всичките.

Оня с бялата риза ме отведе, за това време не ми се разказва много, трябваше да издържа и издържах, зад глъстите богаташки деца седях на чин с няколко въшливи селянчета, пълнех си главата и празнех джоба на Спиро, ама си струваше, как само се дуеше от гордост, когато в края на седмицата бялата риза му разправяше кой знае глаголните времена, Мирчо, а уравненията с едно неизвестно, пак Мирчо, а аз стиснал зъби сечах дърва на бялата риза и кладях печката му, сякаш хранех желязното чудовище, и тя вървеше, малката стая препускаше с нас, а лятно време пък – влакът. И когато бялата риза каза, че вече няма повече на какво да ме научи, Спиро ме записа в техникума и от златните крилца на фасадата на сградата веднага разбрах, че това е моето място, научих всичко за влаковете, вечерно време преди да заспя по памет разглюбях и сглюбях големия черен локомотив, моята любов, както и всички останали типове, които бях виждал само в учебника, а през лятото като хвърлях въглищата, вече знаех къде отива топлината и как се превръща в движение, което задвижва разните му бутала и колела. На зрелостния изпит по специалните предмети заслужих похвала, а по едва наболите ми мустачки полепна истинска бирена пяна, когато посред бял ден вдигнахме наздравица тримата със Спиро и Анита, а стопанинът ми вдигна показалец, от това дете ще стане

már a hangját, eltáncolta nekünk, csak nekünk, mert a többi vendég már sorban eltávozott vagy lepotyogott a földre, eltáncolta a kánkánt, olyan könnyedén, mintha a cipellői madarak volnának, és jókedvükben röpdösnének fel a feje fölé. És mikor az én gazdám olyan vastappsal jutalmazta, hogy a részegek a földön összerezzenetek, és átfordultak a másik oldalukra, hát akkor a tündér egy kis időre odajött, és az ölébe ült, és a haját borzolgatta a tarkóján, ott, ahol volt még némi haja, és Szpiró rendelt két pohár pezsgőt, és avval koccintottak, s még nekem is jutott kis limonádé.

És egyszer korábban értünk a mulatóba, és egy fehér inges pofa várt ott ránk, a Szpiró intett neki, hogy kezdheti, lássuk, én meg riadtan kapkodtam a fejemet egyikükről a másikukra. És az idegen kérdezgetett össze-vissza, a felét sem értettem, jól-rosszul felelgettem, de azt is csak azért, mert Szpiró, valahányszor rásandítottam, intett a szemöldökével, hogy rajta-rajta. A fehér inges végül azt mondta, okos kis gyerek, lehet belőle valami, kár lenne érte ott a füstben, a gazdám meg bólintott, és a fehér inges mellett már ott ült Anita, és ő is bólogatott, összeborzolta a hajamat, és azt mondta, hogy vigyázzak magamra, és okos legyek, és csókot adott Szpiró orrára, aki meg hirtelen köhögni kezdett, a szemé könnybe lábadt, azt mondta, mi a fenét tettek ebbe a Kaporálba, hogy ilyen fenémód füstöl, talán szárított galambszart, és ezen mind mosolyogtunk.

És a fehér inges elvitt, és arról az időszakról nem szívesen mesélek, elég annyi, hogy ki kellett bírnom, és kibírtam, hájas úrigyerekek mögött pár tetves kis parasztfiúval egy padban, tömtem a fejemet, és üritettem Szpiró zsebét, de megérte, mert dagadt a büszkeségtől, amikor a fehér inges hétvégente mesélte neki, hogy ki tudja az igeidőket, hát a Mircsó, no és az egyismeretlenes egyenletet, megint csak a Mircsó, és én fogamat összeszorítva vágtam a fát a fehér ingesnek, és úgy fűtöttem a kályháját, mintha a vasszörnyet fűteném, és ment is, vágtatott az a kis szoba, nyarantta meg a vonat velünk. Amikor aztán a fehéringes azt mondta, már nincs mit tanítania nekem, Szpiró beíratott a technikumba, és én az épület homlokzatán az arany szárnyacsokról rögtön tudtam, hogy ez a hely nekem való, és mindent megtanultam a vonatokról, éjszakánként elalvás előtt emlékezetből szétszedtem-összeraktam a nagy, fekete mozdonyt, a szerelmemet, meg az összes többi típust is, amilyeneket csak könyvből láttam, és nyáron már úgy fűtöttem, hogy pontosan tudtam, hová megy tovább az a hő, és hogy lesz belőle lendület, és miképpen mozgat meg mindentféle csuklókat és kerekeket. És az érettségim szaktárgyból dicséretet érdemeltem ki, és az egészen új kis bajuszomra már valódi sörhab tapadt, amikor fényes nappal koccintottunk hármásban, Szpiróval és Anitával, és az én gazdám feltartotta a mutatóujját, ebből a gyerekből tervező-

инженер-проектант, ще има изобретения, патенти, ще нарекат на името му някой клапан, клапанът Мирчо, това място пианистът подсили с гръмовни акорди и неколцина от дремеците над следобедното си кафе клиенти изтърваха вестниците си от уплаха. Спиро разви един пакет и извади зелено мъжко палто, истински балтон с кокалени копчета и аз веднага го изпробвах, Анита ми нави ръкавите, защото ми бяха дълги, завъртях се в кръг, а клиентите, бъркайки кафето си, ни гледаха усмихнати.

Една вечер, когато се прибрахме и стопанинът ми се наведе, за да си изуе ботушите, само прохърка, главата му стана виненочервена, лицето му се захлупи и кръв рукна от носа му, ама не било това проблемът, обясни след това докторът, ами някакъв дребен съсирек запушил вена в мозъка и край, ни вън, ни вътре. Плакахме с Анита на гробището, сплели коси, на връщане не виждахме пътя, ей така го налучквахме, нямаше питане и разпитване, застпах зеления балтон и легнахме на моето си място, на земята, макар че леглото на Спиро беше празно, и феята ме научи на всичко, а когато заспа на рамото ми, дълго още си играх с кокалените копчета в тъмното, разглобявах и сглобявах мислено живота си, като локомотив. Спиро се грижеше за мен и мъртъв, в канцеларията вече всички ме познаваха, подадох си документите, дипломата, той беше вписан като настойник, и ме взеха за помощник-кондуктор, вече имах чанта, машинка за дупчене на билети, а вечерно време пуших Капорал в шантана и моята малка фея седеше в скута ми.

Двамата наехме квартира, хранеше ме и аз се поналях, заприличах на човек, спестих и някоя пара. Един прекрасен ден, докато прекосявахме планините с влака, стоейки на прозореца видях на поляната едно момче да пасе гъски, сякаш себе си видях, а то маха ли, маха с все сили, за малко да дръпна ръчната спирачка. И изведнъж като рукнаха всичките ми спомени за къщата, за пръстения под, за яките ми братя, как ме погват с върбова пръчка и ме карат да ходя на четири крака като куче или ме заливат от ведрото с вода. Лицето ми се наля с кръв и направо ми се прищя да завия, казах си, стой, почакай, Кирчо, почакай, Наско, и вие, родители, и всичките парцаливци, дето ми викахте "никаквец"!

Стегнах се, купихме нови дрехи за Анита, а аз пърхах до нея в шапка с козирка и униформа със златни лампази, даже си лъснахме и обувките при момчето на ъгъла. Жалко, защото като слязохме в съседното село и взехме да търсим кола (в родното ми село няма даже една скапана гара), потънахме в прах до колене. Щом спряхме пред къщата и настана една: зяпнали уста, лелеле, божичко!, а тя се свлякла в земята още повече, откак не я бях виждал. Майка ми ахкаше и се вайкаше, баща ми гледаше изпод вежди, братята ми, тия темерути, зяпаха, без да се стесняват. Само хлапетата им скачаха

mérnök válik, újításai lesznek, szabadalmi, elneveznek róla egy tolatyút, a Mircsó-féle tolatyút, és erre a zongorista mennydörgős akkordokat fogott, a délutáni kávé fölött szunyókáló vendégek pedig ijedtükben leejtették az újságjukat. És Szpiró kihajtogatott egy csomagot, egy zöld férfikabát, egy igazi férfikabát került elő belőle, csontgombokkal, és rögtön felpróbáltam, Anita feltúrta a túl hosszú ujjait, és körbeforogtam, a vendégek pedig kávéjukat kevergetve, mosolyogva néztek minket.

Aztán egy este, amikor hazaértünk, és a gazdám lehajolt, hogy kifűzze a bakancsát, csak hördült egyet, bordó lett a feje, és arcra bukott, az orrából ömlött a vér, de nem az volt a baj, magyarázta később az orvos, hanem egy apró vérrögöcske eldugította az eret az agyban, aztán kész, se ki, se be. Anitával egymás hajába sírtunk a temetésen, hazafelé nem is láttuk az utat, csak kitaláltuk, egyikünk se kérdezett semmit, leterítettem a zöld kabátot, és a szokott helyemen, a földön hevertünk, pedig Szpiró ágya üres volt, és a tündér megtanított ott mindenre, és amikor a vállamon elaludt, még hosszan babráltam a csontgombokat a sötétben, és szétraktam-összeraktam gondolatban az életemet, mint egy mozdonyt. Szpiró még holtában is gondoskodott rólam, mindenki ismert már az irodán, odaadtam a papírjaimat meg a bizonyítványomat, mindegyiken ő volt az elartóm, fel is vettek segédkalauznak, hamarosan lett táskám, lyukasztóm, este pedig a mulatóban szívtam a Kaporált, és az én tündérékém ült az ölemben.

Lakást béreltünk ketten, kikerekedtem a kosztján, megemberesedtem, gyűlt a pénzem a takarékbán. Egy szép napon pedig, amint a hegyek közt vágattunk át a vonattal, hát az ablaknál állva épp egy kis libapásztort, olyan régi-magam-formát látok a mezőn, hadonászik, integet minden erejéből, hogy kis híján meghúztam a vészféket. És hirtelen előrukkolt bennem az összes emlék a házról, a döngölt padlóról, a nálam markosabb bátyáimról, amint fűzfapálcával terelnek, négykézlábra kényszerítnek kutyának, veder vízzel öntöznek. Elfutotta a vér az arcomat, és majd szétvetett az ujjongás, azt mondtam magamban, megállj Kircsó, megállj Naszkó, megálljanak édesapámék s mind a szedett-vedett rongyosai, akik engem „hitványkának” csúfoltak!

Összeszedtem magam, új ruhát vettünk Anitának, én meg ellenzős sapkában, aranycsíkos uniformisban billegtem mellette, még a cipőnket is megtisztíttattuk a sarkon ülő fiúval. Ezt ugyan kár volt, mert ahogy leszálltunk a szomszéd faluban, és kocsi után kajtattunk (az én szülőhelyemen még egy nyomorult állomásféle sem akadt), térdig belepett mindkettőnk a por. Volt nagy szájtátás meg jesszusmárjázás, ahogy lekászolódtunk a ház előtt, amely még jobban földbe roskadt, amióta nem láttam. Körbeajgattott ott az anyám, az apám részre húzott szemmel nézett, a bátyáim, a nagy mamlaszok meg nem röstelték a szájukat

и пищяха от кеф, защото бях донесъл пълен джоб с бонбонки, да им се ненагледаш как се бият за тях. Цялото село се събра, пиха от мускатовата ракия, донесена от София, натряскаха се като мотики, защото нямаха какво да ядат и не бяха виждали друго питие, освен местната скоросмъртница. Още същата вечер отидох при попа, уговорихме сватбата и като се качих на каруцата, вече знаех, че ще вдигна олелия, дето никои не е виждал. Хлапетата тичаха километър и половина след нас, понеже ръсех монети, като плява. Гърдите ми се издуваха, а пък на Мурджо се зарадвах от сърце, паленце беше, като го оставих, ама пак ме позна и все по петите ми ходеше.

Сватбата беше с три попа, не ми стигнаха нашия и от съседното село и докарах още един от града, дето беше на километри отук. Той имаше такава брада, че стринките, дето редовно лъскаха пейките в църквата току пляскаха сухите си ръце с изпъкнали вени, така дрънчаха висящите по него броеници, медалиони и иконки. Хванах Тошко, селското калпазанче, и го сложих на входа на черквата да брои колко души излизат, ама да не пропусне някой, че ще му скъсам ушите. Съселяните дрънчаха зад гърба ми, че съм бил непрокопсаник, а пък Анита я изкараха мастия, ама все едно муха ми бръмчеше. Имах една-две благодетелки, дето ми донасяха всички клюки срещу дребни монети: кой казал, какво казал, къде го е казал, подслушваха даже и под прозорците. Всичко знаех, ама иначе ми правеха мили очи, даже и съдията ми сваляше шапка, този голям, едър човек, като дете отдалеч избикалях грубите му ботуши. Няма нищо чудно, държах ги в ръце: във всяко семейство се намираще някой, дето да работи на къщата ми. Бях си купил къща на сред главната улица, ама тъй я натруфих старата съборетина, че и заможните домове наоколо изглеждаха като кочини.

Хорът ехтеше с все сила, черквата аха да се събори, общо не е имало толкова врява в нея, откак е вдигната. Валеше дъжд от цветя, де що имаше цвете в околността, всичко бе откъснато и само стъблата и листата им се поклащаха тъжно. Ама гуляят след това беше истинската патаклама. ЖП готвачът даде всичко от себе си, цял чифлик пернати и рогати минаха през трапезата и начумерените, кисели селяни, че и местните първенци едва сварваха да лапат, че да си спестят и утрешния обяд. Спестиха те и за вдругиден, защото имаше дето се тръшнаха на легло, а някои дни наред ходеха с помръкнали погледи и си попипваха стомасите след голямото плюскане. По-бедните, с изтънелите черва, избълваха излишното още на място, в единия край на двора. С дебела пура със златен обръч между пръстите аз гледах доволен от верандата как се въргалат из тревата и стенат. Прощавайте за момент...

títani. Csak a kölkeik ugrándoztak hujjogotva, mert cukrot, azt hoztam tele zsebbel, öröm volt nézni, hogy verekszenek össze rajta. Egybecsődült a falu mind, itták a Szófiából hozott demizson muskotálypálinkát, csuklásig berúgtak, mert alig volt mit enniük, s nem láttak más italt, mint az itteni kerítésszagatót. Még aznap este átmentem a paphoz, megbeszéltük az esküvőt, és avval szálltam fel a szerkére, hogy lesz itt olyan muri, amelyet még nem láttak. A gyerkőcök vagy egy mérföldre eljöttek utánunk, mert szórtam az aprópénzt, mint a pelyvát. Dagadt a mellem, mégis a régi Murdzsó kutyámnak örültem igazán, kölyök volt, amikor itthagytam, de most megismert, és alig akart elmaradni tőlem.

Három papos esküvő volt, nem értem be a szomszéd falubeli atyával meg a miénnel, kilométerekről hoztattam a városból egy harmadikat, annak akkora szakállá volt, hogy a templompadkoptató nénikék nem győzték összecsapdosni a száraz, eres kezüket, csak úgy csörögtek belé a csüngő rózsafüzérek, a medálok meg ikonocskák. Megfogadtam a Toskó gyereket, aki amolyan falu csellengője volt, álljon csak oda a templomkapuba, számolja össze a kijövőket, de nehogy egyet is kihagyjon, mert lecsavarom a fülét. Morogtak a földik a hátam mögött, legyűntmenteztek, kis ribancnak is elhordták az én Anitámat, de csak annyit törődtem velük, mint a légyzümmögéssel. Volt egy-két jóasszonyom, azok rakásra hordták nekem a sok pletykát némi aprópénzért: ki mondta, mit mondott, hol mondta, még az ablakokon is behallgatóztak. Tudtam mindenről, de szemben nyájasak voltak velem, még a bíró is megsüvegelt, ez a nagy vastag ember, akinek gyerekkoromban tíz méterre kerültem a goromba csizmáját. Nem csoda, a markomban tartottam őket: minden családban akadt valaki, aki az én szép, új portámon dolgozott. Ott vettem házat a főutca közepén, de úgy felrakattam azt a régi viskót, hogy disznóólnak látszott mellette az összes módos porta.

Úgy zengett a kórus, hogy a templom majd összedől bele, nem hallott ez ennyi hangot együttvéve, mióta áll. Szállt a virágeseő, az egész környéken ami virág volt, mind lenyakazva, szomorúan hintázta csak a szárát-levelet. A lakoma volt aztán az igazi haddelhadd. A vasúti szakácsunk kített magáért, egész tanyára való szárnyas és lábas jószág vonult el az asztalon, s a mogorva, duzzogós parasztok meg a helyi előljárók nem győztek falni, hogy a holnapi ebédet is megspórolják maguknak. De megspórolták még a holnaputánit is, mert volt, aki ágyának dőlt másnap, és volt, aki napokig elborult tekintettel, gyomrát tapogatva kóválygott a sok zabalástól. A szegényebbje pedig, a vékonybélűek, már ott, a kertem végében kiadták magukból a felesleget. Vastag, aranygyűrűs szivarral az ujjaim közt, örömmel néztem a verandáról, amint a fű közt hemperegnek nyögdecselve. Megbocsásson, egy pillanat...

Ето ме пак. А моята Анита, като кацнал на земята ангел, имаше добра дума за всеки, и когато компанията се развесели и напъдиха жените да си ходят, малката ми, която се беше вече разпенила, скочи на масата и както си беше с булото, му удари такъв канкан, че на по-заможните стопани направо им изскочиха очите от орбитите. Пооправи им се настроението, потупаха ме по гърба, че съм си намерил такава достойна женичка, пощипнаха я по бузите, лицето ѝ направо пламтеше, и повече не се говореше за курви и подобни. Горките, с тези огромни, сурови жени, с вид на същински крави, сигурно сега виждаха за първи път женско коляно, глезен, нищо чудно, че кръвта им завря. А пък изненадата дойде чак след това: булка от марципан в естествен ръст! Бях я поръчал от София и селяните му със селяни заръфаха захаросаното тяло, като да беше жива жена. Ей това трябваше да се види!

Нещата потръгнаха добре, поверих женичката си на Мурджо, бях я оставил в най-хубавата къща на селото, шеташе, подреждаше, имаше добра прислуга, аз се връщах в края на седмицата, тя ми готвеше, пиех от своето си вино, вечерно време пускахме кепенците, сваляхме от закачалката стария зелен балтон и прекарвахме нощта под него, както някога. По-късно поисках да ме преместят на международните линии, защото там печалбата е по-голяма, а пък аз бях позадлъжнял покрай сватбата и заради хубавата къща. Да де, ама там не само се печели повече, ами и работното време е повече, нощувах във влака, пресичах граници, винаги на някакъв друг език поздравявах с добрутро. В началото беше прекрасно, където и да пристигнеш, даже и за пет минути на някаква гара, пусках по едно писмо (пиших го още във влака), а малката ми получаваше едно след друго тези любовни редове от Будапеща, Виена, Прага, Париж, Рим, едва смогваше да ги прочете, а разсилният от общината – да ѝ ги носи. Зловидяло им се на завистниците, някаква дъртофелница подкупила разсилния и след това над тенджерата с вряща вода напарила писмото ми и го прочела, та да разгласи из цяло село какво пише... Не жалех хартията, пиших ѝ на Анита къде ще я нацелувам под зеления балтон, как ще я галя къде ли не и каква жега ще настъпи под жалкото платнище. Те това е, бива си го едно такова писмо, а? Леле, как ли са ѝ се изцъклили зъркелите на бабишкерата! Не е лошо, нали?

След това ми омръзнаха пътуванията, както се уморява и желазото, нищо не се вижда и изведнъж се пропуква. Все по-рядко и все по-уморен се връщах въщи, все по-рядко свалях зеления балтон от закачалката, може и молци да са го нападнали. Накрая даже и Мурджо ме запая, толкова чужда миризма трябва да се е насъбрала по мене, в яда си грабнах една тояга и го наложих горкия. Оттогава куца със задния си крак и ръмжи като приближа. Вече не идваше при мен, стоеше

No, itt volnék. Az én Anitám, mint egy földre szállott angyal, mindenkihez volt egy jó szava, amikor pedig nekividámodott a társaság, s az asszonyokat már kikergették a szobából, az én kicsikém, aki addigra bepezsgőzött, felpattant az asztalra, és felkapott uszályal úgy eljárta a kánkánt, hogy a módos gazdák nagy, vérekes szeme majd kiesett a gödréből. Megoldódott ezután a kedvük is, hátbaveregettek, hogy milyen derék kis asszonykát szereztem, megcsipdették az arcát, csak úgy égett a helye, nem volt itt már szajházás, sem semmi hasonló. Szegények, a nagy szigorú, tehát forma asszonyaikkal most láttak tán először női térdet, bokát, nem csoda, hogy a fejükbe ment a vér. Pedig még ezután következett a meglepetés: egy életnagyságú marcipánmenyasszony! Szófiából hozattam, és a parasztjai úgy marcangolták a cukros testet, mintha csak eleven asszonyról volna szó. Azt látni kellett volna!

Jól indultak a dolgok, a Murdzsóra bíztam asszonykát, otthagytam a falu legszebb házában, tett-vett, rendet rakott, mindig volt jó cselédje, én meg hétvége hazamentem, ettem a főztjét, ittam a magam borát, esténként mindig betettük az ablaktáblát, leakasztottuk a szögről a rongyos, zöld kabátot, és úgy töltöttük alatta az éjszakát, mint a régi időkben. Később átkértem magamat nemzeti járatokra, mert ott több a kereset, én meg ugyancsak eladósodtam az esküvőm s a szép ház miatt. Persze nemcsak a kereset volt több, de a munkaidő is, vonaton éjszakáztam, keresztbe-kasul utaztam át a határokon, mindig más nyelven köszöngettem a jó reggelt. Csodás volt eleinte, bárhová érkeztem, ha csak öt percet álltunk is az állomáson, feladtam az ottani postán egy levelet (ezt már a vonaton megírtam), s az én kicsim kezéhez sorra jöttek a szerelmes soraim Budapestről, Bécsből, Prágából, Párizsból, Rómából, alig győzte olvasni, a községháza szolgálja meg hordani őket. Szájukra is vettek az irigyek, volt olyan szipirtyó, aki lefizette a szolgát, aztán forróvizet fazék felett felgőzölte a leveletem, s elolvasta, hogy szétkürtölhesse, mi van benne... Nem kíméltem a papirozt, leírtam, hol fogom összecsókolni Anitát a zöld kabát alatt, hol mindenhol simítom meg, s milyen hőség lesz a hitvány kis vászon alatt. Itt van, ni, huncut egy levél, mi? Hű, hogy guvadhatott az öregasszonyok szeme! Na, nem rossz, ugye?

Később kifáradtam az utazásban, úgy, ahogy a vas kifárad, és nem látszik rajta semmi, mégis egyszer csak megreped. Mind ritkábban, mind fáradtabban tértem haza, mind kevesebbszer került le a zöld kabát a fogasról, talán a moly is beleköltözött. Utóbb még már a Murdzsó is megugatott, annyi idegen szag lehetett rajtam, dühömben felkaptam hát egy botot, és eltángáltam a szegényt. Attól kezdve sántított a hátsó lábára, és morgott, ha közeledtem. Nem is jött már oda, leginkább a béresünk lábánál időzött, ez egy fiatal, jó

все до крака на ратая, млад момък, левент, работяга, затова го бях наел, макар да ме предупреждаваха, че имал вземане-даване с разбойници. Анита ставаше все по-нервна, появиха ѝ се сенки под очите. Често заспивах на стола по време на обяд, оставях да изстине и ароматното кафе, а него тя сама го печеше, мелеше и вареше. Вече нищо не ме интересуваше, исках само да си отспя тракането, с което бе задръстен мозъкът ми.

Веднъж бързах да се прибера, но от съседното село нямаше каруца, която да ме закара. Колкото и да обещавах мило и драго на каруцарите, те се кълнях, че имат работа, свободна минута не им остава. Стигам в селото и гледам, че хората се крият от мен. Подвиквам на някой, дете си плеви из двора, не се обръща даже, сякаш нямам глас или пък те нямат уши. Блъскат вратите, децата потъват в храстите. Тичешком пристигам до дома, а на мястото му – овъглени греди, съборена ограда: всичко изчезнало до шушка, от мебелите останали няколко почернели дъски, от обора – халките, на които беше вързан добитъкът.

Следобед една от благодетелките ми се промъкна откъм мястото на вратата и ми разказа всичко от игла до конец. Сбръчканата сплетница твърдеше, че моят ратай бил не някой друг, а голям Георги, някогашният Гошо, горският разбойник, който се бил главил, заради моята Анита за слуга. Една вечер дошли неговите хора, вдигнали цялата прикря, хвърлили главня на покрива и, барабар с жената, дим да ги няма, един бог знае накъде. В селото, разбира се, чули всичко, ама никои не си подал носа навън, единият стражар даже слязъл в мазето, сврял се в картофите и заръчал на жена си да казва, че го няма, ако пратят за него. Ама щом заглъхнал конският тропот, моите достойни земляци веднага наизскачали и спасили де що останало от къщата. Хубавичко го бяха спасили, и при последния бедняк можех да намеря, друго ако не, поне някой мой пробит леген или галош.

Най-много ме заболя онова, дете старицата добави накрая. Каза, че моята Анита седяла на седлото пред Гошо, ръката ѝ била оплетена около врата му, никак не изглеждаше да са я крали насипа. А вятърът довявал кикотът ѝ, дори когато вече били надалеч.

Ако има нещо, което още повече да ме боли, вижте, това е... Това е Мурджо, Мурджо, с когото бяхме другари още като пасях гъските, и той си тръгна. Не се смеете, това не е шега, моляви се. Накъсах на пух и прах сватбените снимки, всички на които беше и моята Анита, ама като стигнах до това дръгливо псе, сили не ми останаха. Вижте го само това мръсно животно как се кипри пред фотографа, как позира, същински околийски съдия!

А като разрових из боклуците на двора, сред изпочупените огледала и дрипите намерих това копче, и

киаллусу легény volt, munkabíró, ezért fogadtam fel, bár intettek tőle, mondván, a betyárokkal cimborál. Anita egyre nyugösebb lett, szeme köré karikák rajzolódtak. Nem egyszer elaludtam a székben ebéd közben, felőlem kihülhetett az illatos feketekávé is, pedig azt ő maga pörkölte, maga darálta, maga főzte. Nem érdekelt akkor már semmi, csak hogy végre kialudjam a zakatolást, tele volt vele a fejem.

Egyszer aztán épp hazaigyekeztem, de a szomszéd faluban nem akadt szekér, hogy elvitt volna odáig. Hiába ígértem fűt-fát a szekereseknek, esküdöztek, hogy munka van, nincs egy szabad percük sem. Alig érek be a faluba, látom, tűnedeznek el az utamból az emberek. Hiába kiáltok a kert végében gyomlálatóknak, senki sem fordul felém, mintha nem volna hangom vagy nekik nem volna fülük. Az ajtók becsapódnak, a gyerekeket elnyelik a bokrok. Futva érek a ház elé, de a helyén szenes gerendák, bedölt kerítés: egy szögig minden eltűnt, a bútorokból pár szál kormos deszka maradt, az istállóban meg a karikák, amikhez az állatok voltak kikötve.

Délután felé az egyik jóasszony sompolygott be a kapu helyén, s kitalált mindent, töviről hegyire. A ráncos pofájú méregkeverő azt állította, hogy az én béreslegényem nem más volt, mint a nagy Georgi, alias Gosó, a hegyi rabló, aki az én Anitám miatt szegődött be cselédnek. Egyik éjszaka aztán beállítottak a komái, összehapokolták a stafírungot, csóvát dobtak a háztetőre, s asszonyostul-minde- nestül elvágtattak, ki tudja, hová. A falu persze hallott mindent, de senki az orrát sem dugta ki otthonról, az egyik csendőr állítólag még a pincébe is lement, magára borította a krumplit, és kitanította az asszonyt, hogy tagadja le, ha érte szalajtanának. Bezzeg előbújtak ám az én derék földijeim, ahogy elült a patkódobogás, és mentették a házból, ami csak menthető maradt. Olyan jól elmentették, még a legutolsó szegénynél is találhattam volna, ha mást nem, hát egy lyukas lavórt vagy egy fél pár kalucsnit a magaméból.

Az fájt igazán, amit a vénasszony még hozzátoldott a végén. Azt mondta, Anitám Gosó előtt ült a nyeregben, karját a nyaka köré fonta, nem úgy, mint akit épp erőszakkal rabolnak el. És hogy a kacagását még akkor is idefújta a szél, amikor már messze jártak.

Ha valami még jobban fájt, hát nézze, ez az... Ez a Murdzó, a Murdzó, akivel libapásztor koromban kötöttem komaságot, s most ő is eltűnt. Csak ne nevéssen, nem tréfa ez, kérem. Miszlikre téptem az esküvői képeket, mindet, ahol rajta volt az én Anitám, de mire ehhez a loncsos kutya-hoz értem, már nem maradt az ujjaimban erő. Nézze ezt a piszkos állatot, hogy ül a fotográfus előtt, hogy pózol, szakasztott mint egy táblabíró!

Amikor meg beletúrtam az udvaromon heverő szemétku- pacba, a törött tükrök, ruhafoszlányok között megtaláltam

още едно. Ето ги и двете, вижте ги, винаги ги нося със себе си оттогава...

Кажете, нима не бях направил всичко за тази жена?

*

Така ли, така а, така?!... Не ми ли се кле пред три попа? Ами зеленият балтон? Ами къщата? А нощните смени във влака, не бяха ли заради нея? И всичко това е нищо, нали? Моите почитания, ама на това ли викате не, не и не!...

*

Добрутро! Не се сърдете, господине, не биваше да ви отегчавам с такива неща. То какво ли не разправят хората. Може просто жената да е избягала с ратая и сега да слугува в някой чифлик. Тихо кротко са се измъкнали покрай оградите, а останалото са го свършили моите съселани: нападнали са и са разграбили къщата. Разказват, че там се помайвали и братята ми Наско и Кирчо, разчистили стаите, а после подпалили покрива. Вчерашното може да ви се е сторило преувеличено... Тия истории с разбойници... Аз, моля ви се, съм просветен човек. Сложих кръстна всичко в родното ми село, а пътувам ли оттам, плюя през прозореца. Не искам да ви досаждам, господине, кажете ми само: не съм изключителен човек, но все пак правя, за което ми стигат силите... Кажете, такъв човек, обикновен, предан, работлив, моите почитания, господине, така ме опознахте и вие, не заслужава ли нещо повече, нещо по-добро?

Превод: Светла Кьосева

езт а гомбот, meg még egy másikat. Itt van mindkettő, lás-sa, azóta magammal hordom őket!...

Mondja, hát nem tettem meg mindent ezért az asszonyért?

*

Úgy, úgy, úgy?!... Talán nem nekem esküdött három pap előtt? Hát a zöld kabát? Hát a ház? Hát az éjszakai vonatu-tak, azt nem érte vállaltam? Ez mind semmi se? Erre mond-ja, kérném tisztelettel, hogy nem, nem és nem!...

*

Jó reggelt! Igazán, ne haragudjon, uram, nem kellett vol-na ilyesmikkel untatnom. Meg aztán mesélik így is, mesélik úgy is. Tán csak annyi igaz, hogy az asszony megszökött a béressel, meglehet, most cseléd valahol egy tanyán. El-mentek szép csendben a kertek alatt, a többit meg elintéz-ték a jó földijeim: megrohanták és széthordták a házat. Me-sélik, ott serénykedtek a bátyáim is, a Naszkó meg a Kircsó, kipucolták a szobákat, aztán lángot vetettek a tető-re. Nyilván túlzásnak tűnik, amit tegnap... Ezek a betyárhis-tóriák... Én, kérem szépen, felvilágosult ember vagyok. Mindent felszámoltam a falumban, s ha a járatom arra megy el, hát kiköpök az ablakon. Nem akarok tola-kodni, uram, de egyet mondjon meg: én nem vagyok különleges valaki, mégis kihoztam magamból, amit lehetett... Mondja meg, egy ilyen ember, egy átlagos, hűséges, dolgos ember, kérném tisztelettel, amilyennek ön is megismert, ugye töb-bet, ugye jobbat érdemel?

СИЛАРД БОРБЕЙ

БЪЛГАРСКИЯТ КОНДУКТОР

На Николай Бойков

1.

„В Европа не познават езика на българите, но това важи в не по-малка степен и за унгарския. Въпреки това унгарците имат претенциите да бъдат допуснати в редиците на европейските нации. Дали мислят това за възможно единствено заради религията си? Или пък историята им, която смятат за част от западната, им дава право за това? Европеецът усеща в унгарците азиатска чуждост, а при българите и религиозна. Преценява езиците им като звуци на природата, според звучността и мелодичността им. В диалога между българи и унгарци, ако допуснем алегорично такава възможност, не остава място за Европа.“

(Цитираната част е от парламентарно изказване на Юлиус Бенеш. Благодаря на Ищван Вьорьош, който ми обърна внимание на това.)

2.

„3-ти септември. Снощи сънувах. Отдавна замисляме с Макс да отпътуваме за земите на българите. Всъщност единствено копнежът по екзотичното ни е подтиквал всеки път, когато отваряхме дума и игриво почвахме да скицираме маршрута на това въодушевяващо пътешествие. Унгария, така си представяхме винаги, ще прекосим със затворени очи. По-скоро да си я въобразим, отколкото да ѝ хвърляме по някой и друг поглед, алчен и ненаситен, натрапчиво разучаващ поглед. Да пътуваме с бърз влак, който никъде няма да спре за повече от едно вдишване, точно толкова време, колкото пътникът да се подаде от прозореца и да вдъхне така, както тежката, масивна машина, която фучи и пуфти, неспокойна, подкарвана от огъня във вътрешността ѝ, вече търчи ли търчи нататък. Винаги така си мислехме за Унгария, която едва разпалила желанието ни, вече го загася, а гласът ѝ не достига до нас от градовете и претърпаните ѝ, задимени гари. И все гледахме през прозореца на влака, виждахме неподвижно пробягващи лица, които ни поглеждаха стреснати. Устни, които движейки се ритмично навярно ни препращаха някакво съобщение. Може би единственото, вечно чаканото, най-важното, което трябва да узнаем в живота. Но ние сме досущ като онзи пътник, принуден от съдбата да изостави мизансцена на живота си, сред който очевидно няма никога повече да се завърне, прогонен от неведомо наказание божие или по-

BORBÉLY SZILÁRD

A BOLGÁR KALAUZ

Bojkov Nikolájnak

1.

„A bolgárok nyelve ismeretlen Európában, de nem kevésbé van ez így a magyarokéval. Mégis, a magyarok jogot formálnak arra, hogy számon tartsák őket az európai nemzetek sorában. Vajon csak a vallásuk miatt vélik ezt lehetségesnek? Avagy történelmük, melyet a nyugati történelem függelékének tartanak, jogosíthatja fel őket erre? Az európai ember az ázsiai idegenséget érzi a magyarokban, a bolgároknak a vallási idegenséget is. Nyelvüket, akárcsak a természet hangjait, dallamuk és melódiájuk szerint ítéli meg. A bolgárok és a magyarok párbeszédében, ha allegóriaként vetjük fel eme lehetőséget, nem marad hely Európa számára.“

(Az idézett részlet Julius Benešnek egy parlamenti felszólalásából származik. Köszönet érte Vörös Istvánnak, amiért volt szíves felhívni rá a figyelmem.)

2.

„Szeptember 3. Tegnap este egy álom. Maxszal régóta tervezzük, hogy elutazunk a bolgárok földjére. Igazából csak az egzotikum utáni vágy hajtott bennünket minden alkalommal, amikor felvetettük, játékosan tervezgetni kezdtük ennek a múzsai utazásnak az útvonalát. Magyarországot mindenkor úgy gondoltuk el, hogy mintegy behunyt szemmel kellene magunk mögött hagynunk. Inkább elképzelnünk, mintsem pillantásokat, mohó és sóvár, tolakvóan vizsgálódó pillantásokat vetni rá. Gyorsvontattal utazni, amely sehol sem tartózkodik hosszabban, mint egy lélegzetvétel, épp csak annyi, amennyi időre kihajol az utazó, beleszippant a levegőbe, akárcsak a súlyos, nehéz masina, amely fűjtat és prüszköl, és a belsejében égő tüztől nyugtalanul már rohan, rohan is tovább. Így gondoltunk mindig Magyarországra, amely alig hogy felkelti a vágyat, máris kioltja, és amelynek hangja nem ér el hozzánk városaiból, zsúfolt, füstös pályaudvarairól. És mi mindenkor izgatottan néztünk ki a vonat ablakán, ahogy láttunk mögötte mozdulatlan elsuhanó arcokat, amelyek riadtan néznek felénk. Szájukat, amelyek ütemesen mozogva talán valamilyen üzenetet közvetíthetnek nekünk. Lehet, hogy az egyetlen, mindig várt legfontosabbat, amit az életben meg kellene tudnunk. De mi, mint az az utazó, aki a sors kényszeréből, hasonlóan hozzánk, az istenek kifürkészhetetlen büntetéseként, vagy sokkal inkább mindent intéző kezük tévedéseként hagyta maga-

* Силард Борбей е роден през 1964 г. във Фюзещдямат. Издал е шест книги и е носител на литературни награди. Преподавател в Дебреценския университет Лайош Кошут.

* Borbély Szilárd 1964-ben született Füzesgyarmaton. Eddig hat kötete jelent meg, több irodalmi díjat nyert. A Debreceni Kossuth Lajos Tudomány Egyetem tanára.

скоро грешка на вездещите ръце. Няма да стъпи на бреговете, които всъщност никога, ама никога не е имал възможност да достигне, няма да ги види повече, както и масите, които не му е било позволено дори да докосне, масите, които щъкащи във фрак сервитьори или крилати богове, ако така по ви харесва, са му приготвяли, но струпаните по тях лакомства не е могъл да вкуси, а и никога, както и сред губещите се в мъгла територии на живота си, няма да може да се изтегне край тях, като у дома си. Ние гледахме по същия начин тези образи и съзирахме обещанието в очертаващите се линии на устните, щяхме да ги отхвърлим като медноспадката и прелъстителна песен на сирените, ако не усещяхме смазващата тежест на подтискащото, злокобно мълчание на същите тези сирени.

Така профучах насън през Унгария, през Влахия, заедно с теб, Макс, напускайки периферията на Европа без да оставим и следа, и сякаш се сбъдваше вечерната молитва на празника седед, онзи копнеж, който ни привлича към Ерусалим, а ето вече и към Палестина повластно и от силата на тайнствената гравитация, към все още непознатото, всепоглъщащо ни бъдеще. Така обхванат от щастието, дадено ми от съня, оставих целия онзи страх, който ние в Европа понасяме по-мъчително от непонятната заплаха на бъдещето, а по-заплашителна от прелъстителната песен на сирените тя може да стане единствено от тяхното мълчание. В съня ми всичко това бе само миг. Напуснахме Европа. Тогава си мислехме или по-скоро може би се надявахме, че завинаги.

Вече бе минало полунощ, когато бързият влак премина българската граница. Тогава той вече препускаше през планини и долини, връзвайки се в гъстия мрак и така това мрачно чудовище, фучейки и пуфтейки, се спасяваше. Проблясваха само далечни светлини и видях насън, как отгоре, във висините настигайки влака се присъединиха ужасяващи демони със страховита сила. Напротивно напуснахме Европа, помислих си насън, водим си духовете, които черпят сили от пръкналите се между думите ни, от небрежно захвърлени, безотговорно забравени звуци и отсега нататък вечно ще ни придружават.

И в съня си не можех да спя, впрочем така прекарвам безсънните си нощи в царството на вкочаняващите сънища, тогава те оставих в купето и излязох в коридора, погледнах ръчния си часовник, беше два без петнадесет. В дъното на коридора българският кондуктор говореше с един мъж. Явно разказваше някаква дълга история, страстно, отдаден на удоволствието от речта и говоренето, без да забелязва, че слушателят му, чиито мисли витаеха другаде, разсеяно го попрегегля и от време на време процежда нещо през зъби. Българската реч на кондуктора бе дрезгаво проръмжаване, в нощната неподвижна тишина това тихо, ту усиливащо

мөгött életének díszleteit, ahová visszatérni, úgy tűnt, többé nem nyílt módja. Azokra a partokra lépni, melyeket valójában soha, de soha sem érhetett el, és nem is láthatott többé, és az asztalokat, amelyeket még csak megérintenie sem volt szabad, azokat, amelyeket számára készítették elő sürgő-forgó frakkos pincérek vagy szárnyas istenek, ha úgy tetszik, de a rajtuk felhalmozott ínycségeket meg nem kóstolhatta, és mellettük, akár csak élete ködbevesző tájain otthonosan soha le nem heveredhetett. Mi is így néztünk ezek után a képek után, és a mozgó szájak kirajzolódó vonalainak ígérletét szemlélítettük, és mint szirének mézédés és csábító énekét utasítottuk volna el magunktól, ha nem sokkal inkább mint ugyaneme szirének nyomasztó, baljós hallgatásának ránk nehezedő súlyát kellett volna érzékelnünk.

Így suhantam át álomban Magyarországon, át a Havasalföldön, veled Max, nyomtalanul hagyva el Európa peremét, és mintha csak a széder esti ima teljesülne be, az a vágy, amely bennünket Jeruzsálembe vonz, és még a titokzatos gravitáció erejénél is hatalmasabban immár Palesztinába, a még nem ismert, mindannyiunkat elnyelő jövőbe. Így, ezzel az álombeli boldogsággal hagytam magam mögött mindazt a félelmet, amelyet mi Európában súlyosabban érzünk, mint a jövő megfejthetetlen fenyegetését, amelyet a szirének csábító énekénél csak hallgatásuk tehet fenyegetőbbé. Álomban mindez egyetlen pillanat volt. Elhagytuk Európát. Akkor azt hittük vagy inkább talán csak reméltük, hogy örökre.

Már éjfél is elmúlt, amikor a vonat a bolgár határra érkezett. A gyors ekkor már hegyek, völgyek között vágatott, fúrta bele magát a sűrű sötétbe, és fújtatva, prüszkölve menekült ez a sötét szörnyeteg. Távoli, apró fények villantak csak, és álomban láttam, ahogy fönt, a magasban vonatunk kísérőjéül rémítő, félelmetes erejű démonok szegődnek. Hiába hagytuk el Európát, gondoltam álomban, hozzuk magunkkal azokat a szellemeket, amelyek a szavaink közötti, a figyelmetlenül elvesztegetett, felelőtlenül otthelyezett hangokból kaptak erőre, és kísérik most már mindörökké.

Nem tudtam álomban sem aludni, mint ahogy egyébként álmatlan éjszakáimat töltöm a szorongató álmok birodalmában, és ekkor inkább otthagytalak a kupéban, és kiléptem a folyosóra, megnéztem a zsebórámat, háromnegyed kettő volt. A folyosó végén a bolgár kalauz egy férfival beszélgetett. Láthatóan egy hosszú történetet adott elő, szenvedélyesen, a beszéd és a beszélés örömeinek adva át magát, észre se véve, hogy hallgatója figyelmetlenül méregeti őt, gondolatai máshol járnak, fokhegyről mordul valamit. A kalauz bolgár beszéde dörögés volt, az éjszakai mozdulatlan csöndben a köpcös, fekete bajuszos alak medveszerűségét csak erősí-

се, ту придружено с леко кискане ръмжене усилваше мечия вид на набитата фигура с черни мустаци.

Помнех мъжа. Беше се качил в Унгария, на гарата по-маха за сбогом на една жена, в която имаше някакво меко, топло безмълвие, печал, може би, и си говореха на мекия, странен, неразбираем език на унгарците. Мъжът бе пресилено любезен и пресилено самоуверен, прекалено самонадеян и суетен, за да забележи страха или болката на друг. После леко стъпи на стъпалото и когато влакът вече тръгваше, вдигна шапката си – изискана, мека, с широка периферия и вероятно скъпа – с дясната си ръка, а с лявата се държеше здраво, после я размаха към отдалечаващата се, все по смаляваща се жена. Стараеше се да изглежда бохем. Опиянен, загадъчен и непроницаем, като вълшебник, който знае тайни, дълбоки, ужасяващи, непонятни мистерии. Това изразяваше и самоуверената му усмивка, малко по-късно така премина и по коридора, с намахано лице потърси мястото си и седна в купето. Всъщност изглеждаше като похабен посредствен артист, който ей-сега ще заизважда зайци от меката си шапка, гълъби – от вътрешния си джоб или ще импровизира някаква долнопробна вариететна програма, за да смае отегчените пътници.

Знаеш, Макс, напоследък големите градове са пълни с такива особи. И по Грабен търчи цяла сюррия от тях. На границата, когато уядените, аха да се разкапят, войници, стегнати в разбягващи се в разни посоки колани, проверяваха документите му, случайно видях, че размахва международна журналистическа карта, ухили се в лицата им и ги почерпи със скъпи цигари със златно крайче. А сега стоеше в коридора и слушаше българския кондуктор, който, за да не скучае и да не заспи, си беше намерил слушател в него, да се позабавлява. Но мъжът всъщност не следеше разказа на кондуктора, ако човек се вгледаше внимателно, явно беше, че слуша единствено мелодията на чуждия език и ѝ се наслаждава. Ръката му, държаща небрежно и елегантно цигарата, понякога нервно потрепваше, а това във всеки случай издаваше, че в действителност презира човека с гъстите му мустаци а ла турка, с все по-фамилиарната му, простовата реч, с пръскащата се от устата му слюнка, с натрапчивите му жестове. Защищаваше го равнодушието на живеещ в благоденствие човек, който винаги се чувства с предимство пред живота, когото никога не би могло да сполети дребнаво унижение, защото е защитен от броня – самосъзнанието на високопоставените класи, или високомерието на богатите, родени в държави, които защитават гражданите си, към изпадналите в унизително положение. Тази самоувереност пронизваше всяко негово движение. Не че този мъж беше умишлено зъл, не твърдя, че е искал да унизи – било от скука или само за да се поразвлече – простодушния кондуктор, от когото го делеше цял един свят. Една друга култура и светът на едно

tette ez a halk, néha fölerősödő, apró kacagásokkal kísért mormogás.

A férfi emlékeztem. Magyarországon szállt fel, búcsút intett az állomáson egy nőnek, akiben volt valami lágy, meleg hallgatagság, mélabú talán, és a magyarok lágy, furcsa, érthetetlen nyelvén beszéltek egymással. A férfi erőltetetten kedves volt és erőltetetten magabiztos, túlságosan önhitt és hiú ahhoz, hogy észrevegye mások félelmét vagy fájdalmát. Majd könnyedén fellépett a lépcsőre, és amikor a vonat már indult, kalapját, amely finom, puha, széles karimájú, drága darabnak látszott, míg bal kezével kapaszkodott, jobbával finoman megemelte, majd lengette a távolodó, mind apróbbá zsugorodó nő felé. Bohémnek igyekezett látszani. Önfeledtnek, sejtelmesnek és kiismerhetetlennek, aki mint egy varázsló, titkokat ismer, mély, borzongató, felfoghatatlan rejtelmeket. Ezt sugallta magabiztos mosolya is, majd kicsit később így vonult végig a folyosón, fontoskodó arccal kereste meg helyét és foglalta el a kupében. Valójában kopott ripacsnak látszott, aki puha kalapjából mindjárt nyulakat húz elő, belső zsebéből galambokat varázsol, vagy valami ócska, varietéműsort fog rögtönözni a közönyös utasok elkápráztatására.

Tudod, Max, újabban az ilyenekkel tele vannak a nagyvárosok. A Grabenen is futkos belőlük jó néhány. A határon, amikor az elhízott, szétesni akaró, különféle irányokba futó szíjakkal feszesen összepántolt katonák az iratait kérték, véletlenül láttam, nemzetközi újságíró-igazolványt lobogtatott, arcukba mosolygott és drága, aranyvégű cigarettával kínálhatta őket. Most pedig kint állt a folyosón, és hallgatta a bolgár kalauzt, aki az unalom és az álomság ellen önmaga szórakoztatására hallgatót talált benne. De a férfi valójában nem figyelt a kalauz elbeszélésére, jobban szemügyre véve látható volt, hogy egy idegen nyelv zenéjét hallgatja és élvezi csupán. A cigarettát lezserül és elegánsan tartó keze néha idegesen megrándult. Ha más nem, ez mindenképp elárulta, hogy valójában megveti ezt az embert, tömött, törökös bajuszával, bizalmaskodóvá váló, közönséges beszédével, a szájából fröcskölő nyállal, tolakvó gesztusaival. A jólétben élő ember közönye védte, azé, aki az étellel szemben mindig előnyben érzi magát, akit nem érhet soha kisszerű megáláztatás, mert védi az a burok, amely az előkelőbb osztályok öntudata, vagy a gazdag, polgárait megvédő országokba született emberek fensőbbrendűsége a kiszolgáltatott helyzetben lévőkkel szemben. Ez a magabiztosság ütött át minden mozdulatán. Nem mondom, nem volt ez a férfi szándékosan gonosz, azt sem állítom, hogy meg akarta volna alázni, hogy talán unalmában, csak úgy, pusztá szórakozásból ezt az egyszerű kalauzt, akit egy egész világ választott el tőle. Egy más kultúra és egy más múlt világa, amely, mint a szirének hallgatása ne-

друго минало, които като мълчанието на сирените притискаха всяко негово изречение. От кондуктора го отделяше и изтънчената способност за безстрастно наблюдение, чиято основа е самонаблюдението. Този инструмент, това оръжие на господството Европа разработва и усъвършенства цели столетията от духовната си история с цел да покори и да сплши останалите народи.

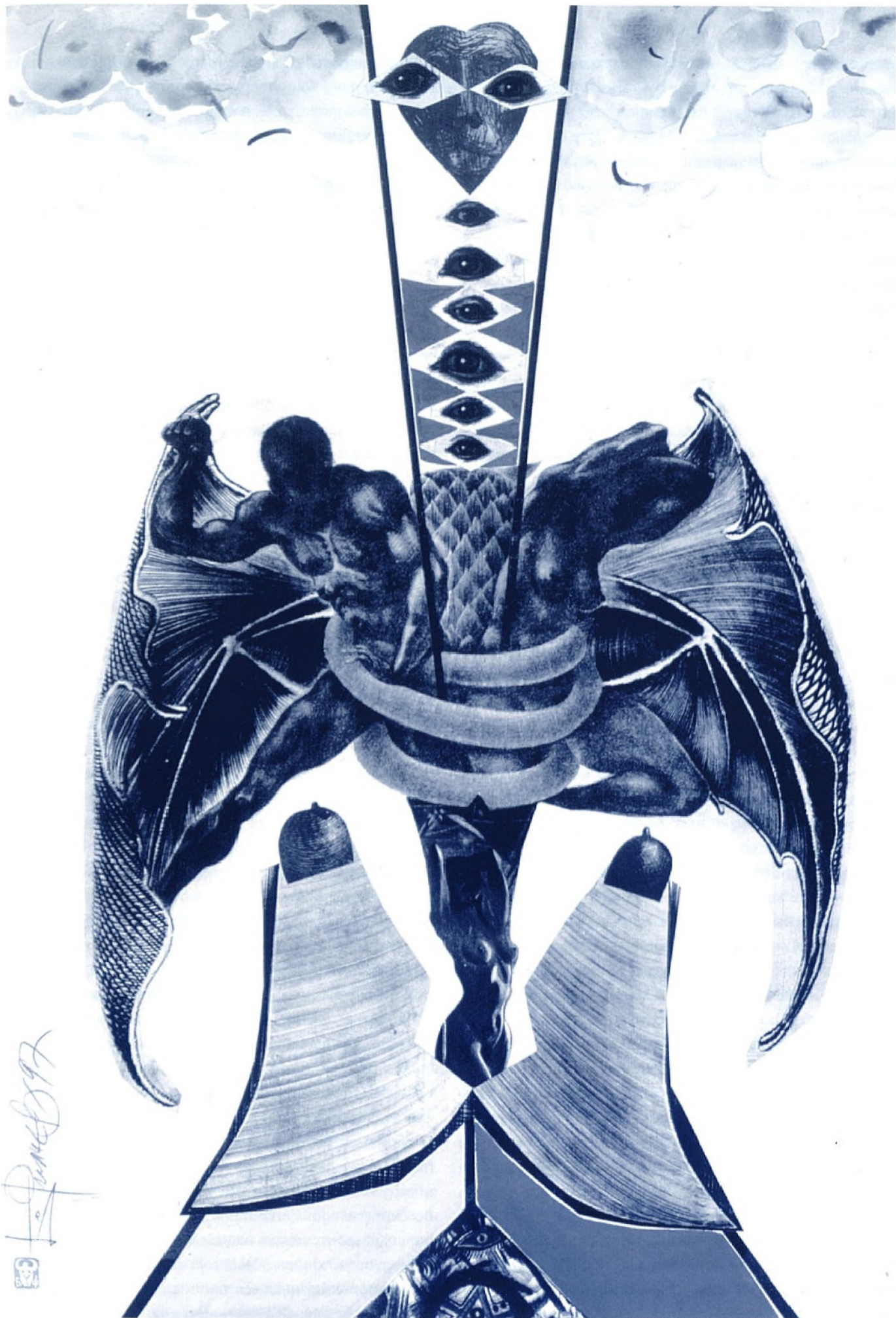
Тази способност за самонаблюдение европейецът обаче винаги прилага с пропуски и макар да е наясно със собствения си образ, в интерес на целите си никога не позволява, той да стане част от съзнанието му. Мъжът виждаше в кондуктора някакво странно животно и колкото по се самозабравяше в разказа на кондуктора, толкова повече изпитваше чувството на превъзходство спрямо него. Кондукторът пък бе увлечен от страстта на разказването, на речта, защото копнееше за публика, за слушатели, като обиден и нарцистичен писател, който в оскърблението си е готов да заложил живота си за изяществото на разказа. Започваше да прилича на нещастен писател и страстта, обогрена от пороя на разказаната история, го поглъщаше. Копнееше за одобрение и това го овладяваше все повече, копнееше да оценят разказваческото му постижение и навярно се надяваше, че чрез него, каквато и да е разказаната история, тя ще бъде увековечена, а той ще бъде оправдан, както след защитна реч или след свършено направено признание, спечелило одобрението на съдиите с прецизната си шлифованост.

Мъжът обаче бе усетил това, бе разбрал, че може да задържи властта си над този човек, само ако го лиши от единствената му ценност, каквато е притежанието на езика и признаването на употребата му. Поглеждаше в далечината, през прозореца, в тъмната нощ присветваха все повече светлинки, влакът също бавно намали ход, кондукторът трябваше да отиде да изпълнява задълженията си. Насън май видях и името на лошо осветената гара, на чуждата кирилица, която зле познавам, опитах се да го прочета буква по буква, може би Биддин или Буддун, или нещо подобно. Не мина много време, кондукторът се върна и мъжът, чувствах го, сега вече беше съвсем сигурен в победата си. Още от самото начало ми беше съвсем ясно, че мъжът не разбира езика на кондуктора и не желае да се докосне до неговата болка и отчаяние, нито да изслуша неговия разказ със съпричастието на опрощаващото внимание. Не се знае доколко кондукторът бе разбрал ситуацията, но тогава нещо се пречупи в него, не издържа повече и безпомощното мъжко тяло се разтърси от плач. Победата на другия мъж бе пълна, разтърси го, той обърна към себе си лицето на кондуктора и рязко, неумолимо като изщракване на затвор на пушка, изкрещя няколко пъти в лицето му. Крясъкът му беше болезнено рязък и безчувствен, после внезапно се въртна на пети и заряза унижения и пречупен човек.

hezедett minden mondatára. De elválasztotta a kalauztól a megfigyelés szenttelenségének kifinomult képessége is, melynek alapja az önmegfigyelés. Ezt az eszközt, az uralkodásnak ezt a fegyverét Európa fejlesztette ki, és tökéletesítette intellektuális történelmének évszázadai során arra a célra, hogy alávesse és megfélemlítse a többi népet.

Az önmegfigyelésnek ezt a képességét az európai ember azonban mindig kihagyásokkal működteti, és noha tisztában van önmaga képével, de céljai érdekében soha sem engedi, hogy ez tudatosodjék benne. A férfi valamilyen furcsa állatot látott ebben az emberben, és egyre inkább, minél jobban belefeledkezett a kalauz elbeszélésébe, főként érezte vele szemben magát. A kalauz magával ragadta az elbeszélés, a beszéd szenvedélye, mert közönségre vágyott, hallgatóságra, mint egy sértett és nárcisztikus író, aki megbántottságában az elbeszélés tökélyére teszi fel az életét. Egy boldogtalan íróra kezdett emlékeztetni, és szenvedélye, amelyet átszínezett az elbeszélés történet sodrása, magával ragadta. Tetszésre vágyott, ez mind jobban hatalmába kerítette, elbeszélői teljesítménye elismerésére vágyott, és talán azt remélte, hogy ez által, bármi is legyen az elbeszélés történet, az is szentesítetik, és őt felmentik, mint egy védőbeszéd vagy egy tökéletesre sikerült vallomás után, amely a beismerés kidolgozottságának pontosságát által elnyerte a bírák tetszését.

A férfi azonban megérezte ezt, felismerte, hogy hatalmát csak úgy tarthatja fenn e fölött az ember fölött, ha megfosztja őt attól az egyetlen értéktől, ami a nyelv birtoklása és használatának elismerése. Elnézett a távolba, ki az ablakon, a sötét éjszakában egyre több fény villant meg, a vonat is lassan fékezett, a kalauznak kötelessége miatt távoznia kellett. A rosszul kivilágított állomás nevét is látni véltem álmomban, idegen cirill betűkkel, amelyeket csak rosszul ismerek, próbáltam kibetűzni, talán Biddin, esetleg Buddun, vagy valami hasonló lehetett. Nem sok idő telt el, a kalauz hamarosan visszaérkezett, és a férfi, éreztem, most már egészen biztos volt győzelmében. Az kezdettől fogva egészen nyilvánvaló volt számomra, hogy a férfi nem érti a kalauz nyelvét, és nem is akarja, hogy bármi is eljusson hozzá abból a fájdalomtól, kétségbeesésből, és hogy a megbocsátó figyelem részvételével hallgassa meg annak elbeszélését. Nem tudni, hogy a kalauz mennyit értett meg ebből a helyzetből, de ekkor valamitől összetört, nem bírta már tovább, és ezt a tehetetlen férfitestet rázta a zokogás. A másik férfi győzelme teljes volt, megrázta, maga felé fordította a kalauz arcát, és élesen, a fegyverzár csattanásának baljós hidegségével többször az arcába kiáltott. Kiáltása fájdalmasan éles és érzéketlen volt, majd hirtelen sarkon fordult, és magára hagyta a megalázott, összetört embert.

Handwritten signature: H. P. Jones 1997

Тогава се сетих за една злонамерена бележка на Бенеш, която бях чул от свой унгарски познат, според която общото в унгарците и българите е, че ако е зависело от тях, Европа отдавна да е унищожена. Нощната сцена ме убеди в нещо съвсем различно, именно европейската култура беше дала на мъжа силата, предразсъдъка, който заедно с безпощадно точното наблюдение образуваше онази сплав, която допускаше да бъде безчувствен и да играе унизителната игра с кондуктора, като с герой от роман, над когото притежава унищожителна власт. В тази сцена видях алегорията на своя живот, на писателските си планове и надеждите си, болезнено проумях, че днес Европа, за разлика от митологичната история, не ни напомня, че е отвлечена, а с бездушието, апатията и презрението си много повече напомня песента на сирените или по-скоро тяхното зловещо, заплашително мълчание. Тогава решихме, нали си спомняш, Макс, да се изселим в онази Палестина от нашите сънища."

(Все още непубликувана част от Дневника на Кафка, от фрагментите, намерени при проучването на октавните тетрадки)

3.

"Когато работех над "Задачата на преводача", започна да ме занимава въпросът как е възможен евристичният момент на разбирането и как преводът допринася за това. Как можем да разберем каквото и да е, което е не само извън границите на спомените, чувствата и културата ни, но означава чуждост дори и за езика ни. Как е възможно да разберем нещо, за чието разбиране не разполагаме с език, а това важи дори и за превода, освен ако не сметнем самия превод за някакъв вид език, за съвкупност от правила или по-скоро отблясъци, които възприемаме като език, при това единствен, общ и почти указал пътя към самата идея за съвършен език. Чрез превода наистина възниква определено вербално предаване, което разбира се е недорасло и в действителност не знаем какво е това, което може да бъде предадено, понеже наред с предполагаемото и фактическо родство между езиците, един друг език е всъщност онова, което за палето, което не може да се мести и да придобие опит, са понятията за света, които би могла да има полската трънка. И макар и двете да са растения и да използват по същество едни и същи соларни метафори, за тях са валидни различни системи от аналогии, при положение, че продължим да използваме растителните алегии. И доколкото считаме езика за миметична система от сложни, многократно опосредствани, възникващи чрез преплитането на множество аналогии вериги от знаци. И макар да сме наясно, че новите значения излизат на повърхността от дълбинните, мълчаливи, никога недос-

Beneš egy rosszindulatú megjegyzése jutott ekkor az eszembe, melyet egy magyar ismerősömtől hallottam, miszerint a bolgárokban és a magyarokban az a közös, hogy ha rajtuk múlna, Európa már rég elpusztult volna. Az éjszakai jelenet egészen másról győzött meg, arról, hogy épp az európai kultúra adta a férfinak azt az erőt, az előítéletet, mely a kíméletlenül pontos megfigyeléssel keveredve alkotja azt a vegyülékét, amely lehetővé tette számára, hogy érzéketlen legyen, és megalázó módon játsszon a kalauzzal, mint egy regény szereplőjével, aki fölött megsemmisítő hatalma van. Életem, írói terveim és reményeim allegóriáját láttam meg ebben a jelenetben, fájdalmas felismeréseként annak, hogy Európa ma már, szemben a mitológiai történettel, nem az elraboló hőst, hanem szenvtelenségével, közönyével és megvetésével sokkal inkább a szirének énekét idézi meg, vagy még inkább azok baljós, fenyegető hallgatását. Ekkor határoztuk el, emlékszel, Max, hogy kivándorlunk álmaink Palesztinájába."

(Eddig még meg nem jelent részlet Franz Kafka Naplójából, az oktáv füzetek vizsgálatával feltárt töredékekből való.)

3.

„Amikor *A fordító feladatán* dolgoztam, foglalkoztatni kezdett az a lehetőség, hogy a megértés heurisztikus eseménye miként lehetséges, és hogyan járul ehhez hozzá a fordítás. Miként érthetünk meg bármit, ami nem csak kívül van emlékeink, érzéseink és kultúráltságunk határain, de nyelvünk számára is az idegenséget jelenti. Hogyan lehetséges az, hogy megérthessünk valamit, aminek a megértéséhez nem rendelkezünk nyelvvel, ami a fordítás esetében még akkor is így van, ha csak nem a fordítást magát tekintjük egyfajta nyelvnek, olyan szabályok vagy inkább mozzanatok összességének, amelyet nyelvként, méghozzá az egyetlen ideális, közös és már-már a tökéletes nyelv ideája irányába mutató nyelvként fogunk fel. A fordítás által ugyan létrejön valamilyen verbális közvetítés, amely persze csökevényes, és valójában nem is tudjuk, mi az, amit közvetíteni lehet, hiszen a nyelvek feltételezett és ténylegesen létező rokonsága mellett is, egy másik nyelv mégiscsak olyan, akár egy tulipán számára, aki nem mozdulhat el a helyéről, tapasztalatot szerezni arról, milyen fogalmi lehetnek a világról a mezőn élő kőkönynek. És noha mindkettő növény és mindkettő ugyanazokat az alapvetően szoláris metaforákat használhatja, mégis mindkettő számára az analógiák eltérő rendszere érvényesül, már ha továbbra is a növény allegóriájánál maradunk. Amennyiben a nyelvet bonyolult, sokszorosán áttételes, az analógiák sokaságának egybeszővődése által létrejövő jelsorozatokat mimitikus rendszerének tekintjük. És noha tisztában vagyunk azzal, hogy az új jelentések a nyelv mélységes, hallgatag, soha el

тижими, осезаеми единствено с интерлинеарното четене глъбини на езика, то това става достъпно винаги посредством разкриването на алегии, които по всяко време сами вметват някакъв посредник, поради архитектуриката на алегорията в най-малка степен се проявяват като езици, а много повече като същества. Съществата посредници пък се сдобиват със собствено битие от процесите, пролуките, пукнатините, пропаданията, зейнали между значенията, както и от онези значения, които са призвани да посредничат по задължение. Виждаме ги пред себе си като вестоносци, обгърнати от неподвижния облак на историята, по глезените им растат мънички крилца като на Хермес или се чува, подобна на извиращите от земните дълбини убийствени газове и пара, отровена и несвързана, объркана безсловесна реч, като на Пития, или ангелите убийци, укротени от злите демони в чаровни дечица, които си спомнят езика на райската градина и предават гневното Божие слово на хората. Горко му, който ги разбира. Общото в тях е, че те всички са преводачи, но извора на властта им над живота и смъртта, истинската тайна на преводаческата им работа остава скрита за хората. Сигурно е обаче, че макар все повече да ги разглеждаме като антропоморфизирани същества, те са запазили тайната си, която е извор на силата им, до ден днешен, защото дълбоко в сърцето си те са демони убийци и вестоносци на смъртта. В тях можем да съзреми си представим онези свършени същества, символи на най-висшия преводачески дълг – да преобразува в понятен език чуждите, нямащи език значения.

Същевременно разбирането винаги има нужда от език, това е рядко и по парадоксален начин сочещо свършенството човешко качество. Появата на чистия език би могло да бъде онази форма на разбирането, при която говорещите си не познават езика на другия, и все пак, въпреки това или може би точно заради това, между тях се осъществява диалог. Но нямам предвид всекидневния опит, когато хората, озовали се в чужда държава, се разбират по някакъв начин с крака и ръце. Защото макар и да се е осъществило разбирането помежду им в този случай, всичко това е най-проста, насочена единствено към поддържане на контакт форма на комуникация. Да се разбере, че другият е жаден или даването на знак за каквата и да е друга, също така практична, бързо задоволима нужда, все пак не може да се смята за достигането до мисли, до непознати, несъществуващи дотогава значения. Търсех случаите на безсловесен диалог.

Ровех се в спомените си за такава история, съответно в спомените на приятелите си, когато мой унгарски познат предложи на вниманието ми разказ от техен, считан за значителен – вече не си спомням името му – писател. Зарадвах се на предложението му, но когато стана ясно, че споменатият разказ е достъпен единствено на езика,

nem érhető, csupán interlineáris olvasással megsejthető mélyéből jutnak felszínre, de ez mindig olyan allegóriák feltárása által válik számunkra hozzáférhetővé, amelyek maguk is mindenkor közbeékelnek valamilyen közvetítőt, melyet az allegória architektúrája miatt legkevésbé nyelvekként, hanem sokkal inkább lényekként jelenítenek meg. A közvetítő lények pedig saját maguk létét is a jelentések között megnyíló résekből, törésekből, repedésekből, szakadásokból nyerik, akárcsak azokat a jelentéseket, amelyeket feladatuk szerint közvetíteni hivatottak. Hírnökként látjuk őket magunk előtt a történelem mozdulatlan felhője által beburkolva, bokájukon apró szárnyacsák sarkadnak, mint Hermésznek, vagy a föld mélyéből felszálló gyilkos gőzöktől és párától megmérgezetten összefüggéstelen, kusza, nyelv nélküli beszédet hallatnak, mint Pythia, avagy a félelmetes démonokból bájos gyermekecskékké szelídített gyilkos angyalok, akik emlékezve az édenkert nyelvére, Isten félelmetes szavát közvetítik az emberek számára. Jaj annak, aki megérti őket. Az a közös bennük, hogy fordítók ők mindannyian, de élet és halál feletti hatalmuk forrása, a fordítói munka igazi titka rejtve marad az emberek előtt. Annyi bizonyos, hogy noha egyre inkább antropomorfizált lényekként tekintünk rájuk, titkukat mind a mai napig megőrizték, mely erejük forrása, az tudniillik, hogy gyilkos démonok ők szívük mélyén, és a halál hírnökei. Bennük azokat a tökéletes lényeket láthatjuk avagy képzeljük magunk elé, akik jelképei a legmagasabb fordítói feladatnak, amely a nyelv nélküli idegen jelentéseket felfogható nyelvvé képes alakítani.

Ugyanakkor a megértésnek mindig nyelvre van szüksége, ez az ember különleges, és paradox módon mégis a tökéletesség felé mutató tulajdonsága. A tiszta nyelv megjelenése a megértésnek az a formája lehetne, amikor a beszélők nem ismerik egymás nyelvét, mégis, és talán ennek ellenére, avagy épp ezért párbeszéd jön létre közöttük. De nem arra a hétköznapi tapasztalatra gondolok, amikor kézzel-lábbal, de megértetik egymást az emberek idegen országokba jutva. Mert noha létrejöhet ebben az esetben is a megértés, mindez azonban a kommunikációnak a legegyszerűbb, valójában csak a kapcsolat fenntartására irányuló formája. Annak megértése, hogy szomjas a másik, vagy bármi egyéb, hasonlóan gyakorlatias, gyorsan kielégíthető szükséglet jelzése mégsem tekinthető gondolatok, ismeretlen, sosem volt jelentések megérésének. A nyelv nélküli dialógus eseteit kerestem.

Ilyen történet után kutattam emlékezetemben, illetve barátaim emlékezetében, amikor magyar ismerősöm figyelmembe ajánlotta egy igen jelentősnek tartott írójuk, a nevére már nem emlékszem, valamely elbeszélését. Ajánlatának megörültem, de amikor kiderült, hogy az említett elbeszélés csak a magyarok által használt nyelven

използван от унгарците, защото все още не е преведен на европейски език, помолих моя познат, да направи тази история достъпна за мене, и той – понеже текста не беше дълъг – с най-голямо удоволствие го преведе на немски. Естествено, не направи художествен превод, беше се ограничил да набележи сюжетните връзки, своеобразния ход на мисълта и на ситуацията. В разказа се разказваше как алтерегото на писателя пътува през България и без да знае български веднъж през нощта, измъчван от безсъние, излиза в коридора и за да се позабавлява, по предварителен замисъл, започва дълъг разговор с кондуктора, който се оказва българин, така че онзи да не заподозре, че той, тоест мъжът, не говори езика на българите. В разказа се прави разлика между реч и разбиране. Тъй като в хода на комуникацията, и това разказвачът забелязва със зоркото си око, те лесно могат да бъдат разграничени едно от друго. Мъжът гради експеримента си, от който както изглежда впоследствие и разказвачът в безмерен възторг, върху тази двойственост. Понеже моят познат не беше направил превода с претенции за художественост, не мога да преценя дори приблизително новелата по отношение на естетическата ѝ стойност. Следейки стратегията на разказвача обаче бе ясно, че това е един безумно нарцистичен и самонадеян текст. В слепотата, произтичаща от суетата на разказвача, българите се използват като знаци на изключването, а българският език като територия, неподвластна на речта. Тази слепота освен от културен шовинизъм е обогрена и от антропологическа ксенофобия. Както евреите съвременници на Исус са се питали, възможно ли е да се роди нещо добро в Галилея, по същия начин разказвачът е неспособен без предубеждение да се отнесе към определението български. Понеже нито той, нито нарцистичната му проекция, тоест главният герой на новелата не си поставят чрез текста въпроса, който – по мои сведения – унгарците и по онова време, и днес, с най-голямо удоволствие си поставят във връзка със себе си, а именно, какво е унгарското.

По този начин български се превръща в антропологически знак, чрез който означаемостта му е извън системата, където функционират собствените му културни и цивилизационни правила. Български за текста е инструмент на изключването, на извънтериториалност и всъщност е фикционален атрибут, за което е годин поради интенцията, че е разположен извън Европа. Възхвалявайки европейските културни рамки на собствената си езикова компетенция, разказвачът търси време и място за фикцията, където да се окаже очи в очи с предела на класическата херменевтична переспектива, обективизирани в личността на един български кондуктор. Разказвачът бива мотивиран от преодоляването на чуждостта, олицетворена от кондуктора, а не отбледя си опит да го разбере. Героят на разказа не се стреми ни най-малко

hozzáférhető, mivel európai nyelvre nem fordították még le, kértem ismerősömet, tegye számomra hozzáférhetővé ezt a történetet, aki – nem lévén hosszú a szöveg – szívesen át is ültette németre. Természetesen nem műfordítást készített, csak a tartalmi összefüggések, a gondolatmenet és a helyzet sajátosságának felvázolására szorítkozott. Az elbeszélés arról szólt, hogy az író alteregója Bulgáriában utazik, és nem ismervén a bolgár nyelvet, egy alkalommal, éjszaka, amikor álmatlanságban szenved, kimegy a folyosóra, és hogy magát szórakoztassa, előzetes elhatározásból a kalauzzal, aki történetesen bolgár, hosszú beszélgetésbe kezd, de oly módon, hogy az ne sejtse meg, hogy ő, mármint a férfi, nem beszél a bolgárok nyelvét. Az elbeszélés különbséget tesz beszéd és értés között. Minthogy ezek a kommunikáció során, és ezt jó szemmel veszi észre az elbeszélő, könnyedén különválasztható dolgok. A férfi kísérletét, amelytől az elbeszélő, úgy tűnik, utólag is roppant el van ragadtatva, erre a kettősségre építi fel. Minthogy ismerősöm nem a műfordítás igényével készítette el számomra az átültetését, ezért a novellát még csak hozzávetőlegesen sem ítélt meg esztétikai értékét illetően. Az elbeszélő stratégiáját figyelve azonban az nyilvánvalóvá vált, hogy ez egy roppant narcisztikus és öntelt szöveg. Az elbeszélő hiúságából származó vakságát, amelyben a bolgárok mint a kizárás jelei, a bolgár nyelv pedig mint a beszéd hatalmából kirekesztett terület használódik. Ezt a vakságot a kulturális sovinizmus mellett mély antropológiai xenofóbia is átšínezi. Amint a Jézus korabeli zsidók kérdezték, hogy jöhet-e valami jó Galileából, az elbeszélő ugyanúgy képtelen előfeltevések nélkül viszonyulni ahhoz a jelzőhöz, ami a *bolgár*. Ugyanis sem ő, sem narcisztikus kivételése, vagyis a novella főhőse sem teszi fel a szöveg által azt a kérdést, amit pedig – értesülésem szerint – a magyarok ekkoriban, ahogy napjainkban is, nagy szeretettel tettek fel magukkal kapcsolatban: nevezetesen, hogy mi a magyar.

Ily módon a *bolgár* azzá az antropológiai jellé válik, amely által jelöltje kívül van azon a rendszeren, ahol saját kulturális és civilizációs szabályai működnek. A *bolgár* a szöveg számára a kizárás, a területen kívüliség jelölésének eszközévé válik, és igazából csak fikciós kellék, amelyre ama intencionáltsága teszi alkalmassá, hogy kívül helyezkedik el Európán. Az elbeszélő feldicsérve nyelvi kompetenciájának európai kulturális kereteit, olyan helyet és időt keres a fikció számára, ahol szembe találhatja magát a megértés, a klasszikus hermeneutikai távlat korlátaival egy bolgár kalauz személyében tárgyiasulva. Az elbeszélőt a kalauz által megjelölt idegenség legyőzése motiválta, semmint megértésére tett halvány kísérlet. Az elbeszélés hőse erre nem is törekedett. Utólagosan tesz erre némi utalást a

към това. Разказвачът на историята накрая загатва за това, ала бързо и лековато се отказва от подобни опити.

Разказвачът обаче знае по-малко от героя си, който не съобщава на читателите повече съществени моменти, нито прави опит да подложи на анализ речта на кондуктора. Според историята, в ситуация, в която единият участник в разговора винаги има непреодолима преднина пред другия, е налице комуникативна апория. Кондукторът търкаля като снежна топка пред себе си все по-нарастващата българоезична история, докато партньорът му, който иска да скрие, че не разбира езика, с метакомуникативни средства се стреми да поддържа разговора. Той би бил в състояние да разтълкува разговора като комуникативна ситуация, ала не прави съществен опит за това. Разказвачът пък се стреми да интерпретира единствено собственото си съчинение и подхожда към разказаното събитие като към текст. Да разбереш собствения си текст, разбира се, не съдържа очакването да разбереш чуждостта и естествено не се и сблъсква с такъв опит. За фикционалния характер на ситуацията подсказва и фактът, че макар използването на метакомуникативните атрибути да е важен елемент в разказаната история, нито главният герой, нито разказвачът не информират читателя, че българите – обратно на европейската система от жестове – изразяват одобрението с означаващото не поклащане на главата, докато не-то с означаващото за нас одобрение кимване.

Изключването на българското чрез текста наподобява на едно друго изключване, хвърлило тъмна сянка над Европа днес – отношението към евреите. По време на война музите замлъкват, казват обикновено. Европа е застрашена от война с невиджани размери, Първата световна бе само нейната генарална репетиция. Кафка говори за мълчанието на сирените в един свой загадъчен текст. В историята на унгарския писател мълчанието на мъжа не е в смисъл на 'изслушване', а на 'прелъстително мълчание'. В нетактичния си и безчувствен разказ, навярно именно с откритата си нетактичност и грубата си безчувственост унгарският писател, чието име за съжаление не си спомням, ни осведомява за духовните граници на Европа с изненадваща проникателност, като се има предвид слепотата на текста му. Не ми се ще да вярвам, че е така, защото в наши дни можем да открием тези граници и у унгарците, а по-скоро защото и самите унгарци живеят на същата граница, в същата проекция на презрението."

(Откъс от книгата с избрани изследвания на Валтер Бенямин, преведени на унгарски от Чаба Сабо. Сборникът "Мълчанието на сирените" предстои да излезе в издателство "Озирис".)

тörténet elbeszélője, gyorsan és könnyedén feladva ilyen irányú kísérletét.

Az elbeszélő azonban kevesebbet tud, mint hőse, aki velünk, olvasókkal több lényeges mozzanatot sem közöl, akárcsak arra sem tesz kísérletet, hogy a kalauz beszédét alávesse az értelmezésnek. A történet szerint egy kommunikációs apória keletkezik abból a helyzetből, hogy a beszélgetés egyik szereplője mindig behozhatatlan előnyben van a másikkal szemben. A kalauz ugyanis maga előtt görget egy hólabdaként egyre növekvő bolgár nyelvű történetet, amelyet partnere, aki elrejteni kívánja, hogy nem érti a nyelvet, metakommunikatív eszközökkel igyekszik fenntartani a beszélgetést. Neki módjában állna a beszélgetést mint kommunikációs helyzetet értelmezni, azonban erre nem tesz érdemleges kísérletet. Az elbeszélő pedig már csak saját írását kívánja értelmezni, az elbeszélte eseményhez mint szöveghez viszonyul. Saját szövegét megérteni persze nem hordozza magában az idegenség megértésének elvárását, és ezért természetesen ilyen tapasztalattal nem fog találkozni. Ahogy a helyzet fikciós voltára utal az is, hogy noha a metakommunikatív készlet alkalmazása az elbeszélte történet fontos eleme, még sem informálja az olvasót sem a főhős, sem az elbeszélő, hogy a bolgárok az igenlést – az európai gesztusrendhez viszonyítva épp ellenkezőleg – a nemet jelentő fejmozgással jelzik, míg a nemet a számunkra helyeslést jelentő, bólintó mozdulattal fejezik ki.

A *bolgár* szöveg által végrehajtott kizárása hasonlít a napjainkban Európát beárnyékoló másik kizárásra, a zsidókat érintő viselkedésre. A háborúban hallgatnak a műzsák, szokták mondani. Európát sosem látott méretű háború fenyegeti, az első háború ennek csak főpróbája volt. Kafka a szirének hallgatásáról beszél egy rejtélyes szövegében. A magyar író történetében a férfi hallgatása nem a 'meghallgatás', hanem a 'csábító hallgatás' értelmében vehető. Tapintatlan és érzéketlen elbeszélésében, talán éppen nyílt tapintatlansága és durva érzéketlensége révén, a magyar író, akinek sajnos nem emlékszem a nevére, a szellemi Európa határaitól tudósított szövege vakságát tekintve meglepő előrelátással. Nem akarom hinni, hogy azért, mert ezek a határok manapság a magyarokban találhatók, hanem talán sokkal inkább azért, mivel maguk is ezen a határon, a megvetettségnek ebben a kivetítésében élnek."

(Walter Benjamin Szabó Csaba fordításában megjelenő válogatott tanulmánykötetéből származó részlet. A *szirének hallgatása* című gyűjtemény az *Osiris Kiadó* gondozásában lát hamarosan napvilágot.)

ИВАН РАДОВЕВ

ЗАТЪМНЕНИЕ

Времето зазида сянката си
в думи, които се срутиха.
Кой блъска вратите за помощ?
О, това е вечността!

(Секундите са векове – написа едnodневката.
Триста пъти надскочих ръста си – написа бълхата.
Не съм броил капките – написа океанът.)

Аз си написах едно дърво – сложих му птица –
направих си маса и стол, и заминах.

Заповядайте – аз вече не съм тук!

1990

БЯЛО

Колко е хубаво бялото!
Сняг.
Писмо.
Риза.

А бяла трева?
Бяла вода?
Бели очи?

Ужасният миг
преди да почернее светът.

Ще бъде бял миг.

1990

* **Иван Радоев** (1927-1994). Метафорична и иносказателна, абстрактна, стигаща до гротеската и абсурда, поезията на Радоев разкрива колизиите на ума и на душата. По неповторим начин изобразява издевателствата над индивида във времето на тоталитаризма, трагиката на духа, емоционалните и менталните противоречия и драми на мислещия човек. Поетът надниква в необяснимите слоеве на подсъзнателното, съчетава делничното с вечното, зловещо-трагичното със смешното. Създава многопластова интелектуална поезия, наситена с поливалентни познания за човешкия космос. Носител на специалната извънредна награда за цялостно творчество, присъдена от Международната академия на изкуствата в Париж (1992)

IVAN RADOEV

SÖTÉTÜLÉS

Árnyékát az idő szavakba
falazta, melyek összeomlottak.
Ki döngeti segélykérően a kapukat?
Ó, az örökkévalóság az!

(A másodpercek évszázadok – írta le a kérész.
Háromszázszor nagyobbat ugrottam magamnál – írta le a bolha.
Nem számoltam soha cseppjeimet – írta le a tenger.)

Én pedig leírtam egy fát – madarat is tettem rá –
asztalt és széket csináltam magamnak, s elmentem.

Parancsoljanak – már nem vagyok itt!

FEHÉR

Milyen szép fehér!
Hó.
Levél.
Ing.

És fehér fű?
Fehér víz?
Fehér szemek?

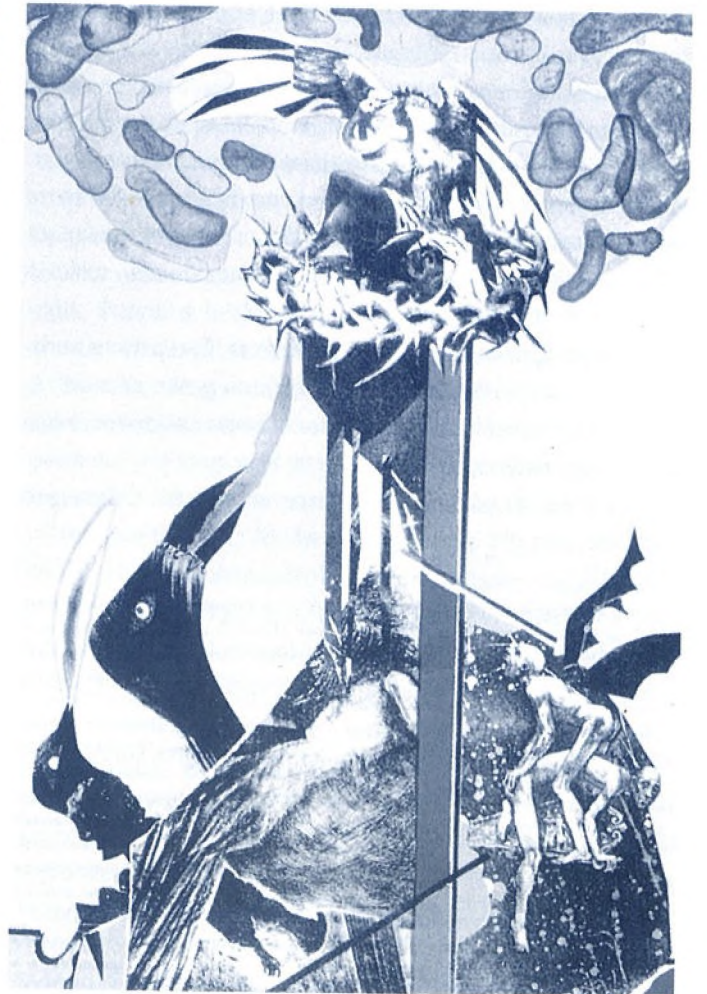
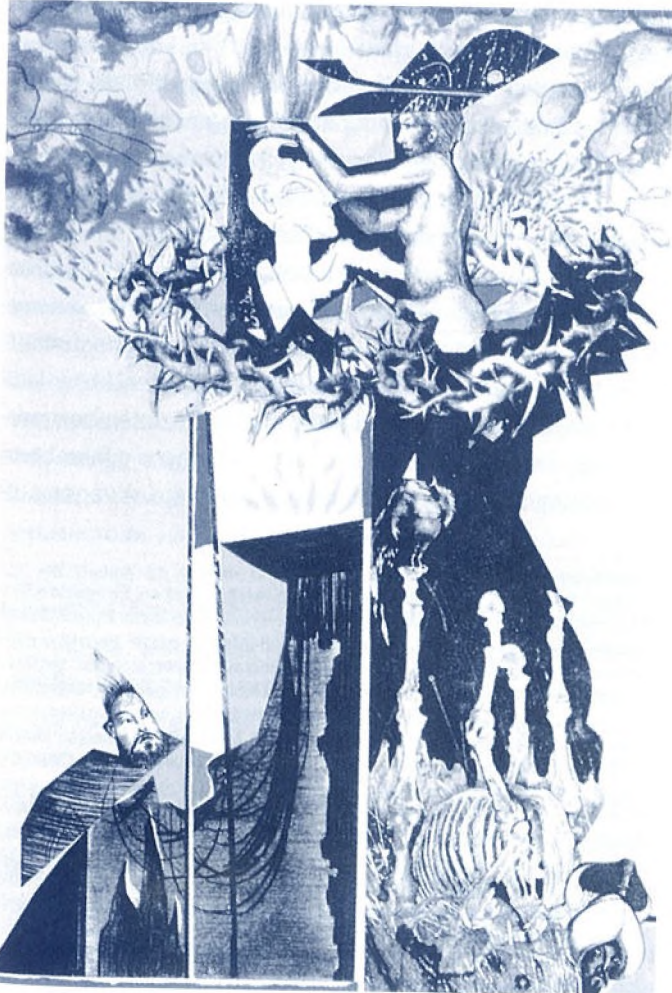
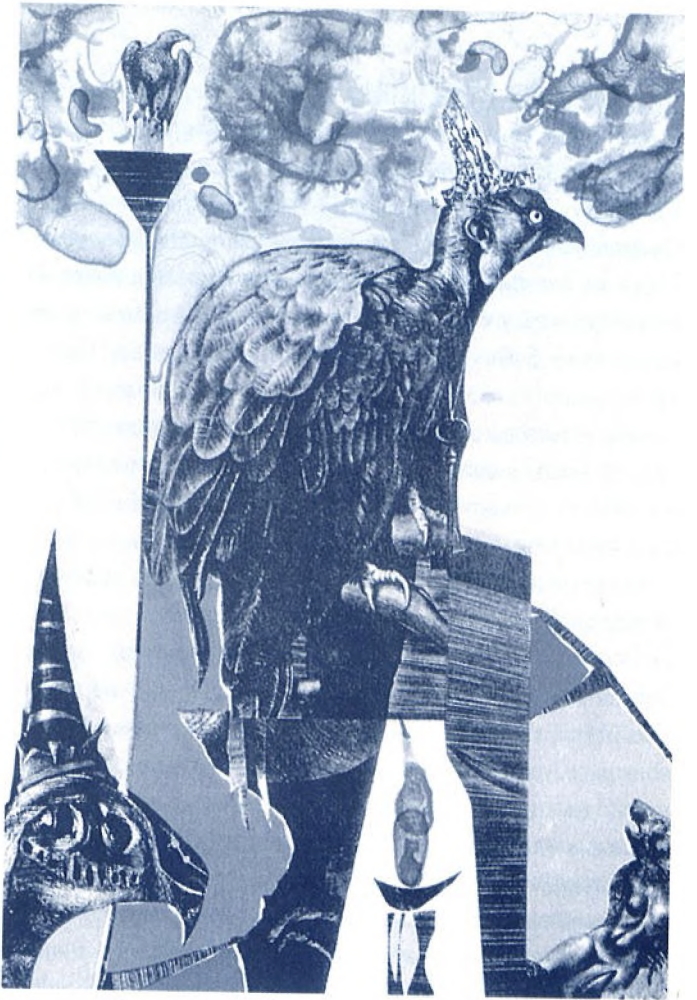
A szörnyű pillanat,
mielőtt a föld elfeketedik.

Fehér pillanat lesz.

Szondi György fordításai

* **Ivan Radoev** (1927-1994). Radoev metaforikus és allegorikus, absztrakt, néha groteszk és abszurd költészete az értelem és a lélek összeütközéseit tárja fel. Megismételhetetlen módon ábrázolja az egyéni túlkapásokat a totalitarizmus korában, a lélek tragikumát, a gondolkodó ember érzelmi és értelmi elmentmondásait és drámáit. A költő a tudatalatti megmagyarázhatatlan rétegeibe tekint be, a hétköznapi az örökkel kapcsolja össze, a bajjósan tragikusát a neveléssel. Egy sokrétegű, az emberi világegyetem többjelentésű ismereteivel telített intellektuális költészetet teremtett. A párizsi Nemzetközi Művészeti Akadémia különleges, rendkívüli életműdíjjal jutalmazta (1992).

ТЕОДОР РАДЕВСКИ*

ТЛЕННОСТ

Съпроводен от трясъка на чупещи се кости, въздухът с писък се изстреля от гърдите му. Хриплив залп, който напълни устата му с вкус на желязо. Топла и червена, кръвта се стичаше бавно по лицето и щипеше очите му. Тялото, безжизнено, като че ли търсеше по-удобна поза, се подплъзна малко по-навътре в хлъзгавата базалтова фуния и окончателно се загнезди. С глава надолу, забито като клин в скалната цепнатина, с деформиран гръден кош и конвулсивно потръпващи ходила, до известна степен представяваше комична гледка. Доколкото прага на небитието може да бъде предмет на хумор. Тялото се усмихна в себе си. Значи, успя да надиграе орисията! Успя да съкрати дългия път към нищото, към бъдещето му наречено Смърт, който водеше през скърцащите болнични легла и вонящите, потъмнели от пикочен камък подлоги, само с една единствена крачка. Една нелепа стъпка върху темето на базалтовия череп и край. Край на страха от неизвестното. И така, почти щастливо, Тялото пое пътя към небитието.

– Ти пак ли си тука? – изненадано възкликна тя. – Миналия път нали се разбрахме, че повече няма да ми досаждаш. – Плътният ѝ, малко пресипнал глас, идваше някъде откъм бездните под него. Витаеше из проядените от морските вълни, безброй дълбоки зейки и пещери и умножен от тях, създаваше илюзията на митичен, вокален речитатив.

Тялото търсеше подходящ отговор, но тя го изпревари.

– Мисля, че е крайно време да разбереш някои неща. – Изчака няколко секунди, докато грохотът на налетялата в дълбочините вълна заглъхне и добави: – На тази възраст и с този житейски опите просто смешно да бъдеш толкова наивен.

Тялото смутено измънка, че за него тя, Смъртта, е неговото неоспоримо "бъдеще", за което той може да знае само толкова, колкото знаеха всички останали живинки около него. Знае и това, че Тя, Смъртта, има много поклонници между все още живите и че един от тях е и той. Откровено

* По случай неговата 70-годишнина

Теодор Радевски е роден на 23 ноември 1931 г. в София. Завършва полувисшето училище по кинематография и фотография през 1949-1953 г., след което го вземат войник в Противовъздушните морски сили. През 1956 г. се уволнява. В продължение на година и половина (1958-1959) работи във филмовата студия "Барандов" в Прага. След завръщането си в България започва работа в българската кинематография, където се занимава с история на българското кино в българския киноархив. От 1960 г. живее в Унгария. Започва работа като общ работник във филмовата студия "Будапеща". През 1963 г. филмът "Епиграма за един кибрил" по негов сценарий спечелва награда на филмовия фестивал в Мишколц, което открива пътя към самостоятелно правене на филми в кинематографията и унгарската телевизия. През 1967 г. неговият филм "Световни сензации" е представен на кинофестивала в Лайпциг. През 1969 г. прави дълго пътешествие с българския кораб "Иван Вазов" от Марсилия до Пакистан, Бомбай, Цейлон и Сингапур, обикаляйки цяла Африка. В следващите години снима множество филми в Унгария и в чужбина (Монголия, Япония, Съветски съюз и др. страни). През 1999 г. в Будапеща бе издадена книгата му "Островитяни" на български и унгарски език, разказите в която са част от личните преживявания на един богат и изпълнен с превратности и приключения живот.

RADEVSZKI TEODOR*

ENYÉSZET

A levegő, az eltört csontok iszonyatos robaja kíséretében, éles sikollyal kiszökött a tüdejéből. A szája megtelt a vas ízével. A meleg és sós vér a szemét csípte. Az élettelen test, mintha kényelmesebb helyet keresett volna, tovacsúszott és véglegesen beszorult a bazalt nyálkás tölcserébe, fejfel lefele, mint ék a szikla repedésébe, rángatózó lábakkal. A kép egy kissé nevetségesnek tűnt. Ha a nemlét küszöbe lehet a humor forrása. Lehet. A Test magában vi-gyorgott. Sikerült átvennie a Halált. Sikerült a jövőbe vezető hosszú utat, ami csikorgó betegágyakon és bűdös, húgykőtől besárgult kacsákon át vezet, egy lépésnyire megközelíteni. Csak egy rossz lépés az istenített bazaltkoponyán, és vége. Vége az ismeretlentől való félelemnek. Rákerült a Nemléthez, a Jövőhöz vezető útra! Ezután, majdnem boldogan, elvesztette eszméletét.

– Te megint itt vagy? – lepődött meg a Halál. – Múltkor megbeszéltük, hogy békén hagysz és nem zaklatsz többé. – Érdes, recsegő hangja valahonnan a mélységből kúszott fel. Körüljárta a számtalan, tenger hullámaintól megrágott barlang és üreg labirintusát, ami így megsokasodva egy mitikus, vokális recitativóhoz hasonlított.

Amíg a Test, akihez fordultak, a megfelelő szavakat kereste, hangja újra felbúgott:

– Gondolom, itt az ideje megértened egyet-mást, mert... – elhallgatott néhány másodpercre, amíg odalent egy indulatos hullám zaja elcsendesedik, és folytatta – ... mert ebben a korban és ezzel az élettapasztalattal a naivitásod egyszerűen szánalmas és nevetséges.

A Test zavartan csak annyi tudott kinyögni, hogy Ő, a Halál, számára a jövőt jelenti, róla csak annyit tudhat, amennyi a körülötte levő szintén még élők egyáltalán megtudhatnak. Hozzátette, hogy a Halál egyre népszerűbb a kinti világban, és ő is a tisztelői közé tartozik. Őszintén beismer-te, hogy öregszik, és az utóbbi időben egyre gyakrabban gondol órá, sőt álmainak állandó főszereplője. A végén sut-

* 70. születésnapja alkalmából

Teodor Radevszki 1931. november 23-án született Szófiában. Elvégezte a film- és fotóművészeti főiskolát, majd katonaidejét a haditengerészeti léghélfartásnál töltötte. 1956-ban szerelt le. Másfél évig (1958–1959) a prágai Barandov Film-stúdióban dolgozott. Miután visszatért Bulgáriába, a kinematográfia területén helyezkedett el, a bolgár filmművészeti archívumban a bolgár mozi történetével foglalkozott. 1960 óta él Magyarországon. Kezdetben segédmunkásként dolgozott a Budapest Filmstúdióban. 1963-ban az ő forgatókönyve alapján készült Epigramma egy gyufároló című film díjat nyert a miskolci filmfesztiválon, és ezáltal megnyílt előtte az út arra, hogy önállóan készítsen filmeket a mozi és a magyar televízió számára. 1967-ben a Világszenzációk című filmje bemutatásra került a lipcsei filmfesztiválon. 1969-ben hosszú utazást tett az Ivan Vazov nevű bolgár hajón Marseille-től Pakisztánig, Bombayig, Ceylonig és Szingapúrig, körüljárta egész Afrikát. A következő években rengeteg filmet forgat Magyarországon és külföldön (Mongóliában, Japánban, a Szovjetunióban és más országokban). 1999-ben jelent meg Budapesten a Szigetlakók című könyve magyar és bolgár nyelven, a kötetben található elbeszélések fordulatokban és kalandokban gazdag életének személyes eseményeit dolgozzák fel.

си призна, че остарява и в последно време все по-често мисли за нея и че тя е станала постоянен посетител на сънищата му. И в заключение се опита да я убеди, че никога досега не е имал щастието да се намира в такава интимна близост до нея.

– Виждам, с нищо не си се променил – повиши тя гърления си глас. – Лъжеш! Тия локуми разтягай пред мадамите си. Коя подред, ти си знаеш. Сега за какво си ми се домъкнал тука?

– Амиии... Уморих се по пътя на миналото. Липсваш ми. Искам да остана при тебе. Мислех си, вместо ти да ме търсиш...

– Липсваш ми... Ха, ха... Без тебе не искам и не мога да живея. На мене ли... – изкикоти се Смъртта. – Другият ти дежурен лаф.

Всъщност, това беше съдбовният за него лаф на Пос (съкратеното име на Последната Съпруга): – “Без тебе не искам и не мога да живея” – гукаше тя. А пък и досега живее в общата им вила. С друг. Без него.

– Не чувстваш ли, че ставаш смешен? Щом си дошъл до това дередже – Смъртта или както ти сполучливо ме наричаш – “Бъдещето”, да ти оправям живота, значи много си объркал конците. Само че... повече – “кредит никому!” Тази кратка и мъдра мисъл едно време красеше стените на всяка кръчма. Даже и неграмотните я разбираха. Ясно ли ти е? Миналия път пак ме преметна. Намерих те с девет счупени ребра да ми хленчиш в крайпътната канавка. Съжалих те. Даже те докоснах. Спомням си, затрепери с цяло тяло като пред оргазъм. Такава съвършена имитация на предсмъртна агония, дотогава не бях виждала. Обърнах се да наточа косата, подчертавам, правех го в твой интерес, а ти остави да наблъскат ужим-тленните ти останки в някаква отвратително виеща линейка и... право в интензивното на Бърза помощ. Три дни киснах пред болницата. Точно по коледните празници. В разгара на сезона за самоубийци изоставих всичко. Изключително заради тебе. Мислех си, заедно ще прекараме празниците, а то какво се получи? Ти и поредната ти съпруга, поканихте поредната дузина гости в поредния ви нов дом и отпразнувахте поредното ти, най-ново прераждане. Подарък от мене. Ако се не лъжа за трети път... Да изброявам ли още? Взemi пример от Христос. Едно раждане, едно възкресение. Максимум. Не знам дали има такава простосмъртна земна утроба, която да се наеме да даде три пъти живот на подобна твар, каквато си ти. Само аз, Смъртта, съм способна на такъв алтруизъм. Но, ако си въобразяваш, че отново ще се нагърбя с ролята на акушерка или “бейби ситър”, лъжеш се. Не си само ти. И без това едва смогам да поддържам равновесието на тая пренаселена планета. А сега, хайде, пръждосвай се оттука! Отивай да тлееш и си чакай реда!

– Дръглива шафрантия! – Възкликна възмутено в себе си Тялото. Смяташе, че просто е неблагоприятно, още

тогó hangon még hízelegni próbált azzal, hogy soha nem volt még szerencséje ilyen intim közelségbe kerülni vele.

– Látom, nem változtál – emelte föl gurgulázó hangját a Halál. – Megint hazudsz! Ezzel a süket maszlaggal etesd meg a csajaidat, mostanában már nem is tudom, hányadiknál tartasz. Mondd, mi a frászt keresel te itt?

– Haaaát... Elfáradtam a múlt útját járni. Úgy érzem, hiányzol nekem. Szeretnék veled maradni. Gondoltam, ahelyett, hogy te keresnél engem...

– Hiányzol nekem... Ha, ha...! A másik ügyeletes marhaságod. Nem tudok és nem akarok élni nélküled, mi? Ezt már ismerjük!

Valójában, épp ez volt UF (az Utolsó Feleség rövidített változata) utolsó, sorsdöntő maszлага, ami meghatározta az utolsó tíz évet a Test életéből e varázsmondókéval: „Nem tudok és nem akarok élni nélküled.”

UF most is a közös kertes házban, a város luxus villanegyedében él. Nélküle. Egy másik Testtel. Becsaptak. Ez az apróság csak a rend kedvéért jutott eszébe.

– Nem érzed, milyen kacagtató vagy? Nagy szarban lehetsz, ha nekem, a Nemlétnék, vagy ahogy te nevezed: „Jövő”, kellene a gubancos, földi életedet megoldanom. Csakhogy a karitatív tevékenységemet megszüntettem. Világos? A múltkoriban is átvértél. Emlékszel? Rád találtam, kilenc törött bordával, az út menti árokban szipogva. Megsajnáltalak. Sőt a szívedet is megérintettem. Emlékszem, az egész tested remegni kezdett, akár orgazmus előtt. Ilyen tökéletes halálhörgés-utánzatot addig soha nem hallottam. Hittem neked. Amíg megfentem a kaszámat, hangsúlyozom a te érdekedben, te hagytad bepakolni állítólagos földi maradványaidat abba az elviselhetetlenül szirénázó mentőkocsiba, és egyenesen a legközelebbi kórház intenzív osztályára vetted az irányt. Három napig ácsorogtam a kórház előtt. Éppen a karácsonyi ünnepek idején. A legnagyobb aratás közepette! Amikor, te is tudod, ki kell szolgálni az öngyilkosokat. Nagy volt a tolongás, de gondoltam, juszt is együtt töltjük az ünnepeket. És mi történt? Te és a soron levő feleséged meghívtátok a soron levő barátaitokat és a soron levő új házban megünnepeltétek a legutolsó, soron levő feltámadásodat. Az én ajándékomat. Ha nem tévedek, harmadszor... Folytassam? Ha nem mástól, vegyél példát Krisztustól. Egy születés, egy feltámadás. Maximum. Nem tudom, létezik-e halandó anyaméh, amelyet rá lehet szedni háromszor is, megszűlni olyan teremtményt, amilyen te vagy. Csak én – a Halál – vagyok képes hasonló altruista cselekedetre. De ha azt hiszed, hogy újra elvállalom a szülésznő vagy a baby-sitter szerepét, tévedsz. Nem csak te vagy a világon. E nélkül is alig bírom kézben tartani az egyensúlyát ezen a túlnépesedett, zsúfolt bolygón. Úgyhogy most hordd el magadat innen. Vissza az enyészethez!

– Rozoga szajha! – kiáltott fel magában a Test. Véleménye szerint ez illetlenség volt. Még nem lépett át a

непрекрачил прага на небитието, да пхат под носа му извадки отжитейското му минало, оформило се така или иначе, не винаги по негова вина и желание. Няколко пъти, действително едва ли не хвърли топа, но вратите, водещи към небитието, в последния момент, винаги се хлопваха под носа му. Било поради намесата на лекари-специалисти, било поради ходатайството на легендарния му късмет. Ето защо го третираха едва ли не като рецидивист. Забягнала по време на ексхумация тленна останка. Както и сега... Предлага на Смърта, на тази купчина раздрънкани кокаляци един загорял от слънцето, леко осолен от морската вода, още топъл кандидат-труп... Просто, деликатес! Иди, че я разбери. Просто виждаше как на водещата към небитието тежка, обкована врата, отново се кандилка табелата – "ПЪЛНО". Отдолу с по-дребни букви: "заемане на места по реда на пристигането". Знаеше много добре, че тези надписи отдавна са загубили своето значение и пазарният закон за търсене и предлагане е корумпирал даже и хилядолетните етични канони на Небитието.

– Задаващият се демографски взрив води към невиждана инфлация на човешката мисъл и тъкан – си каза то в заключение.

С други думи, Тялото имаше какво да й отвърне, но си замълча. Не искаше да разваля отношенията си с Господарката на нежизнеността – неговото бъдеще. Кой знае, колко време ще трябва да прекара заедно с нея под един юрган.

– Пардон – усмихна се в себе си. – Под един надгробен камък. В най-добрия случай.

Началният, примамен повей от лоното на смъртта, Тялото усети, когато за първи път го заведоха на гробищата. Отслужваше се панахида на някаква стринка. Не знаеше коя, но там, опрял гръб, именно на надгробния камък, разбра, че в близост можеш да се тъпчеш до припадък с варено жито, обилно поръсено с пудра захар и канела. Страхотно му се услади. Това беше причината, той – Тялото, още от най-ранно детство да заучавава явлението Смърт. Даже тайно в себе си, да й пожелава на нея, на Смъртта, здраве и дълъг живот.

Имаше още една мисъл, която тайно го занимаваше. Панахидата, отслужена за самата Смърт. Щом като тя така обилно гощава с варено жито за помен на някаква неизвестна стринка, значи на нейната панахида може да има и малеби. Със сироп от малини. Абсурд ли? Това понятие тогава още не му беше познато. Само влечението към надгробния камък, превърнал се в пазител на лакомствата. Благословиите пък беше чувал от възрастните и знаеше, че са израз на заслужена похвала и признание. Един вид благодарност.

След това настъпи период на недоумение. Погребението на някакъв заслужил роднина-политик. Отново гробища. Защо го заведоха и него, до ден днешен не можа да разбере. Отиде с нескрита радост, надежди и голяма кошница, която върна пълна с разочарования и горчиви поуки. Недоумението се превърна в съмнение. Теорията, която междувре-

немлét күшөбэн és máris az orrára köttetik a múltja, amely, így, vagy úgy, nem mindig akarata és kívánságai szerint alakult. Valóban egynéhányszor majdnem feldobta a talpát, de a nemléthez vezető ajtó mindig becsukódott előtte. Vagy az orvostudomány akadályozta meg a bemenetelét, vagy a legendás szerencséje volt a ludas. Most már ki tudja! Ezért bántak vele úgy, mint visszaesővel. Bírósi határozattal szentesített, kihantolt földi maradványt. Most is, mi történt... Felajánlott ennek a kifőzött csontkollekciónak egy, a naptól megbarnult, a tengertől enyhe sós ízű, még meleg hullajelöltet... Igazi csemege! Értelmetlen! Lelki szemével most is látja, ahogy a nemléthez vezető nehéz, veretes ajtón egy túlméretezett tábla – „MEGTELT” felirat himbálódzik. Alatta egy másik is, kisebb betűkkel: „helyfoglalás érkezési sorrend szerint”. A Test nagyon jól tudta, hogy ezeknek a feliratoknak már semmi értelme, mert a mindenható „kereslet és kínálat” törvénye, a Nemlét az időtlen etikai kánonokat is bomlatozásra ítélte. Törvénytelenül.

– A közeledő demográfiai robbanás óhatatlanul a szellemi és szerves anyag eddig soha nem látott inflációjához vezet – mint megállapította.

Egyszóval a Testnek volt mit mondania, de elhallgatott. Nem akarta még jobban elrontani viszonyát a nemlét úrnőjével. Ki tudja, mennyi időt kell eltölteni vele egy paplan alatt.

– Pardon – nevetett magában – egy sírkereszt, jobb esetben egy sírkő alatt.

A Halál vonzó erejét a Test megérezte, amikor először temetőbe ment. Gyászistentiszteletre. Halottak napján történt. Valami nagynéni sírjánál álltak. Nem tudta, kicsoda, de ráült a nevezetes, hűvös sírkőre és degeszre ette magát pirított cukor és fahéj borította főtt búzával. Rettenetesen ízlett. Ez volt az oka annak, hogy a Halálnak nevezett misztériumot a Test, másokkal ellentétben, még cseperedő korban szívlelni kezdte. Mi több, magában egészséget, hosszú életet kívánt neki, a Halálnak, sőt: még halhatatlanságot is!

Volt még egy változat is, ami foglalkoztatta: a Halál halála. Ha ilyen bőkezűen szórta a főtt búzával egy nagynéni miatt, el lehet képzelni, hogy a saját gyászistentiszteletén vaníliafagyit és málnaszörpöt osztogat. Paradox? Ezt a görög kifejezést még nem ismerte. De a sírkő és a főtt búza szimbiózisát igen. Az áldásokról pedig már hallotta, hogy hálát fejeznek ki, egyfajta köszönetet.

Nem sokkal később a megütközés időszaka következett be. Egy érdemes politikus temetésére mentek. Miért, a mai napig sem tudja. Elvitte magával a remények nagy kosarát. Kiábrándulásokkal és keserű tapasztalatokkal megtelve vitte haza. Az értetlenség kétséggé változott. A gondosan megfogalmazott elmélet – „minél na-

менно си беше изработил – “колкото по-голям надгробен камък, толкова по-голяма порция сладко жито” – затъна в лепкавата кап на действителността. Валеше. А пък над този гроб стърчеше не какъв да е недоизчукан камък, даже не и плоча, а паметник. Надгробен. Вероятно от мрамор. Много-обещаваща, скулптурна композиция! С много фигури, клечещи в най-разнообразни пози. Само попът даваше признаци на живот.

– Това са те, пазителите на грамадата варено жито, щедро посипано с пудра захар и канела – помисли си то, Тялото. Приблужи се до прясно изкопаниа гроб и със затаен дъх и лудо тупкащо сърце, пришпорено от представата за гледката, която го очакваше, надзърна в него. Зеещата под краката му яма беше пълна с оживление. В нея, под такта на барабанещата върху лакирания капак на ковчега мазна пръст, охранени, с цвят на недоварено жито червеи, с невероятна за талиите им бързина и елегантност, в шеметни пируети играеха някакъв ритуален танц. Над цялата тази своеобразна атракция се издигаше апатията на изсечените от мрамор скулптурни фигури с безизразни, мокри от дъжда очи. По-късно, когато се мъчеше да си припомни видяното, беше почти сигурен, че фигурите не бяха от мрамор, както и червеите – от жито. За попа – нямаше мнение. С това приключи идолопоклонническия му период.

По-късно се обърна към софистичната философия. Прибави към нея доза мистицизъм и... попадна от едно заблуждение, в друго. Изгуби доста време, докато го разбере. Сега просто му беше смешно, като си спомняше с каква стръв се мъчеше да доказва мнимото великолепие, божествения произход и тайственост на тази, цапната в устата шафрантия – безсмъртницата Смърт. Последното изпитание беше преживяното през този ден. Ето защо, ако сега беше сигурен че е жив, сигурно щеше да се кикоти над себе си. Над остатъците от детската си наивност, които беше мъкнал в сърцето си цял живот. До този момент. А може би щеше и малко да се срамува. Понеже чак сега прозря, че смъртта е част от битието му – неговото бъдеще. И не само неговото. Разбра го чак сега! Сега, когато се готвеше да направи последната крачка към Бъдещето – Небитие.

***

В деня и минутата на неговото рождение се случи още едно, не по-малко събитие.

Слънцето вече клонеше към залез, когато земята се люшна. Планинската грамада се стъписа. Приклезна. Гърдите ѝ се изпълниха с боботещо стенание. Някъде между бедрата си усети непоносима горещина и болка, която подобно на развилнял се фалос, просто разцепи девствеността ѝ. Свистене и миризма на сярна известяваха началото на ново летописание. След изригналите от разкъсаната ѝ утроба празнични огънове се появи и Богопретендентът. За сега без профил. С необичайно за новородените любо-

gyobb sírkő, annál nagyobb adag nyalánkságok” elsülylyedte valami ragadós sártengerbe. Esett az eső. Észrevette, hogy a sír felett nem egy jelentéktelen durván faragott kő, sőt nem is egy gondosan csiszolt kőtábla, hanem egy igazi emlékmű magasodott. Sokat ígérő, monumentális szoborcsoport. Valószínűleg márványból. Számos, különböző pózban ácsorgó alakkal. „Ezek biztosan a hatalmas, cukorral és fahéjjal gazdagon megszórt főtt búzahegy őrei” – gondolta. Előrelépett. A szíve majdnem kiszökött a mellkasából. „Micsoda látvány lesz!” Lenézett. A frissen ásott gödör tele volt étellel. A sírásók zsíros földrögöket szórtak a koporsó lakkozott tetejére. Erre a ritmikus dobolásra, az elhízott derekuk ellenére, hihetetlen fürgeséggel és eleganciával, nyers búzaszínű giliszták tömege piruettezett. E furcsa színfelett, az esőtől vizes, élettelen szemű márványalakok magasodtak. Később, amikor próbálkozott visszaidézni az eseményt, majdnem biztossá vált számára, hogy ezek mégsem márványból faragott alakok voltak. Ahogy a giliszták sem búzaszemek.

Ezzel a bálványimádó korszaka véget ért. Egyelőre.

A szofisztikus filozófiához fordult. Hozzákevert egy adag miszticizmust és...

Most ha visszagondol, már nevetségesnek tűnik, milyen elszántsággal magasztalta állítólagos isteni eredetét ennek a mocskos szájú, közönséges jelenségnek, a Halálnak. Ha most valóban élne, saját magát röhögné ki gyermeteg elképzelései miatt. Az is lehetséges, hogy egy kissé szégyenkezne. Ha élne. Azért, mert csak most értette meg, hogy a halál létünk egy része. A tuti Jövőnk. Semmi több. Csak most értette meg. Most, amikor készült megtenni az utolsó lépést a Nemlét birodalmába, a jövőbe.

***

Azon a napon, sőt abban a percben, amikor megszületett, valami más is történt.

Alkonyodott. A nap már lefekvéshez készülődött, amikor megingott a föld. A hegyóriás visszahőkölt. Lekuporodott. A mellkasából bömbölő jajongás szökött ki. Valahol a combjai között kibíratatlan volt a fájdalom és a forróság, akár egy tomboló falosz, széthasított szüzenységét. A süvítés és a kén bűze egy új korszak kezdetét hirdette meg. A megsebzett méhből, ünnepi lángok kíséretében, megjelent a soron levő Istenség. Egyelőre tárcanélküli. Újszülöttől szokatlan kíváncsisággal körülnézett, egy kissé meggondolatlanul lépett egyet, és legurult az anyahegy oldalán. Amikor észrevette, hogy rossz felé indult, már késő volt. Hiába próbált megkapaszkodni az évszázados fenyők törzsében. Nehéz teste könyörtelenül letiporta az útjába került akadályokat és izzó meteorithoz hasonlóan, egy mély, jajgatással és

питство подаде глава, огледа се, прехвърли крак, и... малко прибързано се търкулна по планинския скат. Когато разбра, че е сбъркал определената му от Провидението посока, вече беше късно. Напразно се опитваше да се залови в стволите на вековните борове. Тежкото му тяло, безмилостно смазваше всичко изпречило се по пътя му и подобно пламтящ метеорит, оставяше след себе си дълбока, димяща, бразда, пълна със стенания и безжизненост. Последен отскок и се гмурна в безкрая на морето. Безцеремонно разкъса синевината му и уморено се излегна в прохладната му постеля. Водата около него закипя и го обгърна в облак гореща пара, която лъчите на залязващото слънце превръщаха в призрачно, пурпурно сияние. Лекият повей с театрална превзетост, бавно разтапяше мистичното покривало...

С лице, обърнато към морето, над водата се извишаваше, черен на цвят, исполински, базалтов череп. Все още задъхан от приключението, той ритмично издихваше през очните си кухини тънки струи зеленикави, отровни газове. Уригна се и през устата му със свистене излетя и последното кълбо от загнездилите се в шуплите изпарения. Долната му челюст облекчено се отпусна и цопна във водата. Оголените й зъби – подобно на коралови рифове, ревниво пазеха изтягщата се зад тях лагуна, чието спокойствие се губеше в тъмната паст.

Морето посрещна Абсолютиста, нарушил монотонния ритъм на вечния му танц, с присъщ за езичниците сърдит грохот. Развели бели гребени, талазите му в безкрайни редици щурмуваха скалния колос, но той, роден от стихииите, откоито току що се беше откъснал, не търпеше противоречие. С иронична усмивка превръщаше разбеснелите се водни гиганти в безсилно лазещи локви, а застрашителния им тътнеж – в псалми, величаещи безметежното му, чудодейно, могъщество. Водораслите пък покорно изплетоха венец, опасващ челото му – белег на високопарно достойствие. Хората го приеха и му дадоха име – Нетленникът. Абсолютен Бог на Безвремието...

Безчислените легенди за разбилите се кораби и загинали упования се превръщаха в отколешни спомени, а спомените – в забвение. Годишите набъбваха във векове, вековете се стапяха в хилядолетия. Случилото се се превърна в далечно минало. Не беше така за морето закътало в дълбините си възпоменанието за нанесената му болка, която все още чувстваше в наранената си гръд. При всеки спомен то гневно променяше цвета си. Понякога хрисимата синина внезапно се превръщаше в смарагдено-зелена отрова. Друг път, играейки с багрите на дъгата, ненадейно потъмняваше и впиваше мрачен поглед в Нетленника.

За непосветения всичко това изглеждаше като пасторален аквазел. Наситени с омайна обич въздишки диплеха и отправяха към него сребърни тапази. В дните на затишие пък самото море покорно се излягаше в краката му и с безкрайната си, сладна голота се превръщаше в раболепно огле-

pusztulással teli, füstölő barázdát hagyott maga után. Egy utolsó nekirugaszkodással belepottyant a tenger végtelenségébe. Széthasította a kékségét és fáradtan lerogyant hűvös ölébe. Körülötte felforrta a víz és forró gőzfelhő takarta el a látványt, amelyet a nyugvó napsugarak bíbor tüneményé változtattak. Az enyhe fuvallat színpadias lassúsággal oszlatta szét a misztériumot bújtató leplet.

Arccal a nyílt tenger felé, egy fekete, hatalmas bazaltkőponya tornyosult a víz fölött. A soron levő lstenjelölt. Még mindig zihálva, szemgödreiből zöldellő mérges gázpamacsokat lövellt ki. Egy záró bőfögés, és a szájából süvitve az utolsó gőzfelhő is eltávozott. Görcsösen szorított állkapcsa szétnyílt és megkönnyebbülten bepottyant a vízbe. A lemeztelenített fogsor, akár egy korallszirt, körülzárta a szájüregbe tűnő lagúna csendjét.

A tenger, a pogány, haragos morajjal fogadta a betolakodót, aki megzavarta időtlen idő óta begyakorolt ritmikus koreográfiáját. Ahogy ilyenkor lenni szokott, a fehér tarajokkal ékesített hullámok végtelen sorokban támadtak az új Várományosra. A szikla-óriás neveltetése nem ismerte az ellentmondást. Főlényes mosollyal a megdühödött víztornyokat erőtlen kúszó pocsoyákká, félelmetes robajukat pedig alázatosan dicsőítő költeményekké változtatta. A tengeri moszatok elismerően koszorúztak a homlokán. Végül az emberek is nevet adtak neki: az „Elmúlhatatlan”.

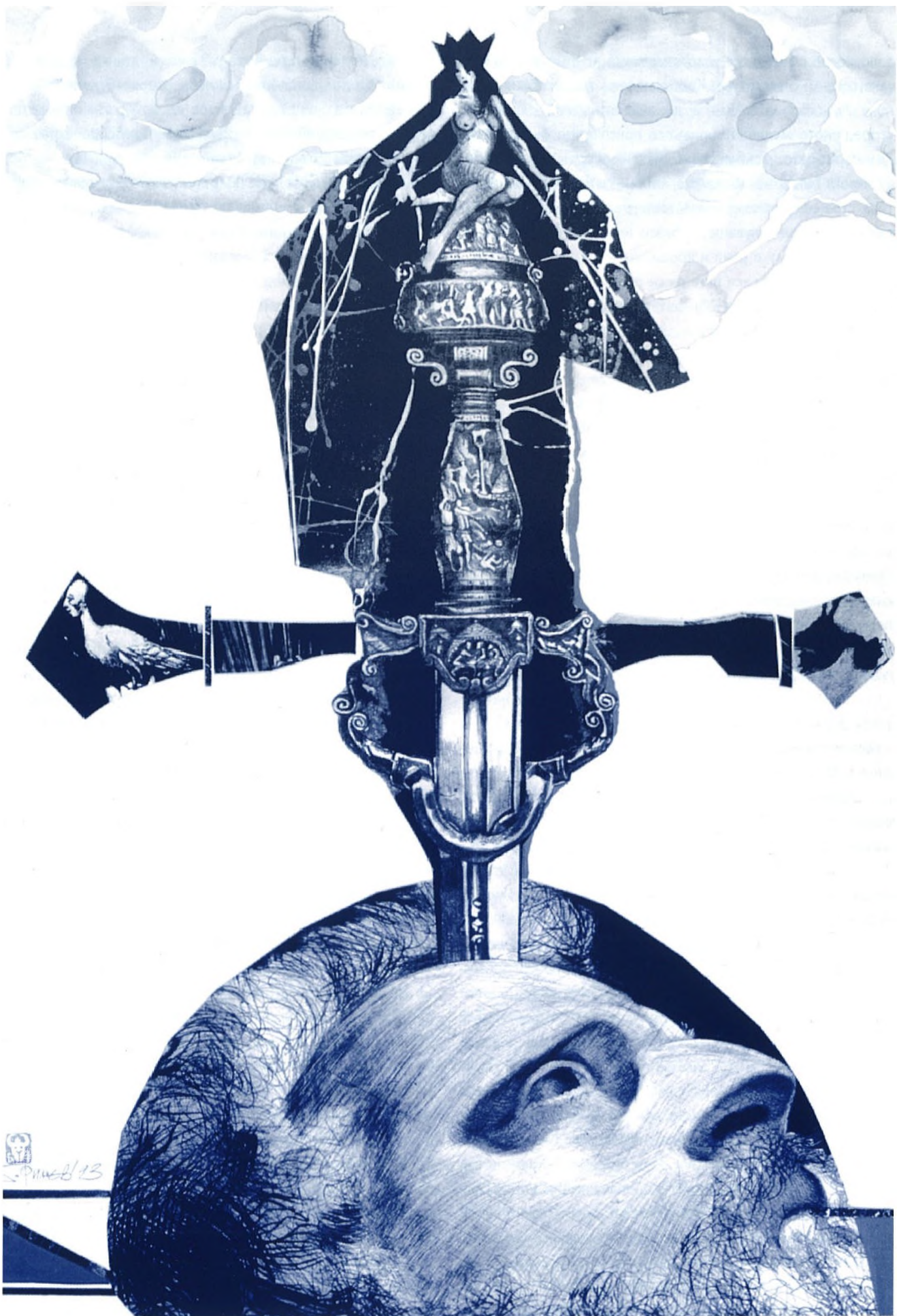
Az évek századokba duzzadtak, a századok beleolvadtak az évezredekbe. Az elsüllyedt hajókról és vízbe fulladt reményekről regélő számtalan legenda lassan emlékké változott, az emlékek – feledéssé.

Nem így a tenger – az enyésző élet forrása. Ő még mindig érezte megsebzett teste fájalmát. Ilyenkor az arca dühösen megrándult, a színe is megváltozott. A békés, szelíd kékség hirtelen mérget hordó smaragd-zöldre váltott. Máskor, a szívárvány színeivel játszott, amikor a hirtelen harag letörölte a színpompát és a sötét szürkesség vészjóslóan az önhatalmú Elmúlhatatlanra meredt.

Messziről mindez másképpen festett. Egy majdnem pásztori idill játszódtott le. Vágyakozó sóhajok hímeztek és küldtek hozzá egymás után andalító, szelíd hullámokat. Szélcsend idejében a tenger kihívóan lefeküdt előtte és végtelen, kéjes meztelensége, akár egy alázatos tükör, megsokszorozta az Egyuralmú méltóságát. S így, mióta világ a világ. Ez minden.

Dehogyan! A napsugarak simogatóan melegítették, az esőcseppek pedig felfrissítették felhevült homlokát. A szelők a tenger sós leheletével álomba ringatták és a föld mámoros illatával ébresztették.

Valamikor a test gyakran zárándokolt e furcsa, a Teremtő teremtette jelenséghez. A Test úszott, úszott, amíg szembe nem került vele. Intett a kezével és kiabált:

дало, което с готовност удвояваше лика на Боготворения. И така, откакто святсветува. Какво повече... А, да! Слънчевите лъчи гальовно затопляха, а дъждовните капки охлаждаха сгорещеното му чело. Бризът го приспиваше със соления дъх на морето и събуждаше с упойния аромат на земята.

Някога Тялото често идваше, като че ли на поклонение при това странно творение. Навлизаше дълбоко навътре в морето и плуваше, плуваше, докато не се окажеше срещу него. Махаше му с ръка и крещеше:

– Хей, чутуро, ти все още ли си тука? – Понякога го наричаше “бостанско плашило”, но Нетленният, очевидно не разбираше значението на тези епитети, защото вторачваше към него бездънните си очни кухни, поздравяваше го с грохота на някоя по-голяма вълна и зовящо му помахваше с издигналите се към небето искрящи бризги.

Тялото се добираше до рифовете – зъби на разтворена челюст, където изчакваше подходящия гребен, който щеше да го пренесе невредимо над тези, коварно спотайващи се под водата бръсначи. Отвъд тях се простираше топлата бистрота на лагуната. Между кораловите багри припряно се щураше шаренията на нейните постоянни обитатели. Привидно, като че ли безцелно, те се устремяваха напред, внезапно се сковаваха и след кратко колебание отново политаха в друга посока. Тялото приятно потъваше в меката водна постеля, смесваше се между тях и се опитваше да им подражава. Докато имаше въздух в гърдите си.

***

Всичко започна така, както някога. Тялото навлезе в морето и плува, плува, докато се озова срещу него.

– Хей, чутуро... – провикна се той, но не можа да довърши, защото един разпенен гребен го плесна със студената си, мазутена шепа през устата.

– Без лирични отклонения! Хайде, махай се оттук, докато е време! – просъска той. – Не виждаш ли, че идва мазутният прилив!

Имаше право. Тялото погледна към потъмнелия хоризонт и загреба с все сили; Рифът, някогашната гранитна челюст, ограждаща лагуната, се бе превърнал във фъфлеща, прогнила, протеза. Самата лагуна – непрогледна мътилка, върху която се полюшкваха разлагащите се останки на изтровени риби и покрити с лепкав мазут някогашни крилати. Тялото потопи глава, но вместо спомени, намери само бълбукащото настояще – мехури с цвят на гной, пълни с отровните газове на тленността.

Под уморените очни кухни на Нетленния лежах тъмни сенки. Скулите му, пропукани от безконечните коварни милувки на вятъра и слънцето, бяха проядени от лишеите. Дълбоките бръчки, които браздяха челото му, се бяха превърнали в дълбоки канавки, пълни с разкапани водорасли, автомобилни гуми и пластмасови флакони. Някогашният митичен исполин – Нетленникът, се бе преобразил в купчина разпадащи се камънаци. Тялото уморено пълзеше нагоре.

– Hej, tökfaj, te még itt vagy?

Néha „madárijesztőnek” titulálta, de az Egyuralmú, aki nem értette az emberek nyelvét, csak meresztette szemgödreit, egy-egy hullám csattanásával üdvözölte, és az égbe szökő szikrázó habjával hívogatta.

A Test az állkapocshoz úszott, ahol megvárta a megfelelő tarajt, amely átperenderíti őt a víz alatt bujkáló éles pengék fölött. Azon túl a lagúna meleg szüzességével fogadta. A korallok között az ottani élet tarkaságán ide-oda cikázott. A kicsiny lények látszólag cél nélkül megiramodtak, majd újra megálltak, és rövid habozás után más irányba távolodtak el. A Test kellemesen úszkált a természet alkotta akváriumban, és a lakóihoz hasonlóan forgolódott. Majd arccal a vízben megállt fölöttük, és addig maradt, amíg csak levegő volt a tüdejében.

***

Ahogy valaha, a messzi múltban, a Test most is belegázolt a tengerbe, és döglött halak és megdermedt olajba becsomagolt madárhullák között úszott, úszott, amíg csak szembe nem került vele.

– Helló, te tökfaj, mi történt...? – kiabált, de nem tudta befejezni, mert egy hideg, olajzagú hullám szájon vágta.

– Nem szövegelünk. Pucolj innen! – Nem látod, megint olajmező közeledik.

Igaza volt. A Test ránézett a sötéten csillogó láthatárra, és minden erejével a sziklához iramodott. A hajdani éles állkapocs selypítő, hiányos protézissé változott. Maga a lagúna zavaros pocsolya. Mint valaha, most is a víz alá bukott a Test, de a színes emlékek helyett csak az elmúlás bugyborékoló, seszínű mérgező jelennel találkozott.

Az Elmúlhatatlan szemgödre alatt a fáradtság sötét árnyai húzódtak. Az arcát, a szél és a nap vég nélküli simogatásaitól, horzsolások borították. Leprás, mély barázdák, a hajdani dicskoszorú helye, szelték homlokát. Az enyészet mély ráncai, akár út menti árkok, tele voltak műanyag flakonokkal, gumiabroncsokkal, sokszínű és ízű övszerekkel. Az időtlenség igazi Istenei!

A néhai bazaltóriás pedig egy rakás széthulló kőhalmazá változott. A Test fáradtan mászott ezen az élettelen, bűzlő valóságban. Megkerülte a szemgödröket és lihegve megállt a szikla tetején. Innen csak néhány lépés, és a hazavezető ösvényre kerül. Vetett egy utolsó pillantást a jobb napokat látott, görcsölő hullámokra, megfordult és elindult. Alig tett néhány lépést, amikor visszahőkölt. Erre, igaz, hogy azóta hosszú idő telt el, mégsem számított. A lába alatt mély repedés tátongott, ahonnan a tenger bűzös moraja szűrődött ki. Megkísérelte megkerülni, de hiába. A koponya varratai szétnyíltak, és az így keletkezett lihegő, feneketlen mélység hálója reménytelenül zárta el az útját.

– Csapda azoknak, akik nem tudnak repülni – gondolta a Test. Szerette és kereste a kalandokat. Ezért is jött ide újra annyai év után. Mennyi? Talán évszázadok. Nem számít.

Заобиколи очната кухня и задъхано стъпи на темето. Знаеше – още няколко крачки и ще стъпи на крайбрежната пътечка, която щеше да го изведе обратно там, откъдето беше тръгнал. Така беше правил винаги. Погледна още един път мъчителните спазми на вълните и се обърна. Направи крачка напред и стъписано спря... Когато беше тук за последен път, вярно – оттогава бяха изминали години, а може би столетия, вече не можеше да си спомни, това нещо го нямаше. Под краката му зееше дълбока, водеща някъде в мрачните цепнатина, от която се промъкваше приглушеният тътнеж на морето и миризма на гнилоч. Опита се да я заобиколи. Напразно. Черепът се бе пропукал по шевовете и задъханите пукнатини кръстосваха безнадеждно повърхността му. Тялото обичаше авантюрите и ги търсеше. Както някога, така и сега. Та нали затова беше дошъл тука. Засили се и прескочи бездната. Опиянен от успеха, направи опит да прелети и над следващата. Подхлъзна се и... Разбра, че това е последният му полет или по-скоро последно приземяване. Последната му авантюра.

Съпроводен от трясъка на чупещи се кости, въздухът с писък се изстреля от гърдите му. Хриплив залп, който напълни устата му с вкус на желязо.

***

Когато дойде на себе си, беше сигурен, че не е жив. След това си спомни за разговора си със Смъртта и това очисти съзнанието му.

– Дано да е блъф. Или само кошмарен сън. И таз хубава, ако тази дръглива пирустия пак ме остави жив! – помисли си разочаровано Тялото. – Със счупен гръбнак или пробит череп за къде? – Внимателно раздвижи най-напред пръстите на двете си ръце, а след това и на краката си. – Не е гръбнакът – констатира. Отвори очи. Само на няколко сантиметра от лицето му чевръсто сновяха дузина, деформирани, кривокраки рачета. Спираха се за секунда пред отворената му, жадна за въздух уста, нетърпеливо протягаха челюсти, но усетили все още топлината на дъха му, разочаровано отскачаха назад.

– Също като гроба с червеите – припомни детските си години тялото.

Над процепа, в който се заклеши, кръжеше рояк от грозно виещи чайки. Не след дълго роякът се превърна в бял облак, гъсто нашарен с черните силуети на усетилите плячката гарвани. Облакът се спускаше все по-ниско и по-ниско, докато се превърна на паднала върху скалата мъгла. Тялото вече чувстваше възбуденото докосване на крилата върху голите си стъпала и усещаше как птичите изпращания, мазни и вонящи, бавно го покриват.

– Ще се превърна в статуя от гуано. Уникално произведение на природната скулптура. Осмото чудо на света – помисли Тялото с горчива ирония. Опита да се обърне, но непоносимата болка, подобно взрив, отново избухна в гърдите

Hát akkor? Nekirugaszkodott és átugrotta a szakadékot. A siker felbátorította és tovaszállt. Megcsúszott. Érezte, hogy ez talán az utolsó repülése, vagy inkább landolása. Az utolsó nagy kalandja.

A levegő, az eltört csontok iszonyatos robaja kíséretében, éles sikollyal szökött ki a tüdejéből. A szája megtelt a vas ízével. A vér, meleg és sós, a szemét csípte.

***

Biztos volt benne, hogy már nem él. A Halállal lefolytatott beszélgetésre emlékezett, és ettől magához tért.

– Remélem, blöffölt velem, vagy az egész csak egy rémálom volt. Jól nézek ki, ha ez a girhes kurva megint életben hagy – gondolta csalódottan a Test. – Törött gerinccel vagy lyukas koponyával mit kezdhetek?

Óvatosan, először a keze, ezután a lába ujjait mozdította meg.

– A gerincnek kutya baja – állapította meg.

Óvatosan kinyitotta a szemét. Pár centiméterre az arcától számos apró rákocska piruettezett idegesen. Egy-egy pillanatra a nyitott, levegőre szomjas szája előtt álltak meg, türelmetlenül csattogtatták kis ollóikat, de megérezve a meleg lehetét, hátra ugrottak, és folytatták rituális balettjüket. A kép kísértetiesen emlékeztetett egy gyermekkori élményére: egy elázott sirra és benne a táncoló kukacokra... A lét jövője.

A repedés fölött, amelybe beszorult, egy sűrű raj, vészjóslóan vijjogó sirályok keringtek. Nemsokára a raj fehér felhővé változott. Benne fekete árnyak: lakomát sejtő varjak voltak. A felhő egyre lejjebb és lejjebb ereszkedett, mint a sziklára szálló sűrű köd. A Test már érezte a mezítelen talpán csapkodó szárnyak érintését és a rá záporozó bűdös, olajos ürülék melegét.

– Ha így folytatódik, biztosan átváltozom egy guanóból öntött szoborrá. A természet alkotta világ nyolcadik csodájává – állapította meg keserű humorral.

Megkísérelt megfordulni, de az elviselhetetlen fájdalom a mellkasában újra felrobbant. Nem tudta, mennyi idő telhetett el, amikor hirtelen, mint mennydörgés visszhangja, a madárfelhő szétszéledt, és a nap, bár alacsonyan, újra ott volt az égbolton. Fentről emberi hangok hallatszottak.

– Itt van, megtaláltuk! – kiabált egy ismerős hang.

– Mondtam, ott kell keresni, ahol ezek a dögevők keringenek – válaszolt valaki.

Lábánál fogva húzták felfelé. A keze erőtlenül csüngött. Búcsút intett a haldokló Istennek. Mintha simogatta volna. Talán így is volt. Az ő útja nem most és nem itt ér véget. Az ajkai szavakat rajzoltak, amelyek félszegen botladoztak fel az érdes sziklafalakra és pirosuló, hangtalan csíkot húztak maguk után. Akármiről is lehetett szó, befejezni már nem

му. Колко време се бе минало не знаеше, когато внезапно, подобно на ехо от гръмотевица, птичата мъгла се разпръсна и слънцето, макар и ниско над хоризонта, отново изгря. Отгоре се чува викове.

– Ето го, тука е – чу познат глас.

– Нали ви казах, търсете там, където кръжат птиците! – добави друг.

Издърпаха го с краката нагоре. Ръцете му безсилно се клатушкаха над главата и помахваха за сбогом на това творение. Като че ли го милваха. А може би, действително беше така. Отново се сбогуваше. Неговият път не свършваше дотук. Устните му оформяха слова, които се препъваха по грапавините и оставяха след себе си безмълвна, червена ивица. Не успя да допише мисълта си, защото Нетленникът, подобно на умиращ Бог, раздражено избоботи:

– Човече, стига си мънкал! За къде се препираш? Не се опитай да предреждаш! Не виждаш ли, че твоето Бъдеще още не е дошло. Сега аз... – Гласът на "Нетленния", подобно на свлякъл се чакълен сипей, изтрополи и се загуби в дълбините.

***

Единствената притежателка на окултни и земни познания в селото беше местната врачка. Приличаше на завит в смачкан пергамент скелет. Устните ѝ бяха изчезнали в хаоса на някогашното ѝ лице. На мястото им зееше беззъба черна цепка, която без прекъсване променяше размерите си, като че ли движена от някакъв вибратор, но звуци издаваше само от време на време. Сега костеливите ѝ пръсти, със завидната бързина на виртуозен пианист, подскачаха по Тялото.

– Ще... ти... ми-не... ка-то... на... ку-чен-це – изцеди думите. – Две... счу-пе-ни... ребра. – Докато произнесе тази кратка диагноза, тя толкова пъти отвори и затвори устата си, че ако казваше даже само по една буква, пак щеше да напълни с тях цяла страница за пишешца машина.

Намаза го с някакъв смрадлив мехлем, от който цялото му тяло изтръпна.

– Хай-де, ... бяг-ай... при... мо-ми-те... на... ве-че-ря! – Пред тази джадия нямаше тайни!

Вчера се беше запознал със засуканата собственица на новата кръчма в селото. Не забрави да ѝ спомене, какво му се яде най-много. При нея. Поканата беше за тази вечер. Е, че как няма да отиде!

Бяха застлали отделна маса. Стопанката кръжеше около него.

– "Също като днешните чайки" – припомни си Тялото. Вече не съжаляваше, че трябва да остане още някое време на този нетраен свят. Налагаше се – било заради кръчмарката, било заради шкембе чорбата с лютивите пиперки и многото чесън!

Да живее Смъртта!

tudta, mert a szikla, ha nem is először, de most utoljára, Halhatatlan Istenekhez hasonlóan, egy kissé indulatosan megszólalt:

– Héj, Ember, eleget nyafogtál! Ne tolakodj! Nem látod, hogy a te jövőd még nem érkezett el? Most én kö...

Hangja, akár a kőomladék dübörgése, leiramodott, és eltűnt a mélyben.

***

Az okkult és földi tudományok egyetlen birtokosa a faluban egy meghatározatlan korú javasasszony volt. Egy kiszáradt bőrréteggel borított csontvázhoz hasonlított. Az ajkai már régen eltűntek abban a mély horpadásban, ami a néhai arcát helyettesítette. Csak egy fekete, fogatlan nyílás maradt, amely szüntelenül változtatta alakját, de hang csak időnként szűrődött ki belőle. Fürge, csontos ujjai, virtuóz zongorista módjára, végigfutottak a Testen.

– Ka-to-na...do-log –mondta hézagosan. –Két...bor-da eltö...rött. – E rövid diagnózishoz az ajka annyi üres járatot tett, hogy ha minden csukódásnál és nyitáskor egy-egy betűt kiejtett volna, egy A-4-es papírt lehetett volna velük kitölteni. Bekente valami bűdös és csípős folyadékkal, amitől az egész teste elszibbadt.

– Most szaladj a lányokhoz, mert vacsorára várnak. – Minden tudott...

Tegnap ismerkedett meg a falusi vendéglő szemforgató tulajdonosnőjével, és elmesélte neki, mit enne legszívesebben. Ma estére szólt a meghívás. Persze, hogy elmegy!

Külön asztala volt. Az asszony csak forgolódott körülötte, és hol a csinos feneke, hol pedig a kemény melle, már-már nyugtalanító közelségbe került hozzá. – „Mint ma délután a sirályok” – emlékezett a Test. De micsoda különbség! Már nem is bánja, hogy még egy kis ideig itt kell maradnia, ebben a mulandó világban. Érdemes. Ha nem másért, a vendéglősné miatt, meg a pacallevesért. Fokhagymásan.

Éljen a Halál!

ЮЛИЯ ВЪЛЕВА

ИЗОБРАЖЕНИЕТО КАТО ЕЗИК

Изкуствознанието вече отдавна борави с термините "език", "идиом", "идиоматична структура", "изказ", за да изрази комуникативната сила на образа.

Знаем, че езикът е структура, чиито елементи са свързани логически помежду си. Тъй като и изображението е структура, независимо дали се състои от една само картина или включва цялостната декоративна програма на един интериор, то ние с основание бихме могли да използваме както терминологията на езикознанието, така и неговите научни методи.

В системата на изобразителния език възприемаме отделните иконографски мотиви като думи или "единици". Например, когато виждаме образа на сражаващ се воин, то неговото тяло, неговото въоръжение, състоящо се от шлем, ризница, щит, копие, меч, наколенници, представляват сбор от мотиви, които ни помагат да "прочетем" този образ. Това е без съмнение един герой и в зависимост от контекста можем да го тълкуваме като образ на конкретен човек ("смъртен"), особено ако е в надгробен паметник, или, например, като Ахил, ако и други съседни образи ни водят към сюжета на Троянската война. Защото Ахил винаги се изобразява с оръжие и най-често това са огромният щит и копието.

Но ако воинът е подчертано атлетичен, въоръжен е с боздуган и е наметнат с лъвска кожа, то ние ще го идентифицираме като Херакъл.

Така тези детайли, които наричаме атрибути или, съобразно контекста, "иконаграфски мотиви", ни улесняват да прочитаме кой е изобразен. Те са постоянни като думите в един език, но подобно на думите, тяхната комбинация променя и значението на изображението. Огромният щит, мечът и копието са атрибути и на други персонажи, между които, на една висока, млада и стройна жена. Дори да няма на гърдите си т.н. "егида", ризницата от козя кожа, ние ще разпознаем в нея Атина, единствено нея.

Разчитането на образите и композициите по определени мотиви и техните комбинации се нарича "иконаграфия". Благодарение на тази наука, на натрупания вече неин фонд, ние с голям успех прочитаме повечето изображения на старото изкуство. Защото, както езикът различа на неизменното значение на думите и на логиката на тяхното съчетаване, така и изображението през древността се подчинява на строгите закони на иконографията, по силата на която отделният мотив и съчетанията от мотиви имат неизменен смисъл.

Същевременно, ние знаем колко различни са индивидуалните стилове в словесната и в писмената реч, независимо, че всички хора използват едни и същи думи. По същия начин в изкуството, един сюжет никога не бива ин-

JULIJA VALEVA

AZ ÁBRÁZOLÁS MINT NYELV

A művészettörténet már régóta használja az ábrázolás kommunikációs erejének kifejezésére a „nyelv”, az „idióma”, az „idiomatikus rendszer”, a „közlés” kifejezéseket.

Tudjuk, hogy a nyelv olyan rendszer, melynek elemei között logikai kapcsolat áll fenn. Mivel az ábrázolás is rendszer, függetlenül attól, hogy csupán egyetlen képből áll-e vagy egy enteriőr egész dekorációs programját foglalja magába, így okkal használhatnánk vele kapcsolatban mind a nyelvtudomány terminológiáját, mind annak tudományos módszereit is.

Az ábrázolás nyelvének rendszerében az egyes ikonográfiai motívumokat szavaknak vagy egységeknek tekintjük. Például, amikor a harcoló katona képét látjuk, teste, fegyverzete, mely sisakból, páncélingből, pajzsból, dárdából, kardból, térdvédőből áll, a motívumok csoportját képezi, amelyek segítenek „elolvasni” a képet. Ez kétségtelenül egy hős, akiben a szövegkörnyezettől függően egy konkrét („halandó”) ember képét ismerhetjük fel, különösen, ha egy sírkövön látjuk, vagy például a környező képek is a trójai háború jeleneteire utalnak. Mivel Akhilleusz mindig fegyverzetével ábrázolják, leggyakrabban hatalmas pajzzsal és dárdával.

De ha a harcos kifejezetten atletikus termetű, buzogánnyal, vállán oroszlánbőrrel, akkor Heraklésszal azonosítjuk.

Így ezek az attribútumnak vagy a szövegkörnyezethez illoően „ikonografikus motívumoknak” nevezett részletek megkönnyítik az ábrázolt alak felismerését. Ezek a részletek állandóak, mint a nyelv szavai, de a szavakhoz hasonlóan kombinációjuk megváltoztatja az ábrázolás jelentését is. A hatalmas pajzs, a kard és a dárda más alakok, többek között egy magas, fiatal és karcsú nő attribútumai is. Még ha nem is tart melle előtt égysz s nem visel kecskebőr vértet, kétségkívül Pallasz Athénét ismerjük fel benne.

A személyek és a kompozíciók meghatározott motívumok és motívumkombinációk alapján történő ábrázolását „ikonográfiának” nevezzük. E tudománynak és az általa felhalmozott ismeretek összességének köszönhetően nagy sikerrel értelmezzük a régi művészet legtöbb ábrázolását. Mert, ahogy a nyelv a szavak változatlan jelentésén és a szókapcsolatok logikáján alapul, úgy az ókori ábrázolás is az ikonográfia szigorú törvényeinek van alárendelve, melynek erejénél fogva az egyes motívumok és motívumkapcsolatok változatlan jelentéssel bírnak.

Ugyanakkor tudjuk, mennyire változatosak a szóbeli és az írásbeli közlés individuális stílusai, függetlenül attól, hogy minden ember ugyanazokat a szavakat használja. Ugyanígy a művészetben is, egy szűzsé interpretációi min-

терпретиран по един и същи начин. В пластичното изразяване особено, в нюансите на цветовата гама (която, впрочем, също се подчинява на определени изисквания и дори може да бъде канонична), художникът има свобода, но той няма право да се отклонява силно от установените иконографски правила. Той, вероятно и не си го мисли (поведение, коренно противоположно на съвременните индивидуалистични представи), защото реалността, която пресъздава е божествена, т.е. вечна. Подобно на литургичната реч, високото изкуство, т.е. това, което изобразява божествения разказ или царската иконография, също е неизменно. Отношението към иконографския канон се променя в момента, когато художникът се обърне към жанрови съжети. Тогава и композициите се разнообразяват, и пластичното изграждане се променя непрестанно. Изображението zazвучава като простонародна реч, пластична, неочаквано изменчива, понякога дори отблъскваща.

Езикът е не само система за комуникация, но и система за запазване и организация на информацията. Невъзможно е да си представим която и да е визуална информация в дългата история на изкуството да бъде изоставена лекомислено веднага след своята поява. Подобно на езика, който запазва, формулира нашите стереотипи, така и визуалното изкуство формулира и запаметява образни стереотипи, за да ги наложи на съвременниците и за да ги остави като спомен за поколенията. Един от най-ярките примери, при това добре изучен, е царската иконография. Това ще рече, начините, по които се изобразява владетелят. В европейското изкуство тази иконография се ражда през елинистическия период (края на IV- началото на III в.пр.н.е.), утвърждава се през римския императорски период и оттам преминава във византийското изкуство. Ясно е, че тази иконография съпътства утвърждаването на монархическата форма на държавно управление. Елинистическите владетели, самият Александър Велики, но още повече неговите наследници – диадохите, които стават владетели на отделни части на огромната му империя, се смятат за богоравни и изискват да бъдат изобразявани като богове. Те са седнали на трон, или яздат кон в тържествен ход, в ръцете си държат владетелски инсигнии и главите им са увенчани с венци. Така създадени, тези няколко иконографски типа се повтарят стотици пъти и осядат в съзнанието дотолкова трайно, че в един момент ще бъде достатъчно да се изобрази само тронът и инсигниите с венеца на него, за да се внуши присъствието на владетеля. В християнското изкуство така ще се нарича сцената „Уготованият престол“, която се изобразява в олтарната част на църквата и означава присъствието на Бога.

Впрочем, християнското изкуство особено красноречиво представя огромното значение на иконографския тип. Физиономичните особености на всеки библейски персонаж са били установени в зората на християнското изкуство и се следват дори и в съвременното религиозно изкуство. Всяка

диг különbözőek. Különösen a plasztikus ábrázolásoknál a színskála árnyalatait illetően (melyek egyébként szintén bizonyos követelményeknek, sőt néha akár kánonoknak is alá vannak rendelve) az alkotó rendelkezik ugyan művészi szabadsággal, de az elfogadott ikonográfiai szabályoktól nincs joga jelentősen eltérni. A hajdani művész bizonyára nem is gondolt erre (ami a mai individualisztikus elképzelésektől gyökeresen eltérő hozzáállás), mert az általa újjáremtetett valóság isteni, vagyis örök. A magas művészet, azaz az isteni elbeszélést vagy a cári ikonográfiát ábrázoló művészet a liturgikus nyelvhez hasonlóan szintén változatlan. Azonban az ikonográfiai kánonhoz való viszony nyomban megváltozik, mihelyt a művész zsánerképekhez nyúl. Ilyenkor a kompozíciók is változatosabbak, a plasztikus ábrázolás is szüntelenül módosul. Az ábrázolás népnyelvévé, plasztikussá, meglepően változékonnyá, sőt néha taszítóvá válik.

A nyelv nem csupán kommunikációs rendszer, hanem az információ megőrzésének és szervezésének rendszere is. A művészet hosszú története során lehetetlen elképzelni, hogy bármilyen vizuális információt nyomban megjelenése után könnyelműen elfelejtsünk. A sztereotípiáinkat őrző és megfogalmazó nyelvhez hasonlóan a vizuális művészet is ugyanígy fogalmazza és örökíti meg a képi sztereotípiákat, hogy elfogadtassa a kortársakkal és emlékül hagyja az eljövendő generációk számára. Egyik legjellemzőbb és alaposan tanulmányozott példája a cári ikonográfia, vagyis az uralkodó ábrázolásának módjai. Ez az ikonográfia az európai művészetben a hellenizmus korában (i. e. 4. sz. vége – i. e. 3. sz. eleje) alakult ki, a római császárság idején szilárdult meg, és onnan került át a bizánci művészetbe. Nyilvánvaló, hogy ez az ikonográfia a monarchikus államforma megszilárdulásával járt együtt. A hellenizmus korának uralkodói, maga Nagy Sándor is, de még inkább hatalmas birodalma egyes részeit megöröklő utódai, a diadochosok istennel egyenlőnek tartják magukat és megkövetelik, hogy istenként ábrázoltassák őket. Trónon ülnek vagy diadalmenetben lovagolnak, uralkodói jelvényeket tartva kezükben, fejükön babérkoszorú. Az így ábrázolt ikonográfiai típusok százszámra ismétlődnek, és olyan tartósan beépülnek tudatunkba, hogy egy idő múlva elegendő csupán a trónt és a babérkoszorús jelképeket ábrázolni, hogy az uralkodó jelenlétét sugallják. A keresztény művészetben „előkészített trónusnak” nevezik azt a templom oltárrészén ábrázolt jelenetet, mely Isten jelenlétét jelenti.

A keresztény művészet egyébként különösen ékesszólóan emeli ki az ikonográfiai típusok hatalmas jelentőségét. Az összes bibliai személy fizionómiai jellegzetességei már a keresztény művészet hajnalán kialakultak, s még napjaink vallásos művészetében is tovább élnek. Minden jelenet megváltoztathatatlan kompozícióba merevedett,

сцена застива в неизменна композиция, превръщайки се в една изобразена максима. За огромната маса неграмотни картините по стените са представлявали текст, който те са могли да „четат“ именно поради тяхната непроменяемост. Така хората по-лесно са преповтаряли за себе си евангелския разказ, житията на Богородица и на светците, разпознавали са светците, като са се надявали чрез тази зрителна близост да получат тяхната подкрепа в Съдния ден.

Владетелската и християнската иконография спадат към особено устойчивите иконографски комплекси. В тях разбира се, има промени, чиято същност обаче е повърхностна.

Но се наблюдават и много случаи, когато сюжети или отделни мотиви могат да претърпят дълбока и интересна трансформация. Един добър пример е иконографията на Седемте антични мъдреци в античното и средновековното изкуство. Става дума за седмината мъже, прочути в античността с мъдростта си: Солон Атинянин, Питакос Лесбоски, Хилон Лакедемонянин, Биас от Приена, Периандър Коринтски, Талес Милетски, Клеобул Линдоски. Повечето от тях са показали мъдростта си като управници на своите градове. Живели са през VI в. пр.н.е. В римската античност са били изобразявани като група в свободна композиция, но също подредени в един ред или в медалиони. Понякога са придружавани от най-известните си изречения. Например, „Опознай себе си“ на Питакос, „Всички хора са лоши“ на Биас, „Мярката във всичко е най-доброто нещо“ на Клеобул, „Почитайте боговете“ на Солон, и т.н.

Тази иконография естествено се загубва в края на античността, тъй като изразява античната философия или просто нехристиянски тип мъдрост.

Но изведнъж, античните мъдреци отново се появяват и то в сърцето на средновековното и късносредновековното изкуство – например в трапезарията на Бачковския манастир (1623 г.). Наистина, много преобразени. Разпознаваме ги всъщност благодарение на имената, написани до главите им. Виждаме освен това, че в групата са включени и класическите философи Сократ, Платон и Аристотел, писателите-историци Тукидид и Плутарх, великият Омир. Групирано по дванадесет, тези мъже, носители на есенцията на античната мисъл, са откъснати от всякакъв езически контекст. Те са включени в иконографската схема „Дърво Йесево“, която представя родословното дърво на Исус Христос. Подобно на дванадесетте „малки“ пророци, те държат ръзгнати свитъци с текстове от пророчески (т.е. старозаветен) тип, които предвещават идването на Христос.

Ето едно наистина неочаквано превъплъщение на идея (за човешката мъдрост), която от езическа същност и иконография се превръща в носител на пророчество (словесно и визуално) за идването на християнския Месия.

Подобно на думите, които видимо казват едно, но често съдържат скрит смисъл, едно изображение, особено в религиозното изкуство, обикновено има няколко нива на

саятос maximává válva. A hatalmas írástudatlan tömeg számára a falakon sorakozó képek szöveget jelentettek, melyet épp változatlanóságuk miatt tudtak „olvasni”. Az emberek így sokkal könnyebben idézhették fel az evangéliumi történeteket, a Szűzanya és a szentek életrajzát, s a szenteket felismerve abban reménykedtek, hogy vizuális közelségük révén segítségükre lesznek az Utolsó Ítélet napján.

Az uralkodói és a keresztény ikonográfia a különösen tartósak közé sorolható. Természetesen ezek is változnak, de csak felületesen.

Sok esetben azonban jelenetek vagy önálló motívumok mély és érdekes változása figyelhető meg. Jó példa erre a hét ókori bölcs ikonográfiájának transzformációja az ókori és a középkori művészetben. A hét híres ókori bölcsről van szó: athéni Szolón, leszboszi Pittakosz, lakedemoniai Chilon, prienei Bíasz, korinthoszi Perian-drosz, milétoszi Thalész, lindoni Kleobulosz. Többségük városuk irányítójaként bizonyította bölcsességét. Az i. e. 6.században éltek. Az ókori Rómában szabad kompozíciójú csoportban ábrázolták őket, de egy sorban vagy félkörökben is. Néha leghíresebb mondásaikkal együtt. Például: „Ismerd meg tenmagadat!” Pittakosznál, „Minden ember rossz” Bíasznál, „Tarts mértéket” Kleobulosznál, „Tiszteljétek az isteneket” Szolónnál stb.

Az ókor végén természetesen feledésbe merült ez az ikonográfia, mivel az ókori filozófia vagy egyszerűen nem keresztény típusú bölcsesség fejeződik ki benne.

De egyszer csak újból megjelennek az ókori bölcsök, ráadásul a középkori és a késő középkori művészet szívében: például a Bacskovói kolostor étkezőjében. De valóban gyökeresen megváltoztatva. Csupán a fejük fölé írt neveknek köszönhetően ismerjük fel őket. Ezen kívül az is megfigyelhető, hogy a csoportban szerepeltetik Szókratészt, Platónt és Arisztotelészt, a klasszikus filozófusokat, Thuküdikész és Plutarkhosz történetírókat és a nagy Homéroszt. Tizenkettes csoportjukban minden pogány kontextustól elszakadva az ókori eszme esszenciájának hordozói. Jézus családfáját ábrázoló „Isai fája” ikonográfiai séma részei. A tizenként „kis” profétához hasonlóan szét-tárt tekercseket tartanak kezükben, melyeken profetikus (azaz ószövetségi) szövegek olvashatók, melyek Krisztus eljövételét jövendölik.

Ez valóban az emberi bölcsesség eszméjének váratlan formájú megtestesülése, mely pogány jellegűből és ikonográfiájából válik a keresztény Messiás eljövetele (szóbeli és vizuális) proféciájának hordozójává.

A szavakhoz hasonlóan, melyek látszólag egyet jelentenek, de gyakran rejtett értelemmel bírnak, egy ábrázolás is, különösen a vallásos művészetben, általában több jelentéssréteggel rendelkezik. Ilyen is kell legyen, hiszen a keresztény kultúrában minden ábrázolás és minden szöveg

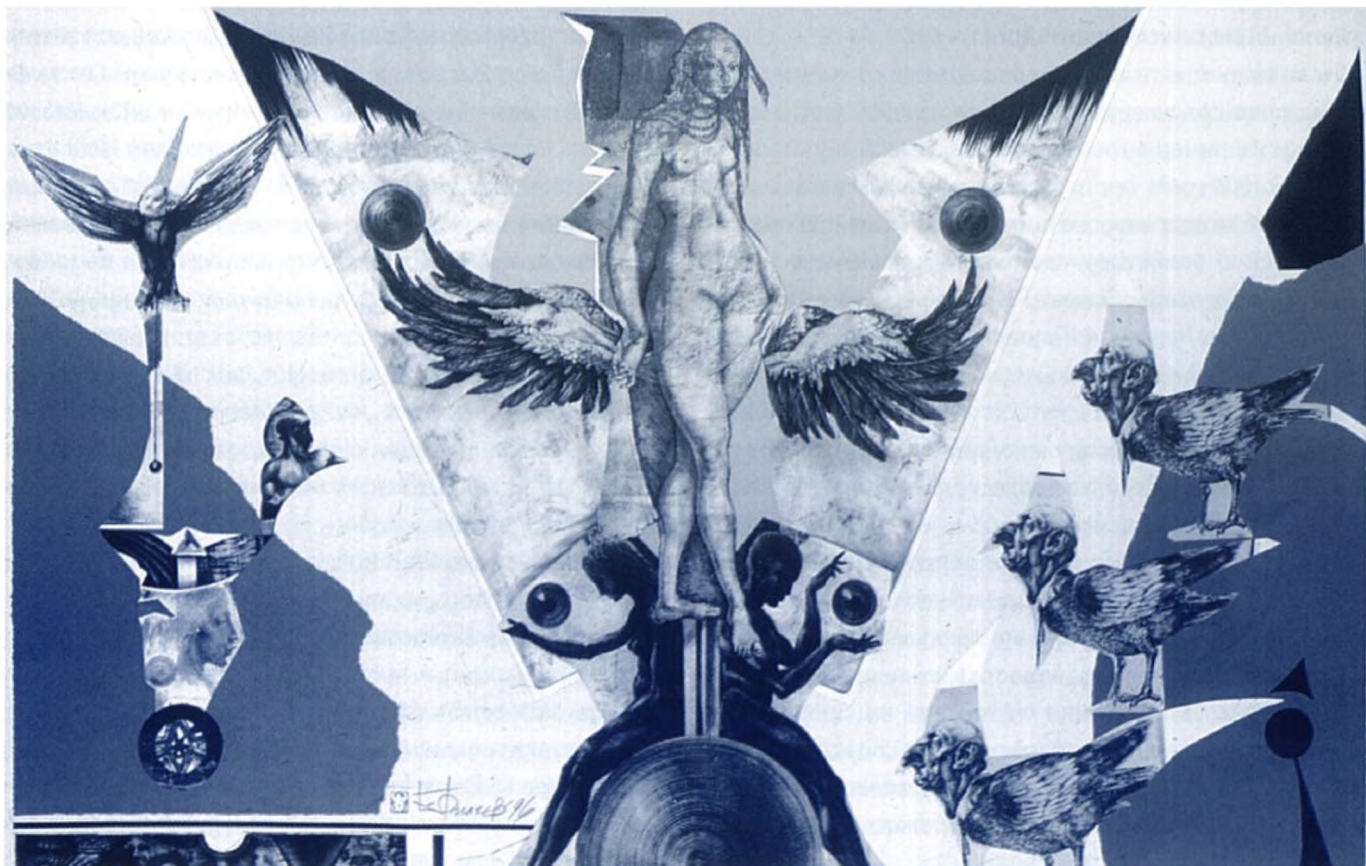
значение. Тази особеност се изразява най-ясно в християнското изкуство. Тя се и търси в него, тъй като в християнската култура целта на всяко изображение, така както и на всяко слово е да припомни Божието присъствие. Зрителната форма се мисли като знак на невидимата реалност, която е Бог. След едно интензивно развитие на принципите, методите и целите на тълкуването на Божието слово и свещеното изображение (т.н. екзегетика) през III-IV в., се оформя четиристепенното тълкуване на християнския образ. Докато първо се вижда конкретното или историческото значение на изображението, например Раят се вижда като Градината на Еден с четирите реки, извиращи от него. На едно второ ниво този образ се тълкува като "алегория" и ако продължим със същия образ, Раят изразява Христос и Църквата, символизирана от четирите евангелия. На трето ниво, което се отнася до човека, образът на Райската градина се свързва с четирите основни добродетели. И накрая, всеки християнски образ прави един въображаем мост с очакваната реалност след Второто Пришествие на Христа (или в Съдния ден): тогава, разбира се, Райската градина отново ще стане мястото, в което ще живее човечеството.

Така както езикът е неизчерпаем в богатството на своята лексика и във възможностите си да предава най-тънките нюанси на човешката мисъл, така и изображението може да ни води до неочаквани дълбини, да разкрива постепенно красотата на своята форма, както и пластовете на своето духовно съдържание.

целта az isteni jelenlétre való emlékeztetés. A látható forma a láthatatlan valóság, vagyis Isten jelképe. Miután az isteni ige és a keresztény ábrázolás értelmezésének elvei, módszerei és céljai a 3-4. században intenzív fejlődésen mentek át (ún. exegetika), kialakult a keresztény ábrázolások négyfokozatú értelmezése. Eszerint először a konkrét vagy a történelmi jelentés látható, például a Paradicsom Édenkertként a benne fakadó négy folyóval. A második szinten ez az ábrázolás „allegorikusan” értelmezhető. Az előző példát folytatva: a Paradicsom Krisztust és a négy evangélium által szimbolizált Egyházat jelenti. A harmadik szint az emberre vonatkozik: a Paradicsom képe a négy alapvető erényre utal. Végül, minden keresztény ábrázolás egy képzeletbeli híd Krisztus második eljövételéhez (vagy az Utolsó Ítélethez): amikor, természetesen, a Paradicsom ismét az emberiség lakóhelye lesz.

Amilyen kimeríthetetlen a nyelv szavainak gazdagsága és ahogyan az emberi gondolatok legfinomabb árnyalatainak kifejezésére is képes, úgy képes az ábrázolás is váratlan mélységeket feltárni, fokozatosan felfedni alakja szépségét és szellemi tartalmának rétegeit.

Juhász Anna fordítása

ВЕРА БОНЕВА

СПИРИДОН ПАЛАУЗОВ РАЗКАЗВА ЗА УНГАРИЯ

„И ще се учуди ли някой, ако след толкова опасения и надежди Унгария най-сетне обяви, че достатъчно е чакала, достатъчно е страдала и вече иска сама да се разпорежда със собствената си съдба, както е било преди самото начало на доброволното признаване и доброволния избор на Хабсбургите на унгарския престол?“. Годината е 1861. Въпросът е реторичен. Зададен е от Спиридон Николаевич Палаузов (1818-1872) – български възрожденски общественик, руски славист, историк на Централна и Югоизточна Европа. Отговорът се съдържа в книжовните предели на студията му „Унгария в съвременните ѝ отношения с Австрия“. Тази студия, ведно с още три „унгарски“ текста на Спиридон Палаузов, обемащи общо над 350 страници, говори разноречиво за настойчивия интерес на изследователя към споменатата проблематика. Интерес, провокиран от ясно очертаните успоредици между историческите съдби на унгарци и българи. От привлекателността на унгарския тип преход между структурите на традиционното и модерното общество. И най-вече от гъвкаво-твърдата политичност на унгарците, съумели с доводите на силата и със силата на доводите да съградят своя конституционна държава под символната власт на Хабсбургския орел. Ангажиран плътно с тежненятия на възрожденския национализъм, Спиридон Палаузов разказва за Унгария, мислейки за България. Търси корените на модерната българска идентичност, обглеждайки многозначния исторически път на унгарците. Напипва пулса на българското ново време, сложил ръка върху артериите на унгарската история.

„Ян Хуниади. (Историческа характеристика)“. Това е първото Палаузово изследване, посветено специално на унгарската история. Или по-точно на унгарския национален герой, свързал името си с най-драматичните моменти от кървавите сблъсъци между кръста и полумесеца, разразили се на предела между Централна и Югоизточна Европа в средата на XV век и предрешили за векове напред по-нататъшната съдба на двата споменати дяла на европейското етно-културно пространство. Монографията е отпечатана през 1860 г. на страниците на Санкт-петербургското списание „Русское слово“. През същата година тя се появява и като самостоятелна книга, обемаща 150 страници.

Спиридон Палаузов разказва за Ян Хуниади обстоятелствено и увлекателно. Рисувайки външния образ и размишлявайки върху личностната съдба на закоравелия в сурови битки воин, историкът избира два ключа към своя герой – „изключителната му любов към Унгария“ и амбицията му да направи всичко възможно за възпиране

VERA BONEVA

SZPIRIDON PALAUZOV ÍRÁSAI MAGYARORSZÁGRÓL

„És ugyan ki lepődne meg, ha Magyarország ennyi aggodás és reménykedés után végül bejelentené, hogy eleget várt már, eleget szenvedett már és ezentúl maga akar rendelkezni saját sorsa fölött, mint mielőtt szabad akaratából a Habsburgokat választotta és önként ismerte el őket magyar trónon?“. 1861-et írtak ekkor. A kérdés költői. Megfogalmazója Szpiridon Nikolaevics Palauzov (1818–1872), a bolgár újjászületés jeles közéleti személyisége, orosz szlavista, Közép- és Délkelet-Európát kutató történész. A válassz *Magyarország és jelenlegi kapcsolatai Ausztriával* című tanulmányában rejlik. Ez a tanulmánya, másik három, összesen több mint 350 oldalnyi magyar vonatkozású írásával együtt ékesszólóan bizonyítja a kutató kitaró érdeklődését az említett kérdéskör iránt. Érdeklődését a magyar és a bolgár nép történelmének nyilvánvaló párhuzama keltette fel; a hagyományos társadalomból a modern társadalomba való átmenet vonzó magyar példája és mindennekelőtt a magyarok rugalmasan kemény politikája, mellyel érveik erejét kihasználva teremtették meg alkotmányos államukat a Habsburg-sas szimbolikus hatalma alatt. Szpiridon Palauzov, az újjászületéskori nacionalizmus törekvései melletti teljes elkötelezettségében úgy ír Magyarországról, hogy közben Bulgáriára gondol. A magyarok sokatmondó történelmi pályáját tanulmányozva a modern bolgár identitás gyökereit keresi. A magyar történelem artériáira helyezi kezét s az új bolgár idők pulzusát tapintja ki.

Hunyadi János (Történelmi jellemzés). Ez volt Palauzov első olyan kutatása, melyet a magyar történelemnek szentelt. Pontosabban egy magyar nemzeti hősnak, akinek a neve összefonódik a kereszt és a félhold között a 15. század közepén Közép- és Délkelet-Európa határán kibontakozó véres összeütközések legdrámaibb pillanataival, melyek évszázadokra meghatározták az említett európai etno-kulturális térségek további sorsát. Monográfiája a szentpétervári *Ruszkoje szlovo* című folyóirat oldalain jelent meg 1860-ban. Ugyanabban az évben önálló, 150 oldalas könyvként is napvilágot látott.

Szpiridon Palauzov részletesen és olvasmányosan mesél Hunyadi Jánosról. A történész a kemény csatákban edződött katona jellemzésekor és egyéni sorsán elmélkedve két motívumot talál kulcsfontosságúnak hősnél: „Magyarország iránti rendkívüli szeretetét” és törekvését, hogy bármi áron megállítsa a Közép-Európa határait sorozatosan betörő törökök rohamát. Az igazi írói vénával megáldott szlavista-történész részletesen tárgyalja a törökök megállítására törekvő szerbek, ma-

устремното нашествие на османските турци към пределите на Централна Европа. Надарен с изтънчен усет към писаното слово, историкът-славист повествува подробно върху дипломатическите комбинации и военните операции на сърби, унгарци и поляци, подчинени на споменатата амбиция. Особено впечатляващ е текстът, посветен на битката, разразила се на 10 ноември 1444 година край град Варна. Битка, в която султан Мурад II нанася решително поражение на обединените кръстоносни части, предвождани от крал Владислав III Ягело и от Ян Хуниади.

Големият военачалник намира себе си в големите сражения. Достойният мъж не изгубва себе си и в големите поражения. В ценностната логика на този житейски принцип Спиридон Палаузов представя убедително ръководната роля на Хуниади в битката с Мурадовите войски при Косово поле от 17 октомври 1448 година, разкрива подробно личния му принос за стабилизиране конституционния модел на Унгария, проследява обстоятелствено фактите, свързани с драматичното възпиране на османците пред стените на Белград през юли 1456 година, описва експресивно последните земни мигове на пълководеца, ненадживял и месец победата на своя живот. Има някаква прокоба в безвременната смърт на Ян Хуниади – внушава Спиридон Палаузов. Прокоба, надвиснала над народа му – избегнал в средата на XV век кървавата прегръдка на османското нашествие, но изгубил пълната си държавна самостоятелност в пределите на една християнска империя. Прокоба, простряла се и над балканските християни, осъдени от провидението да се превърнат в поданици на една мохамеданска династия.

"Реформата и католическата реакция в Унгария" – тази Палаузова монография разказва за седем унгарски въстания, разразили се началото на XVI до първите десетилетия на XVIII век и насочени срещу вътреимперските попълзновения на Австрия спрямо суверенитета на непокорния народ. Споменатите въстания са представени в контекста на религиозната конфронтация австрийски католицизъм – унгарско протестанство. Конфронтацията повече политическа, отколкото религиозна. Тук упорито намира аналогията между българското църковно-национално движение и религиозно-националните борби на унгарците. Още повече, че цитираната монография е отпечатана в края на Великденската българска 1860 година. Пак през тази година във в. "Северная пчела" се появяват четирите програмни Палаузови статии върху българо-гръцката църковна разпра. И за да не прозвучи голословно твърдението ми, че пишейки за Унгария, Сп. Палаузов мисли за борбите на българите за национална еманципация, ще приведа още едно негово изречение, написано по повод антиавстрийските въоръжени борби на унгарците в периода XVI – XVIII век. "Необходимо е да се прибави обаче, че нито едно от тези седем въстания няма характера на религиозни разпри: те имат чисто политическа насока и въпросът, който се мъчат да

гварок és lengyelek diplomáciai manővereit és hadműveleteit. Különösen mély benyomást kelt az 1444. november 10-i várnai csatáról szóló rész. Ebben az ütközetben mért II. Murad szultán döntő vereséget a III. Jagelló Ulászló és Hunyadi János által vezetett egyesült keresztetes hadakra.

A jeles hadvezér magára talál a nagy ütközetekben. Még a hatalmas vereségek idején sem veszti el méltóságát. Szpiridon Palauzov meggyőzően mutatja be Hunyadi életelvének értékrendjét az 1448. október 17-én Murad szultán seregeivel vívott rigómezei csatában betöltött vezető szerepének kiemelésével és a magyar alkotmányos modell stabilizálásához való személyes hozzájárulásának mélyreható feltárásakor. Részletesen beszámol az oszmán seregeket feltartóztató, 1456. júniusi, nándorfehérvári csata eseményeiről, kifejezően ír az élete nagy győzelmét még egy hónappal sem túlélő hadvezér utolsó földi pillanatairól. Hunyadi János idő előtti halála baljós előjel – sugallja Szpiridon Palauzov. Baljóslat népe számára, mely a 15. század közepén megmenekül az oszmán hódítás véres szorításából, hogy aztán teljes állami szuverenitását egy keresztény birodalom uralma alá kerülve veszítse el. Baljóslat a balkáni keresztények számára is, akiket arra ítél a gondviselés, hogy egy mohamedán dinasztia alattvalóivá váljanak.

Reform és katolikus reakció Magyarországon című monográfiája a 16. század eleje és a 18. század első évtizedei között kibontakozott hét felkelés történetét meséli el, melyeket a behódolni nem akaró magyarok robbantottak ki a szuverenitásukat veszélyeztető osztrák térhódítási kísérletek miatt. A felkeléseket az osztrák katolicizmus és a magyar protestantizmus ellentétén keresztül mutatja be, mely inkább politikai, mint vallási ellentét. Elengedhetlenül felmerül a bolgár egyházi-nemzeti függetlenségi mozgalom és a magyarok vallási-nemzeti küzdelmei közötti analógia kérdése. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy tanulmánya az 1860-as évek végén, a „bolgár húsvét”, (a bolgár egyházi-nemzeti függetlenségi törekvések – *a ford. megj.*) idején jelent meg. Ugyanebben az évben publikálja Palauzov a *Szevernaja pcsela* című újság hasábjain négy programadó cikkét a bolgár és a görög egyház viszályáról. Hogy ne tűnjön alaptalannak állításom, miszerint Palauzov Magyarországról írva a bolgár függetlenségi harcokra gondolt, még egy mondatát idézném, melyet a magyarok 16–18. századi osztrákellenes fegyveres harcairól írt: „Hozzá kell azonban fűznünk, hogy az említett hét felkelés közül egyik sem vallási jellegű: tisztán politikai célúak és ugyanazokat a kérdéseket próbálják megoldani, melyek jelenleg a többi délkelet-európai népet is foglalkoztatják.” A politikai és a kulturális-nemzeti önrendelkezés kérdéseit.

решат, е същият, който понастоящем вълнува народите от Югоизточна Европа.”. Въпросът за политическото и културно-национално самоопределение.

Защо точно Унгария, а не някоя друга страна с аналогична на България съдба, настойчиво обсеждава/обговаря Спиридон Палаузов? Отговорът ми е извлечен от неговата историко-публицистичната студия *“Унгария и съвременните ѝ отношения с Австрия”*. Написана през 1861 година по повод Октомврийският диплом на Франц Йосиф, тази студия представлява своеобразно продължение на разказа за седемте въстания, *“имащи за цел да върнат на Унгария отнетите ѝ от Австрия права”*. Тук акцентът е поставен върху уменията на унгарците да извличат оптимални политически дивиденди от всяка управленска ситуация. Припомнено е, че в периода 1825-1848 г. *“без да пролее капка кръв, единствено с парламентарни борби Унгария изминава огромното пространство, което отделя стария от новия свят; с един скок тя става от феодална – народна”*. Неоснователната категоричност на последното Палаузово твърдение изхожда от авторовото пристрастие към мирната опозиция на унгарците, към техния *“ням и умен протест”*, държащ през споменатите десетилетия взаимоотношенията им със съюзена на границата на разрива. Протест, осигурил на упоритата нация комплекс от политически дивиденди, които *“бавно и полека”* се превръщат в конституционни реалии. В контекста на споменатата историографска логика Спиридон Палаузов разказва за победно-унгарската 1848. И за драматично-унгарската 1849 година. Разказва с онази лаконичност и експресивност, с която по правило се говори за повратните житейски обстоятелства. По негово мнение, кърваво-унгарската 1849 година носи в себе си необоримите исторически знаци на победността. *“Поражението ѝ [на Унгария] през 1849 г., – пише той – показва че тя е в състояние да мери сили с Австрия; нужна бе намесата на руските дружини, за да се потуши въстанието и да се сложи край на победите на хонведите над австрийските полкове”*. Тук става дума за едно поражение/победа, което със силата на своята двузначност натоварва последното Палаузово заключение с тежестта на непоклатимата историографска убедителност. Заключението е, че *“окончателното освобождение на маджарите се бави само по силата на страничните обстоятелства”*. Годината е 1861. Същата, в която се появява на бял свят и най-изискания, по мое мнение, историко-литературен текст на руския славист – *“Александър Петьофи. Унгарски поет”*.

Спиридон Палаузов разказва за Шандор Петьофи напрегнато и проникновено. Търсейки мястото му в духовните пространства на предреволюционна Унгария, той разделя наратива си на два успоредни къса – синтетичен екскурс върху еволюцията на унгарската поезия и аналитично биографично експозе. Оценената от Я. И. Щернберг като най-хубава статия за Петьофи в руската литература до края на XIX век, между другото съдържа и първия руски публикуван

Miért éppen Magyarországot választja Szpiridon Palauzov, miért nem egy másik, Bulgáriához hasonló sor-sú országot kutat ilyen állhatatosan? Erre a kérdésre *Magyarország és jelenlegi kapcsolatai Ausztriával* című történeti-publicisztikai tanulmányában leltem választ. Az 1861-ben, Ferenc József Októberi Diplomája kiadásának kapcsán íródott tanulmány az „Ausztria által elvett jogait Magyarországnak visszaszolgáltatni szándékozó” hét felkelés történetét bemutató cikkének sajátos folytatása. Azt emeli ki, hogyan képesek a magyarok minden politikai helyzetet optimálisan a javukra fordítani. Emlékeztet rá, hogy Magyarország az 1825–1848 közötti időszakban „egy csepp vér hullatása nélkül, kizárólag parlamentáris harcának köszönhetően annyit haladt előre a régi és az új világ közötti úton, hogy már csak egy lépés választotta el attól, hogy feudálisból népivé váljon”. Palauzov utóbbi állításának megalapozatlan kategorikussága a magyarok békés ellenállása, „néma és okos tiltakozása” iránti elfogultságából fakad. Tiltakozási formájuk az említett évtizedekben a hűbéruruktól való elszakadás határára juttatta a magyarokat. Ellenállása olyan előnyökhöz juttatta a kitartó nemzetet, melyek lassan, fokozatosan alkotmányos valósággá válhatnak. Szpiridon Palauzov az említett történetírói logika szellemében ír a magyarok 1848-as győzelmeiről is. Majd a drámai 1849-es magyarországi eseményekről. Olyan lakonikusan és kifejezően mesél, ahogyan a sorsdöntő körülményekről szokás. Véleménye szerint a véres 1849-es év a győzelem megkérdőjelezhetetlen jegyeit hordozza magán. Magyarország „1849-es veresége megmutatta, hogy képes összemérni erejét Ausztriával; a felkelés leveréséhez az orosz csapatok beavatkozására volt szükség, csak így állíthatták meg a magyar honvédek győzelmeit az osztrák ezredek felett” – írja Palauzov. E vereség/győzelem kétértelműsége érződik Palauzov végkövetkeztetésének megingathatatlan történetírói bizonyosságában: „a magyarok végleges felszabadulása csak külső körülmények miatt késlekedik”. Tanulmányát 1861-ben publikálta. Ugyanebben az évben látott napvilágot véleményem szerint legigényesebb történeti-irodalomtörténeti műve *Petőfi Sándor, magyar költő* címen.

Szpiridon Palauzov mélyrehatóan és lényegretörően ír Petőfi Sándorról. A forradalom előtti magyar szellemi életben keresi a költő helyét tanulmányában, melyet két párhuzamos ágra oszt fel: a magyar költészet fejlődéséről szóló szintetikus kitérőre és a költő életrajzát bemutató analitikus expozéra. A J. I. Sternberg által a 19. század végéig az orosz irodalomban megjelent legszebb Petőfi-tanulmányként értékelt műben többek között először olvasható orosz (prózai) fordításban Petőfi *A honvéd* című költeménye. De én ismét visszatérnék szakterületemhez, hogy megkeressem az említett cikkében

превод (в проза) на поемата "Хонвед". Но аз отново ще се върна в пределите на своята професионална компетентност, за да потърся в споменатата статия онова, което касае логиката на настоящия разговор. Българската връзка.

Разказвайки през 1861 г. на просветена Русия за трагичния жизнен път на вечния унгарски поет, Палаузов прави широк завој през Балканския полуостров и завършва статията си за Шандор Петьофи така: *"Не, казват те [унгарците], той е жив и се крие при някой верен народен син. Ще почне война и Петьофи ще се появи отново!"* Кога ще стане това? Сърби и българи също чакат Крали Марко. И те твърдят, че героят е жив там нейде в планините, заспал в скута на самодивата-посестрима, или пък чака часа си скрит в някоя пещера, за да яхне отново своя Шарколия, да размаха боздугана си над враговете и да ги прогони от родната земя." Какво друго ако не призив за радикално скъсване със структурите на чуждата държавна традиция се крие зад този метафорично-носталгичен откъс. Да, има и друго. Има надежда, че там някъде "в скута на самодивата-посестрима" дреме решителността на привидно спокойния и непривидно инертен българин-конформист, който ще намери необходимата дързост, за да поеме политическата си съдба в свои ръце. Изцяло. "Жив е той! Жив е!" – ще настоява десетилетие по-късно и вечният поет на България.

Надежда по възрожденски упоителна и пак по възрожденски романтическа.

Спиридон Палаузов разказва за Унгария. Тук многословно и обстоятелствено. Там лаконично и отсечено. Разказва с аналитичното скъперничество на хуманитариста, правещ история в позитивистката парадигма - извор/факт/нарatív. Разказва с емоционалното разточителство на публична личност, ангажирана пряко и съкровено с ценностните светове на българския възрожденски национализъм. И то с онези техни структури – идеологеми/лидери/центрове – които напрегнато търсят измеренията на българската политическа модерност в пределите на един синтетичен модел – буржоазен либерализъм, модерен конституционализъм, етнически иредентизъм. Модел колкото оптимален от теоретическа гледна точка, толкова и нереализуем – от практическа. Но модел необходим в своята абстрактност с оглед удачно полагане целите и прагматично степенуване приоритетите в политическото ежедневие на българския XIX век. А по мнението на Спиридон Палаузов и не съвсем нереалистичен.

С оглед модерната история на Унгария.

азт, ami jelenlegi vizsgálatom tárgyát képezi: a bolgár kapcsolatot.

Amikor 1861-ben a művelt Oroszországnak meséli el a halhatatlan magyar költő tragikus életútját, Palauzov nagy kitérőt tesz a Balkán-félszigeten és így fejezi be Petőfi-tanulmányát: „Nem, mondják [a magyarok], ő él és a nép egy hű fiánál rejtőzik. Ha kitör a háború, Petőfi ismét megjelenik!» Hogy ez mikor fog bekövetkezni? A szerbek és a bolgárok is várják Márk királyt. Ők is állítják, hogy hősük él, valahol a hegyekben az erdei tündérek ölében alszik, vagy egy barlangba rejtőzve várja, hogy eljőjön az ideje, hogy ismét felpattanjon tarka lova nyergébe, hogy meglengesse buzogányát ellenségei feje fölött és kikergesse őket szülőföldjéről." Mi mást rejtene e metaforikus-nosztalgikus részlet, mint felhívást az idegen állami hagyomány intézményeivel való radikális szakításra? Valóban, valami mást is. Megvan a remény, hogy valahol ott, „az erdei tündérek ölében” szunnyad a látszólag nyugodt és szemmel láthatóan tehetetlen, konformista bolgárok elszántsága is, akik egyszer majd összeszedik a bátorságukat, hogy kezükbe vegyék politikai sorsuk irányítását. Teljes egészében. „Ő él! Él!” – ismétli kitaróan egy évtizeddel később a halhatatlan bolgár költő is.

A remény az újjászületés korához méltóan mámorító és romantikus.

Szpiridon Palauzov Magyarországról írt. Néhol hosszasan és részletesen. Néhol lakonikusan és tömören. A humanisták analitikus fukarságával, a forrás/tény/narráció pozitivistá paradigmájaként fogva fel a történelmet. Az újjászületés-kori bolgár nacionalizmus értékrendjével nyíltan vagy titokban azonosuló közéleti személyiségek érzelemteljes, terjengős stílusában. Azokban a struktúrákban – ideologémák /vezetők/központok – gondolkodva, melyek a bolgár politikai modernizmus dimenzióit következetesen egy szintetikus modell – burzsoá liberalizmus, modern alkotmányosság, etnikai irredentizmus – keretei között keresik. Egy elméleti szempontból éppoly optimális, mint amennyire a gyakorlatban megvalósíthatatlan modell keretei között. De a 19. századi Bulgária politikai hétköznapjaiban a célok kijelöléséhez és a prioritások pragmatikus felállításához épp egy ilyen elvont modellre volt szükség. Mely Szpiridon Palauzov szerint nem is olyan megvalósíthatatlan.

A mai magyar történelmet figyelembe véve.

ХЕМУС 2001/4

Списание за обществен живот и култура
Основано от Дружеството на българите в Унгария през 1991 г.

Издание на Българското републиканско самоуправление
Отговорен издател: Димитър Цуцуманов
Списание се издава с материалната подкрепа на Фонд "За националните и
етнически малцинства в Унгария"

Председател на редакционната колегия: Тошо Дончев
Редакционна колегия:

Светла Кьосева: главен редактор
Росен Русев: художествен редактор
Адриана Петкова, Ася Събева-Юричкаи, Георги Иринков, Дьорд Сонди,
Ленке Чикхеи, Петър Петров, Райна Симеонова, Светослав Стойчев
Секретар на редакцията: Моника Тютюнкова

Печатница: Publicitas Art-Media Kft.
Адрес на редакцията: 1097 Будапеща, ул. "Лоняи" №41. Тел.: 216-0197
Цена на броя: 200 форинта. Годишен абонамент: 600 форинта
ISSN 1216-2590

HAEMUS 2001/4

Társadalmi és kulturális folyóirat
Alapította 1991-ben a Magyarországi Bolgárok Egyesülete

A Bolgár Országos Önkormányzat kiadványa
Felelős kiadó: Czuczumanov Dimiter
Megjelenik negyedévenként a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségéért
Közalapítvány támogatásával

A szerkesztőbizottság elnöke: Doncsev Toso
Szerkesztőbizottság:
Kjoszeva Svetla főszerkesztő
Ruszev Roszen képszerkesztő
Csíkhelyi Lenke, Irinkov Georgi, Petkova Adriana, Petrov Petar,
Juricskayné Szabeva Aszja, Szimeonova Rajna, Szondi György, Sztojcszev Svetoszlav
Tyutyunkov Mónika szerkesztőségi titkár

Nyomda: Publicitas Art-Media Kft.
A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Lónyay u. 41, tel.: 216-4210
Egy szám ára: 200 Ft
Előfizetés egy évre: 600 Ft
ISSN 1216-2590

Haemus 2001/4

A quarterly of social and cultural issues

Founded in 1991 by the Association of Bulgarians in Hungary

Issued by the Bulgarian National Self Government

Senior Editor: Dimiter Czuczumanov

The quarterly is published with the support of the Foundation for Hungarian National and Ethnic Minorities

Chairman of the Board of Editors: Toso Doncsev

Board of Editors:

Szvetla Kjoszeva editor-in-chief

Roszen Ruszev art editor

Lenke Csikhelyi, Georgi Irinkov, Adriana Petkova, Petar Petrov, Aszja Szabeva, Rajna Szimeonova,

György Szondi, Szvetoszlav Sztojcevs

Mónika Tyutyunkov editorial assistant

Printed by Publicitas Art-Media Kft.

Editorial offices: 1097 Budapest, Lónyay u. 41., tel.: (36-1) 216-4210

Consumer price: Ft 200

Subscription for a year: Ft 600

ISSN 1216-2590

CONTENTS

Ivan Radoev: Religions (*poem*)

Konstantin Pavlov: Notes 1970-1993 (*diary*)

Konstantin Pavlov: Scratched sky, A huge (---) appears (*poems*)

Nikolai Kunchev: The mouth of a lion doesn't drag, but its scent flies (*poem*)

Ivan Kulekov: Poems

The artistic spirit is a synthesis of tradition and individualism.

An interview with Buyan Filchev

János Lackfi: Lovers of a conductor (*short story*)

Szilárd Borbély: The Bulgarian conductor (*short story*)

Ivan Radoev: Darkening, White (*poems*)

Teodor Radevski: Decay (*short story*)

Julia Vuleva: The portrayal as a language (*essay*)

Vera Boneva: Spiridon Palauzov's writings on Hungary (*essay*)

Illustrations by Buyan Filchev